

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Тернопільський національний економічний університет
Івано-Франківський інститут менеджменту
Кафедра міжнародної економіки

Сабат Марія Василівна

Лікувально-оздоровчий туризм
в системі міжнародного туристичного ринку

Спеціальність 8.050103 – Міжнародна економіка
Дипломна робота за освітньо-кваліфікаційним рівнем «магістр»

Студент групи – МЕМТзім-51
Сабат М.В.

Науковий керівник:
канд. екон. наук, доцент
кафедри міжнародної
економіки
Пробоїв О.А.

Дипломну роботу допущено
до захисту «__»_____2012 р.
Зав. кафедри міжнародної економіки
д.е.н., доц. Куриляк В.Є.

Тернопіль 2012

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ІНФРАСТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ.....	8
1.1. Сутність і характерні риси лікувально-оздоровчого туризму й спа-туризму в сучасному світовому господарстві.....	8
1.2. Особливості класифікації лікувально-оздоровчих закладів у туристичній індустрії.....	12
1.3. Передумови розвитку лікувального-оздоровчого туризму в світі.....	27
Висновки до розділу 1.....	35
2. АНАЛІЗ СТАНУ МІЖНАРОДНОГО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ Й МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ.....	37
2.1. Моніторинг глобального ринку лікувально-оздоровчого туризму.....	37
2.2. Характеристика лікувально-оздоровчого туризму Європи.....	42
2.3. Оцінка конкурентоспроможності лікувально-оздоровчого туризму регіонів України та аналіз лікувально-оздоровчого сектору АР Крим.....	50
2.4. Діагностика результатів діяльності тур-агенства «Мандарин-тур» в спа-лікувальній галузі.....	76
Висновки до розділу 2.....	84
3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ.....	87
3.1. Напрями підвищення ефективності функціонування лікувально-оздоровчих закладів України.....	87
3.2. Шляхи вдосконалення інфраструктури вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму з урахуванням зарубіжної практики.....	96

Висновки до розділу 3.....	105
ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ.....	108
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	113
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність дослідження. Сучасне суспільство все більше піклується про зміцнення та охорону свого здоров'я. Високий потенціал фізичної та розумової діяльності людей є безпосередньою передумовою повноцінного життя. Лікувально-оздоровчий туризм дає змогу в комфортних і невимушених умовах підтримувати стан здоров'я у належному стані, тому його розвиток останніми роками є вкрай динамічним як на вітчизняному, так і на міжнародному туристичних ринках.

Постійно зростаюча конкуренція в сфері туристських послуг вимагає розвитку нових видів туризму в світі та Україні зокрема. На Заході попит на SPA-відпочинок, що є всесезонним турпродуктом, настільки великий, що багато країн були змушені переглянути свою політику в галузі туризму.

Загальносвітова мода на здоровий зовнішній вигляд поступово охоплює Україну: за останні десять років вітчизняний ринок оздоровчого закордонного туризму зріс майже на третину. З огляду на те, що Україна має один із найкращих природних лікувально-оздоровчих потенціалів у Європі, питання вдосконалення санаторно-курортного комплексу стає одним з найпріоритетніших напрямів розвитку вітчизняного туризму, зокрема його лікувально-оздоровчого виду, що призводить до поповнення бюджету і зміцнення державної економіки в цілому.

Значний внесок у дослідження проблем розвитку і функціонування сфери туристично-рекреаційних послуг та лікувально-оздоровчого туризму зробили такі відомі зарубіжні та вітчизняні вчені, як: Л.Г.Агафонов, О.О.Бейдик, Б.І.Вихристенко, І.П.Гаврилишин, Б.І.Герасименко, Л.С.Гринів, П.В.Гудзь, В.Г.Гуляєв, А.П.Дурович, М.І.Долішній, В.К.Євдокименко, Г.А.Карпова, Г.В.Казачковська, В.Д.Калитюк, В.І.Карсекін, В.А.Квартальнов, В.Ф.Кифяк, Н.Й.Коніщева, В.С.Кравців, Н.Н.Кузнецова, О.О.Любіцева, М.П.Мальська, В.К.Мамутов, В.І.Цибух та ін. У їх працях розглядається як тематика розвитку санаторно-курортної галузі у цілому, так і аналізуються окремі аспекти

функціонування таких інституційно-територіальних утворень, якими є туристично-рекреаційні комплекси.

Мета і завдання дослідження. *Метою дослідження є теоретичний аналіз особливостей функціонування лікувально-оздоровчого туризму в системі міжнародного туристичного ринку та визначення можливостей і перспектив розвитку України у даному напрямку.*

Завдання дослідження:

- визначення теоретичного змісту лікувально-оздоровчої діяльності та її місця у системі міжнародного туризму;
- здійснення класифікації лікувально-оздоровчих закладів у туристичній індустрії;
- вивчення передумов розвитку лікувально-оздоровчого туризму в світі та в Україні;
- дослідження розміру глобального ринку лікувально-оздоровчого туризму;
- огляд лікувально-оздоровчого туризму Європи та України;
- оцінювання конкурентоспроможності лікувально-оздоровчого туризму окремих регіонів України;
- розробка практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізму функціонування лікувально-оздоровчого туризму в Україні із застосуванням зарубіжної практики.

Об'єктом дослідження є стан міжнародного лікувально-оздоровчого туризму й розвиток лікувально-оздоровчого туризму України та АР Крим зокрема.

Предметом дослідження виступає лікувально-оздоровчий туризм в системі міжнародного туристичного ринку, його суть та основні принципи.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої у роботі мети було використано цілий комплекс методів і прийомів наукового пізнання. Зокрема, на основі методології системного підходу розкрито системно-функціональну характеристику лікувально-оздоровчої діяльності як підсистеми курортно-

рекреаційного туризму, розглянуто класифікацію лікувально-оздоровчих закладів у туристичній індустрії. На основі хронологічного підходу прослідковано основні історичні етапи та передумови розвитку лікувально-оздоровчого туризму в світі. За допомогою методів аналізу і синтезу, порівняння визначено основні напрями вдосконалення лікувально-оздоровчого туризму в Україні. У роботі також використано статистичний та графічний методи, методи узагальнення та прогнозування.

Наукова новизна отриманих результатів даного дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні суті, місця й значення вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму в системі міжнародного туристичного ринку, застосуванні методичного інструментарію і рекомендацій щодо вдосконалення вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму на основі використання зарубіжного досвіду в управлінні територіальними туристично-рекреаційними комплексами в Україні.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропонований у магістерській роботі комплексний підхід до аналізу особливостей функціонування лікувально-оздоровчого туризму в системі міжнародного туристичного ринку дозволяє чітко визначити основні напрями його вдосконалення та підвищення ефективності функціонування в Україні на основі розглянутих зарубіжних методик.

Результати даного дослідження дають теоретичне підґрунтя для розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні на якісно новому рівні за рахунок шляхів підвищення його конкурентоспроможності та врахування сприятливих факторів, які розкриті в процесі дослідження.

Апробація результатів роботи та публікацій полягає в тому, що головні положення та результатів дипломного дослідження доповідались та обговорювались на міжнародних наукових конференціях в м. Івано-Франківську на таку тему: лікувально-оздоровчий туризм в системі міжнародного туристичного ринку в 2012р.

Структура роботи: Структура магістерської роботи містить вступ, три розділи, підрозділи, проміжні висновки до розділів, загальні висновки, список

використаних джерел. Магістерську роботу викладено на 124 сторінках комп'ютерного набору, вона включає 19 таблиць, 11 рисунків і 5 додатків. Список використаних джерел із 88 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ В ІНФРАСТРУКТУРІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

1.1. Сутність і характерні риси лікувально-оздоровчого туризму й спа-туризму в сучасному світовому господарстві

В Україні, як і в усьому світі, зростає популярність СПА (SPA). Навколо історії виникнення і значення цього модного терміну досі не стихають дискусії.

Аналіз фахової літератури показав, що при дослідженні даної галузі вживається низка різноманітних термінів. Однак, аналіз дефініцій цих термінів дає чітко зрозуміти, що поняття «спа-лікувальний туризм» є тотожним як за змістом, так і за обсягом поняттю «лікувально-оздоровчий туризм», який вживається у вітчизняній літературі, та поняттю «health tourism» (подорожі за здоров'ям), поширеному в англomовній літературі.

Поряд з цим у англomовній фаховій літературі також вживаються терміни «wellness tourism», «health care tourism», «cure tourism», «holistic tourism», «well-being tourism», «spa tourism», «medical tourism», «health and wellness tourism» тощо. Одночасно українська фахова література вживає терміни «лікувальний туризм», «санаторно-лікувальний туризм», «оздоровчий туризм», «медичний туризм», зустрічаються «спа-туризм», «велнес-туризм» та інші інтерпретації [8, с.11].

Хоча ці терміни інколи замінюють одне одного, й навіть вживаються замість поняття «спа-лікувальний туризм» чи «оздоровчо-лікувальний туризм», в більшості випадків під кожним з цих термінів маються на увазі різні концепції.

У світовій практиці єдності у термінології в даній галузі немає. Досягнення такої єдності визначено одним із завдань на найближче майбутнє

Global Spa Summit (Всесвітнім СПА Саммітом), останній з них відбувся в Балі (Індонезія) у 2011 році [84].

У додатку А (таблиця А.1) зведені найбільш авторитетні визначення основних термінів по досліджуваній проблемі.

Рекреація, з медичної точки зору, є найбільш цінний вид туризму, який спрямований на відновлення здоров'я і працездатності шляхом відпочинку на лоні природи, в сприятливих кліматичних умовах. Для реалізації цієї мети пацієнтам і туристам-рекреантам на курортах надаються різноманітні рекреаційні послуги (*recreation facility*). Дані послуги використовують в різних цілях: оздоровчих, туристських, спортивних і пізнавальних, основні природно-рекреаційні ресурси (клімат, лікувальні грязі, мінеральні води тощо) і спеціальні засоби залучають для підвищення загального психофізичного потенціалу і розвитку окремих функціональних систем організму [69, с.48].

За останні десятиліття лікувально-оздоровчий туризм зазнає суттєвих змін. Традиційні курорти перетворюються на поліфункціональні оздоровчі центри, які розраховані на широке коло споживачів. У світі зростає кількість людей, які потребують відновлювальних антистресових програм і хочуть підтримувати гарну фізичну форму. Переважно це люди середнього віку, які не байдужі до активного фізичного відпочинку. В умовах курорту для даної групи рекреантів можливе проведення широкого спектру різноманітних рекреаційних програм та послуг, серед яких: оздоровча ходьба, різноманітні спортивно-рекреаційні вправи, ігри та ін.

Для рекреаційних форм туризму переважно характерні велика тривалість поїздки, менша кількість відвідуваних місць призначення і, відповідно, велика тривалість перебування в одному місці (наприклад, курорт на морському узбережжі). Також зараз великий розвиток набувають такі види туризму як авто-, мото-, велотуризм; кінний, лижний і інші сучасні форми активного відпочинку – поїздки і екскурсії по річках і морі на човнах, байдарках, яхтах, плотах, віндсерфінг, дайвінг (підводне плавання). Але найбільшою

популярністю відвіку користується пішохідний туризм, коли пересування по маршруту проводиться в основному пішки [61, с.187].

Лікувально-оздоровчий туризм – видається одним з найперспективніших видів туризму України. Він розвивається за рахунок значних ресурсів: морського узбережжя, гарячих, теплих і холодних мінеральних джерел, лікувальних лиманових родовищ грязі, лісів тощо, якими багата країна. Інтерес до лікувально-оздоровчого туризму в Європі постійно зростає, що в значній мірі обумовлено демографічними тенденціями.

Проте знака рівності між лікуванням, оздоровленням у санаторно-курортних і лікарняно-поліклінічних умовах не може бути, оскільки окремі компоненти (наприклад, використання в лікувально-профілактичних цілях бутильованої води) не можуть замінити цілого комплексу лікувально-оздоровчої дії на людину курортної місцевості. Лікувально-оздоровчими властивостями володіє уся сукупність чинників природного комплексу курортно-рекреаційної місцевості в їх взаємозв'язку і взаємодоповненні, що включає як бальнеологічні, так і ландшафтно-кліматичні ресурси [45].

Санаторно-курортне лікування для певної категорії людей в сучасних умовах певною мірою може стати лікувально-оздоровчим туризмом. Лікувальний туризм розглядає організацію роботи рекреаційної галузі з погляду технології подорожі та, окрім захоплюючих маршрутів різної категорії складності, обов'язково повинен урахувати систему занять, зумовлену методами бальнео- і кліматолікування.

Організація лікувального туризму і створення лікувально-профілактичних установ на базі нових перспективних лікувально-оздоровчих методів може стати однією з форм використання лікувально-оздоровчого потенціалу. В основі лікувального туризму повинна бути закладена лікувальна або оздоровча технологія, яка поліпшує якість життя шляхом повного задоволення потреби у відпочинку і лікуванні під час подорожі.

Сучасна курортологія – це, насамперед, фізична реабілітація за допомогою кінезотерапії – «лікування рухом». Останніми роками на курортах України

відроджуються традиційні теренкури, чудові паркові зони, гірські маршрути, стежки ближнього і дальнього лікувального туризму та інші способи, що в світовій курортній практиці позначаються терміном *recreation facility* (оздоровчі послуги) [28, с.41].

Лікувальна дія ландшафтотерапії обумовлена безперервним чередуванням садів і лісів, полів тощо, що сприяє постійній зміні вражень, поліпшує настрій і діяльність всього організму. Прекрасний ландшафт і повітря різноманітної української природи, в поєднанні з ходьбою, справляють потужний оздоровчий ефект.

На сьогоднішній день курортна рекреаційно-туристична сфера забезпечує близько 10% світового валового продукту, інвестицій, робочих місць і споживчих витрат. За прогнозами Всесвітньої туристської організації, до 2015 р. кількість туристських поїздок буде складати більше 980 млн., а надходження від них досягнуть 1,5 трлн. доларів [86]. Рекреаційний туризм, пов'язаний з поїздками на курорт для відновлення здоров'я, в цьому відношенні є абсолютно новою формою діяльності. Причому, якщо за показником людино-дня перебування рекреаційний туризм займає поки що менше 1% в загальносвітовому туристичному обороті, то його прибутковість складає більше 5%. Глобальна екологічна і економічна криза серйозно підвищила інтерес до рекреаційних можливостей курортної медицини, що оптимально впливає на стан трудових ресурсів. На початку III-го тисячоліття людство знову звернулося до природних методів оздоровлення.

В Україні, за прогнозами експертів, розвиток інноваційних центрів здоров'я у вигляді т.з. рекропарків, рекрополісів, курортполісів і рекреаційних зон в традиційних курортних регіонах (Карпати, Полісся, узбережжя Азовського і Чорного морів) дозволить сформувати загальнонаціональну оздоровчу мережу, інтегровану в міжнародну світову спільноту. Діяльність у сфері поліпшення роботи курортів і санаторіїв України повинна перетворити курортну справу на високорентабельну і конкурентноспроможну галузь економіки, оскільки Україна має великі природно-географічні та соціально-

культурні рекреаційні ресурси. Ці ресурси мають такі незаперечні властивості, як привабливість, доступність, екскурсійну значущість, потенційний запас та ін. Причому, привабливим мотивом прагнення до соціально-культурних ресурсів зазвичай служать відпочинок, дозвілля, розваги, пізнання, паломництво, ностальгія, а у останні роки – ділові зустрічі, переговори і конференції для вирішення різноманітних проблем бізнесу. Об'єднані з ними, як правило, територіально, природно-географічні ресурси є привабливими для реалізації завдань відновлювального лікування, оздоровлення, фізичного удосконалення і досягнення високих спортивних результатів [16].

Природно-географічні рекреаційні ресурси – це природні умови, об'єкти, явища, сприятливі для рекреації – відновлення духовних і фізичних сил, витрачених під час праці, навчання, творчості. Природні рекреаційні ресурси України різноманітні. Вся її територія знаходиться в смузі кліматичного комфорту. Україна має прекрасні умови для організації відпочинку на берегах і лиманах Чорного та Азовського морів, водойм і річок, у Кримських горах та Українських Карпатах.

Соціально-культурні рекреаційні ресурси – це пам'ятки архітектури, історії, музеї, археологічні стоянки, культурно-історичні явища (етнографічні, релігійні), місця, пов'язані з життям, перебуванням видатних учених, письменників, акторів, політичних діячів та ін.

1.2. Особливості класифікації лікувально-оздоровчих закладів у туристичній індустрії

Якщо лікувальний (більш традиційний лікувальний, санаторно-курортний, медичний/клінічний) туризм спрямований на подолання конкретних захворювань та реабілітацію або корекцію тіла, то оздоровчий та велнес-туризм є принципово новою течією, розрахованою на фізично і ментально здорових людей та спрямованою на підтримання загального здоров'я та соціального благополуччя.

З точки зору попиту «лікувальні/медичні» туристи подорожують в основному з метою лікування конкретної хвороби чи медичного стану, а «велнес» туристи вирушають у подорож з тим, щоб покращити власне здоров'я та самопочуття й таким чином досягти вищих рівнів благополуччя. Окрім того, якщо «лікувальні» туристи прагнуть відновити здоров'я, то «велнес» туристи вже усвідомлюють себе здоровими і прагнуть підсилити це усвідомлення.

На думку теоретиків велнесу, його не слід асоціювати з лікувальним туризмом, оскільки велнес передбачає первинну профілактику захворювань, тоді як лікувальний туризм являє собою профілактику другого-третього рівня чи навіть реабілітацію, що спрямовані на перешкоджання розвиткові вже існуючих захворювань чи відновлення втраченого стану [8, с.13].

Виходячи з цього, поняття спа-лікувальний / лікувально-оздоровчий туризм (health tourism) є узагальнюючою категорією, що охоплює оздоровчий (велнес) та лікувальний (більш традиційний лікувальний, санаторно-лікувальний, медичний) туризм. При чому термін «спа» може відноситися як до спа-велнес концепції, так і до концепції традиційного лікувального туризму.

Схематично, співвідношення цих категорій зображено на рис.1.1.

З точки зору пропозиції на практиці дуже важко розмежувати оздоровчий та лікувальний туризм, оскільки обидва напрямки (оздоровчий/велнес та лікувальний) можуть поєднуватися в межах одного закладу і досягатися одними і тими ж засобами.

Якщо у дефініціях секторів туризму, пов'язаних зі спа-лікувальним туризмом, все-таки прослідковуються певні узагальнення, то у класифікації спа-закладів (або лікувально-оздоровчих закладів) взагалі відсутній єдиний стандарт.

Різні державні та недержавні організації, професійні об'єднання пропонують свої класифікації спа-закладів. Найбільш повну класифікацію спа-закладів запропонувала Європейська СПА Асоціація ISPA). Відповідно до неї розрізняють: спа-клуби, медичні спа, мінеральні спа, спа-готелі, денні спа, спа-крузи (морські, річкові, озерні тощо).

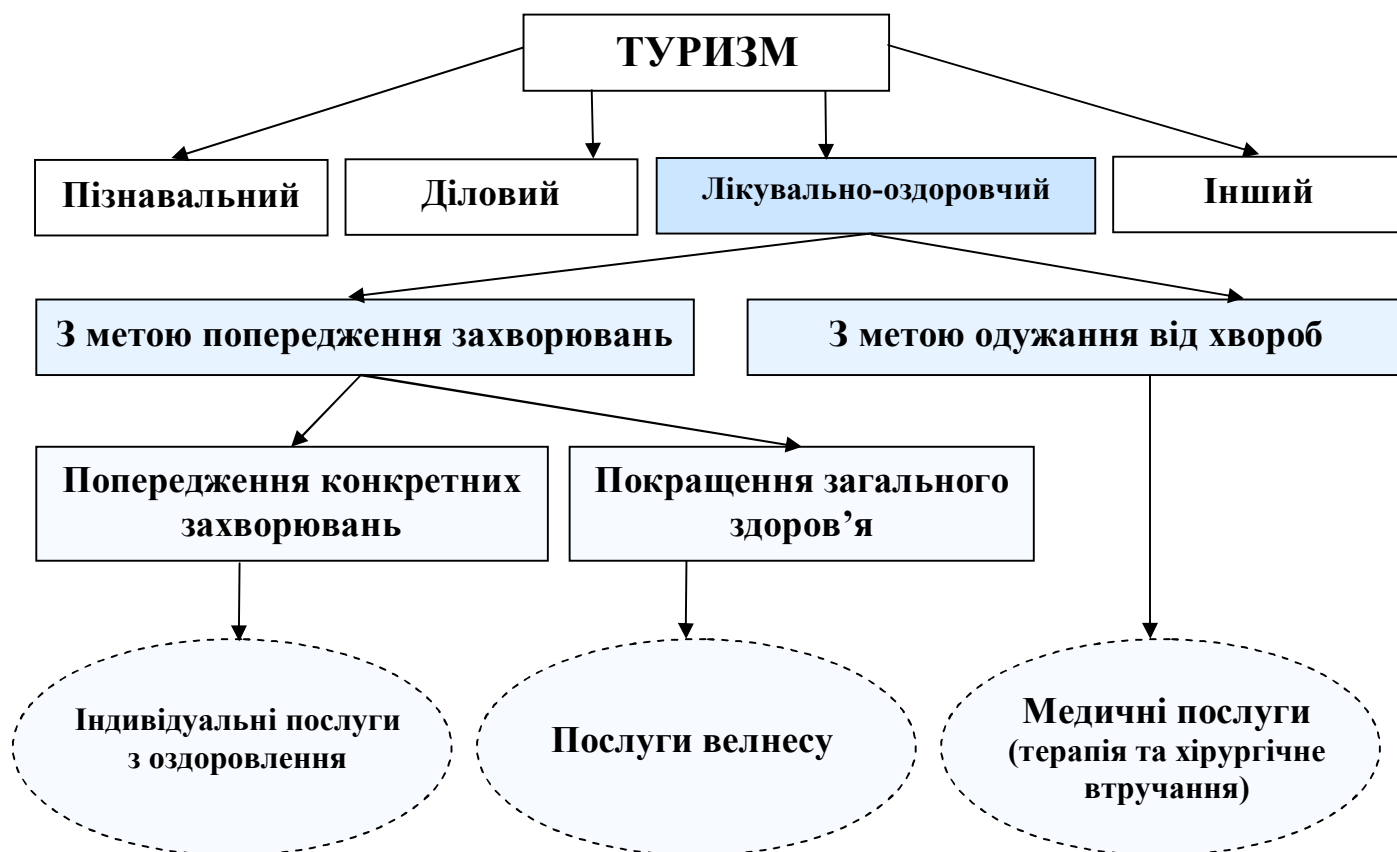

Рис.1.1. Основні категорії спа-лікувального туризму [8, с.13]

В Росії Національна гільдія фахівців спа-індустрії, запроваджуючи класифікацію спа-об'єктів, також пропонує подібні групи: дейСПА, що включає окремі об'єкти або складові оздоровчих центрів, фітнес-клубів тощо (підгрупи клубне СПА, СПА банного комплексу, медичне СПА); замиські СПА (підгрупи СПА-курорти, СПА-готелі, санаторні СПА-центри без застосування природних джерел); СПА природних джерел (підгрупи СПА мінеральних джерел, СПА гарячих джерел, СПА лікувальних грязей, СПА морської води); об'єкти з елементами СПА, що пропонують обмежений набір СПА-послуг (підгрупи салони краси з елементами СПА, нігтеві студії) [27, с.11].

Українська СПА асоціація та Союз професіоналів СПА, готелів та велнес-курортів України – єдині, виявлені експертом професійні національні СПА-асоціації в Україні, – не пропонують власних класифікацій. Натомість в Україні існує офіційна статистична класифікація санаторно-курортних і оздоровчих закладів, яка включає санаторії, пансіонати з лікуванням, санаторії-

профілакторії, будинки і пансіонати відпочинку, бази та інші заклади відпочинку, а також заклади 1-2 денного перебування. В Росії ті ж класи об'єднані в категорію «спеціалізовані засоби розміщення» на противагу «загальним засобам розміщення (готельних та аналогічних засобів розміщення)».

В Україні законодавством визначається тільки поняття «санаторно-курортні та оздоровчі заклади», а поняття спа-велнес туризму у нас слугують для означення додаткових готельних послуг чи послуг побутового обслуговування населення (у випадку спа-центрів) [46, с.51].

Нижче наведено співставлення міжнародної класифікації спа-закладів та їх аналогів, існуючих в Україні. Труднощами класифікації є те, що окремі категорії, а саме: «спа-дестинація» та «спа-мінеральні джерела», не використовуються і не пояснюються в Україні, а поняття «спа-курорт» в українській практиці означає місце або територію, тоді як за європейськими стандартами спа-курорт є закладом, а місце або територія визначається як «спа-місто», «спа-територія» або «місто-курорт».

Звідси правомірно зробити висновок, що слово «спа» найчастіше вживається для визначення спа-закладів й охоплює елементи як лікувального туризму (випадок санаторно-лікувальних закладів у країнах СНД, або ж традиційні лікувальні спа в Європі, так і одноденні спа (на кшталт сучасних салонів краси) чи спа-готелі, які в більш широкому розумінні належать до підкатегорії велнес туризму.

Про це також свідчать рекомендації ВТО [9], відповідно до яких санаторно-курортні та оздоровчі заклади (санаторії, пансіонати з лікуванням, будинки й бази відпочинку та ін.) належать до туристичної індустрії, а вітчизняні та іноземні громадяни, які використовують їхні послуги, – є туристами.

Таблиця 1.1

Співвідношення класифікації спа-закладів [8, с.14]

Класифікація спа-закладів за Міжнародною СПА Асоціацією (ISPA)	Аналогічні заклади в Україні
Клубні спа (без послуг проживання)	Спа-центри клубного типу – заклади, що надають побутові послуги для населення
Спа-круїзи	Морські, річкові круїзи з елементами спа
Денні спа (без послуг проживання)	Салони краси, спа-центри, сауни, лазні та інші подібні заклади – що надають побутові послуги для населення Курортні поліклініки, бальнеологічні та грязелікарні тощо (без послуг проживання)
Спа-дестинації Спа-готелі	Санаторії та пансіонати з лікуванням Готелі зі спа-зоною Будинки, пансіонати, бази та інші заклади відпочинку зі спа-зоною
Спа медичні заклади	Стаціонарні лікувальні заклади
Спа мінеральні джерела	Санаторії та пансіонати з лікуванням, що базуються на мінеральних джерелах
Спа-курорти	Санаторії та пансіонати з лікуванням

Курорт – територія, що має в своєму розпорядженні природні лікувальні чинники і необхідні умови для їх застосування з лікувально профілактичними цілями.

Курорт – місцевість, що володіє цінними природними властивостями, придатними для лікування мінеральними водами, лікувальними грязями або особливими кліматичними умовами (морить, озера, гірські ландшафти, лісові місцевості, степи і ін.) [69, с.105].

До курортів пред'являються наступні вимоги:

- 1) наявність природних лікувальних чинників, що забезпечують нормальне функціонування курорту;
- 2) необхідні технічні пристрої і споруди для раціонального застосування курортних чинників (басейни, грязелікарні, пляжі і т. д.);
- 3) спеціально пристосовані приміщення для лікування і житла (санаторії, удома відпочинку);
- 4) наявність лікувально профілактичних установ, що забезпечують медичне обслуговування хворих і відпочиваючих;
- 5) наявність оздоровчих установ, спортивних споруд і майданчиків;
- 6) наявність установ суспільного користування, установ громадського харчування, торгового і побутового обслуговування, культурно просвітницьких установ;
- 7) зручні під'їзди і засоби повідомлення;
- 8) упорядкована територія, інженерні технічні споруди, забезпечуючі електро- і водопостачання, каналізацію [14].

Спеціалізацію будь-якого курорту визначають курортні чинники – природно-лікувальні чинники, використовувані для цілей профілактики, терапії і медичної реабілітації хворих на курортах.

Основні курортні чинники:

- ландшафтно кліматичні умови;
- лікувальні грязі;
- мінеральні води.

Всі курорти можна розділити на 6 типів:

1. Бальнеогрязевий курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники домінують мінеральні води і лікувальні грязі.
2. Бальнеокліматичний курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники виступає клімат і мінеральні води.
3. Бальнеологічний курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники використовуються мінеральні води (для внутрішнього і зовнішнього застосування).

4. Грязьовий курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники виступають лікувальні грязі.

5. Кліматокумисолікувальний курорт – тип курорту, де як основні лікувальні чинники використовуються степовий і лісостеповий клімат і кумис – кисломолочний напій з кобилячого молока.

6. Кліматичний курорт:

- приморський кліматичний курорт;
- гірський кліматичний курорт [20, с.73].

На бальнеологічному курорті як головний лікувальний чинник використовуються природні мінеральні води. Вони рекомендуються для зовнішнього застосування (ванни) і внутрішнього (інгаляції, пиття і т. д.) споживання. Мінеральні води допомагають вилікуватися від багатьох хвороб. Серед пацієнтів, які приїжджають на бальнеологічні курорти, в основному люди із захворюваннями шлунково-кишкового тракту, серцево-судинної і нервової систем, дихальних шляхів і опорного рухового апарату. Лікування на цих курортах дає результати, з ефектом дії звичайних лікарських препаратів, але при цьому виключаються побічні ефекти, неминучі при прийомі ліків, подовжується період ремісії, знижується ймовірність подальших загострень і їх інтенсивність.

Грязеві курорти прив'язані до родовищ лікувальної грязі (пелоїдів). Грязелікування показане переважно при патології суглобів, нервової системи травматичного походження, а також при гінекологічних і деяких інших захворюваннях.

Кліматичні курорти такі ж різноманітні, як і сам клімат. У структурі кліматичних курортів світу лісові (рівнинні) складають приблизно 11,3%, гірські – 24,2%, кліматокумисолікувальні – близько 4,2%. Кожному з них властива унікальна комбінація кліматопогодних чинників (температура, атмосферний тиск, сонячне випромінювання і т. д.), які використовуються з лікувально профілактичною метою. Від поєднання цих чинників залежить профіль курорту. Якщо лісові курорти з континентальним кліматом показані

людям, страждаючим захворюваннями верхніх дихальних шляхів, астмою, розладами нервової системи, те перебування на гірських курортах рекомендується при початкових формах туберкульозу і недокрів'ї. Найбільш поширений і популярний тип кліматичного курорту – приморський. Ці курорти складають 60,3% у структурі кліматичних курортів світу. Все більше число туристів відкривають для себе можливості поєднувати відпочинок на морі з ефективним лікуванням. Морський клімат надає сприятливий вплив на людей із захворюваннями крові, кісткової тканини, лімфатичних залоз [20, с.48].

Разом з трьома основними типами курортів – бальнеологічними, грязьовими і кліматичними – виділяються перехідні типи. Вони використовують відразу декілька природних лікувальних чинників, наприклад, мінеральні води і грязі або клімат і мінеральні води. Перехідні курорти широко поширені в Європі і все більше привертають туристів з різних країн. Останніми роками широкого поширення набули spa курорти. Такі курорти організовуються не тільки в рекреаційних зонах, але і у великих мегаполісах, навіть в готелях, призначених для ділового туризму.

За прогнозам, попит буде і далі зростати, адже здорове тіло і здоровий дух – це не тільки дань моді. Розроблена фахівцями spa центру індивідуальна програма робить людину не тільки здоровішою, але і сприяє позитивнішому сприйняттю життя. Останнім часом дуже популярні готелі зі spa комплексами на бальнеокурортах, а також спеціальні spa готелі, де завдання оздоровлення, релаксації із застосуванням різноманітних водних процедур і інших засобів виходять на перше місце. Міські готелі категорії "п'ять зірок" обов'язково надають своїм гостям послуги фітнес- або spa центрів.

Як згадувалося раніше, існує декілька версій походження цього терміну. Найбільш поширена думка, що це абревіатура латинського вислову *sanus per aqua* – "здоров'я через воду". Можливо, воно відбулося від назви бельгійського містечка Spa з мінеральними джерелами, де був організований перший бальнеокурорт (від латів. *balneum* – "ванна").

В наш час spa готелі і готелі з spa комплексами (зазвичай об'єкти розміщення високої категорії), як правило, розташовані на бальнеокурортах поряд з термомінеральними джерелами, що дає можливість використовувати воду певного хімічного складу і температури для різної лікувальної, оздоровчої і косметичної мети.

В spa комплексі великого дорогого готелю, окрім звичайного набору (сауна, басейн, масаж), клієнтам щодня пропонується водна терапія, яка має на увазі наявність різноманітного фізіотерапевтичного устаткування і фахівців, що ліцензують, – медиків і косметологів. У ній передбачені кабінети для гідротерапії, по косметичному догляду за особою і тілом, сауна (міні басейн, spa бар, зали для групових/індивідуальних занять фітнесом або іншими видами фізичних вправ (йоогою, аквааеробікою і ін.), зона релаксації, роздягальня. Такі готелі можуть бути розташовані як в межі міста, так і за його межами, навіть на гірськокожних курортах, де все частіше за spa програму пропонуються як додаткова послуга. Наприклад, учасники конференції або виставки можуть пройти інтенсивний курс для релаксації, зняття стресу або схуднення [27, с.11].

Spa готелі санаторного типу знаходяться в курортній зоні і мають повний набір фізіотерапевтичних програм. Перш ніж відправитися туди, доцільно порадитися з лікарем. Там пропонують і велнес програми – загальнооздоровчі, релаксаційні і косметичні, які підійдуть і абсолютно здоровій людині.

У готелях санаторного типу передбачено індивідуальне розміщення в номері з душем, клієнтові надають халати, тапочки і рушники. Тут можна отримати повну діагностику свого фізичного стану, а пройшовши курс повноцінного лікування (21-24 дні), добитися тривалої ремісії (відсутність проявів захворювання). Традиційні spa послуги доповнюються спеціальними дієтами і фізичними вправами: піші і велосипедні прогулянки, теніс, гольф. Такі готелі повинні мати упорядковану територію з парком і квітниками, внутрішній і зовнішній басейни.

Окремо можна відзначити готелі з центрами таласотерапії (лікування морем) на морських курортах, де під час процедур, в основному

загальнооздоровчих і косметичних, використовуються морська вода і продукти морить (водорості, морська сіль, лікувальні грязі), а також продукти відомих косметичних ліній. Оздоровлюючу дію на організм і настрій людини надають купання в море, сонячні ванни, прогулянки по берегу, що в комплексі освіжає і оновлює шкіру, заспокоює нерви, укріплює м'язи, удосконалює не тільки тіло, але і душу. Тому перебування в дуже модних нині готелях з центрами таласотерапії – не стільки лікування, скільки відпочинок і приємне проведення часу з користю для здоров'я. Французькі косметологи з'ясували, що ефект від тижневого курсу зберігається шість-вісім місяців.

Такі центри є в багатьох країнах світу, що мають морське побережжя, адже морська вода повинна зберігатися в резервуарах не більше 48 годин і ніколи не використовуватися повторно. У Європі їх особливо багато у Франції, на Кіпрі, в Італії і Іспанії, у Південно-Східній Азії – на островах Самуї (Таїланд) і Балі (Індонезія) [32, с.181].

Зануритися в атмосферу розкоші і насолоди можна, поселившись у великому чотири-п'ятизірковому spa готелі, життя в якому підпорядковане одному завданню: кожний клієнт повинен оздоровитися і розслабитися, зняти стрес і відключитися від повсякденних турбот. Зазвичай в них можуть запропонувати так багато процедур, що варто отримати інформацію про них заздалегідь.

Деякі spa готелі бронюють номери тільки в тому випадку, якщо клієнт відразу замовляє spa процедури, а в інших "spa меню" можна скласти після прибуття на місце. Тут панує культ здорового способу життя. Форма одягу спортивна, користування мобільними телефонами і парфумом зведене до мінімуму. У ресторанах пропонують збалансовані і корисні для здоров'я блюда. За допомогою різноманітних водних процедур так званого spa меню, пропонованого в кожному конкретному центрі, можна підвищити м'язовий тонус, розслабитися, позбавитися від захворювань і стресів, схуднути і помолодшати. Бажано, щоб всі процедури були узгоджені з лікарем, оскільки багато хто з них має протипоказання [71].

Гідротерапія включає безліч різної техніки: душ, ванни (загальні, місцеві, сидячі), парові інгаляції, розтирання, компреси (гарячі і холодні), обгортання і багато що інше. В середньому процедура триває 15-20 хвилин, деякі – три чотири хвилини (наприклад, зрошування порожнини носа). Найбільш популярні душ і ванни. Душ м'яко закутує тіло або, навпаки, масажує (тонізує) його. Причому водні потоки повинні прямувати від периферичних органів до серця. Душі, розрізняються по температурі: холодний (+8 – +18°C), індиферентний (+33 – +35°C), теплий (+36 – +38°C), гарячий (від +40°C); формою і напрямом струменів: дощовий, голковий, пиловий, циркулярний, струєвий (душ Шарко і шотландський), віяловий, висхідний; по ступеню тиску води: низьке (до 1 атм), середнє (1,5- 2 атм), високе (2,5-4 атм); по локалізації дії: загальний або місцевий. Наприклад, підводний душ масаж проводиться в спеціальній ванні з компактним струменем води, внаслідок чого у пацієнта поліпшуються кровообіг і лімфоток, виявляється тонізуюча дія на організм. Серед технічно складних можна відзначити комплексну душову установку Snail shower, в якій суміщено сім видів душу (циркулярний, дощовий, пиловий, тропічний, голковий, віяловий і шотландський) і виявляється дія на органи відчуттів: дотик (масаж тіла струменями різної форми, температури і тиску), нюх (ароматерапія), зір (спеціальне освітлення). Різні ванни діляться на загальні, місцеві і напівванни. У сра центрах широко застосовуються ванни з мінеральною водою (вуглекислою, сірчановодневою, радоною, азотною, хлоридною, натрієвою) різного ступеня мінералізації і температури. Багато пані віддають перевагу перловим ваннам, коли вируючі бульбашки повітря роблять своєрідний "тактильний масаж". Молекули озону проникають крізь шкіру і активізують антиоксидантну систему в поверхневих тканинах. У сидячих ваннах для стегон застосовують і холодну, і гарячу воду (за свідченнями), так само, як і для місцевих ванн (для ніг або рук). У дорогих сра готелях часто пропонують "ванну Клеопатри", призначену для ухвалення водних процедур у поєднанні з ароматерапією. У неї можуть бути додані морська вода або сіль, водорості, вино, молоко, мед, пелюстки троянд, зелений чай, настої трав і

квітів, а також лікарські засоби. Вона використовується для гартування, профілактики і лікування різних захворювань, зняття стресу. Обтирання застосовуються в лікувальній і гігієнічній меті, а також для гартування. Вони можуть бути загальними або місцевими, з додаванням солей або ефірних масел для посилення дратівливої дії на шкіру. Укутування бувають повними або частковими, вологими або сухими. Широко використовуються місцеві вологі укутування. Холодні компреси викликають спазм поверхневих судин, гарячі підсилюють місцевий кровотік і метаболізм, знижують м'язовий тонус. У сра центрах застосовують і аплікації з лікувальною гряззю, глиною або відварами трав. Активними водолікувальними процедурами вважаються холодні розтирання і обливання водою різної температури [62, с.214].

Сучасні сра готелі мають до шести і більш різних лазень, що відображають багатовікові традиції різних країн. Одні з якнайдавніших – грецькі і римські терми з приміщеннями для сухої і вологої лазні, відпочинку і роздягання, миття і басейном. У турецьких лазнях пів зігрівається гарячим повітрям, а гаряча вода, пролита на підлогу, утворює рясну пару. Вельми популярні фінські сауни і римські ірландські лазні. Це лазні повітряного типу з помірною температурою 50- 60 °С. Гаряче повітря проходить під підлогою і по стінах підготовлюючого приміщення і парилки, а потім надходить через отвори в підлозі. Спеціальна труба для виходу відпрацьованого повітря робить атмосферу в такій парній здоровішій, ніж в римській лазні. Відомий оздоровчий і лікувальний ефект традиційної російської лазні з використанням різних ароматних віників. Роста інтерес до традиційних японських лазень: сухий з використанням гарячої тирси і водяний, яка влаштована у великій дерев'яній бочці.

Серед найбільш поширених процедур, включених в "меню" сра центрів, можна відзначити грязелікування (пелоїдотерапію), вживане в лікувально-профілактичних і реабілітаційних цілях, глинолікування, фототерапію (лікування світлом), зокрема геліотерапію (сонячне опромінювання), масаж (традиційний, мануальний, тайський, аюрведичний та ін.), ароматерапію і так

далі. Різні косметичні, тонізуючі, такі, що розслабляють, антицелюлітні, детоксикаційні, антистресові, такі, що омолоджують і інші оздоровчі програми пропонуються в такій кількості, що обмежити їх може тільки час перебування в готелі [45].

Головною відмінною рисою класичних курортів SPA є прихильність традиціям. Відвідуючи відомі курорти Європи, дивує скромність устаткування і деяка архаїчність. Проте саме в цьому і полягає головна привабливість європейських SPA, оскільки вони мають величезний досвід роботи і відпрацьовані технології оздоровлення. У Європі існують давні традиції виробництва бальнеологічного устаткування, яке виконується за медичними стандартами і може застосовуватися не лише для лікування, але і для оздоровчих і естетичних СПА-програм. Мета Медичного СПА – підтримка і відновлення фізичного і психічного здоров'я – ревіталізація, ремоделювання фігури, підвищення якості життя. Тобто СПА-курорт це не наново створена всупереч професійному досвіду приваблива установа з високим рівнем сервісу, а санаторно-курортний комплекс, що реалізує концепцію СПА з індивідуальним підходом до пацієнта. Обґрунтованість індивідуального підходу до пацієнта в СПА полягає в тому, що єдиний рефлекторно-гуморальний механізм дії фізичного чинника забезпечує спрямованість реакцій системного характеру і залежить від вихідного стану системи, що забезпечує поліпшення механізмів саморегуляції організму. Проведення оздоровчих фізіопрофілактичних програм в СПА повинно здійснюватися індивідуально з метою первинної профілактики: корекція чинників ризику, підвищення толерантності до фізичних і психічних навантажень, екологічних чинників; і вторинної профілактики: дія на функціональний стан організму.

Прикладом перспективного вітчизняного СПА-курорту є Трускавець, розташований у передгір'ї Східних Карпат, на висоті 350-400 м над рівнем моря. Основу курортних ресурсів тут складають мінеральні води. На сьогодні Трускавець як курорт розвивається динамічніше, ніж інші водні курорти України. Його особливістю є те, що, крім лікування, тут пропонуються

оздоровлення та СПА-програми, спрямовані на омолодження та очищення організму людини.

Основною водою курорту, яка з успіхом застосовується в СПА-програмах, є “Трускавецька” – природна мінеральна столова вода. Її природне джерело знаходиться у смт Східниця, на території відомого заповідника курортної зони Трускавець. “Трускавецька” має виключно профілактичну дію і не має обмежень, що дозволяє застосовувати її не тільки у оздоровчих, але й у естетичних програмах. “Трускавецька” – СПА-вода, яка допомагає піклуватися про зовнішність, підтримувати та плекати природну красу людини. Наявність такого природного ресурсу на СПА-курорті дозволяє реалізувати концепцію СПА и досягти максимальної ефективності СПА-програм [28, с.165-166].

Заміські СПА, створені на базі лікувально-оздоровчої місцевості, розташовуються на території, яка має природний лікувальний чинник, кліматичні умови, що сприяють проведенню СПА-програм. Відмінність від курорту – відсутність санаторно-курортної інфраструктури. Заміські СПА, створені на базі зони відпочинку, пропонують різноманітні програми перебування для індивідуальних клієнтів і пацієнтів. Але їх послуги потрібно розглядати окремо від лікування, яке включене до поняття санаторно-курортного. Зони відпочинку своєю інфраструктурою орієнтовані на сферу “відпустки, дозвілля і відпочинку”. І у них є важливе завдання перед суспільством відносно збереження і зміцнення здоров'я в рамках первинної профілактики. Естетичні програми в заміських СПА включають косметологічні і косметичні СПА-процедури і косметичні догляди, доповнюються програмами СПА-харчування – з метою схуднення, оздоровлення, омолодження, корекції психологічного стану і підвищення фізичної і психічної працездатності.

Міське СПА є найбільш популярним в США і Росії. Умови і вимоги до міського СПА вищі, оскільки відсутній не лише природний лікувальний ресурс, та й не відбувається зміни клімату. Фактична оздоровча дія системи СПА досягається за рахунок високо-технологічного професійного підходу і дизайну. Їх відмінність від медичного центру з високим рівнем сервісу – спрямованість

фізіопрофілактичних процедур і програм на оздоровлення, гармонізацію душевної і фізичної сфери, підвищення якості життя пацієнта із створенням атмосфери СПА, з обов'язковим проведенням програм косметичного догляду [16].

Окремий тип СПА – готельне, що передбачує в основному експрес СПА-процедури – косметичні догляди, водні і релакс-процедури для клієнтів, що потребують відпочинку після екскурсійного дня або ділових зустрічей. В Україні, як і Європі, існують декілька міст-курортів, в яких міські СПА мають безперечні конкурентні переваги.

СПА-кабінети у санаторно-курортних закладах за типом поділяються на фізіотерапевтичні (LPG, НіТор, пресотерапія і ін.), гідро і бальнеотерапевтичні (ванни, системи офуро, душі, басейни і так далі), масажні, косметологічні, косметичні кабінети, сауни і лазні, кімнати тілесно-орієнтованої психотерапії і психологічного розвантаження, кінезіотерапевтичні кабінети і деякі інші. Багато природних ресурсів і методик, використовуваних в СПА, володіють як оздоровчою, так і косметичною дією, як, наприклад, масаж і гідромасаж, обгортання або прогрівання.

В Україні, разом з проведенням СПА-програм з використанням готових оздоровчих СПА-засобів, розвиваються такі СПА-напрямки, як: таласотерапія, винотерапія, ароматерапія, бальнеотерапія, фанготерапія, апітерапія, галотерапія, стоун-терапія. Розмаїття і унікальне поєднання природних ресурсів курорту може слугувати базою для створення обґрунтованих СПА-методик, програм і концепції відпочинку, оздоровлення і естетики в санаторно-курортному СПА.

Бальнеотерапія в СПА – це класичне комплексне оздоровлення з використанням природних мінеральних вод. Серед технологій курортної медицини бальнеотерапевтичні займають одне з перших місць. Вони створені на основі досягнень одного з основних розділів курортології – бальнеології, що вивчає лікувальні мінеральні води, їх походження, фізико-хімічні властивості, а потім – і використання. Мінеральні води можуть застосовуватися зовнішньо

(ванни, басейни), для пиття, інгаляції, промивання-зрошування кишечника і ін. Дія природних мінеральних вод посилюється потужним впливом інших курортних чинників (кліматичних, ландшафтних, рухових, психологічних). Вітчизняна бальнеотерапія є одним з найбільш науково-обґрунтованих напрямків у світі, а різноманітність ресурсів дозволяє широко використовувати мінеральні води в оздоровленні і лікуванні пацієнтів. Більшість бальнеокурортів України на сьогоднішній день відповідають європейським стандартам медичного СПА і перевершують своїх зарубіжних колег за професійною підготовкою кадрів [29, с.130-131].

1.3. Передумови розвитку лікувального-оздоровчого туризму в світі

Подорожі за здоров'ям належать до найбільш ранніх форм туризму. Археологічні дані та письмові історичні документи сирійської, месопотамської, єгипетської, китайської та грецької культур свідчать про поїздки до святинь, гарячих джерел, купалень у місцевості з більш сприятливим кліматом, з метою фізичного та духовного оздоровлення. Ще давні цивілізації 5-3 тис. років до нашої ери практикували ряд видів терапій, які присутні в сучасних спа (аюверда, китайська медицина, тайський масаж). Серед прикладів подорожей за здоров'ям можна також назвати подорожі до Мертвого моря у Палестині з метою ритуального омивання [8, с.14].

Історичні джерела свідчать про певні хвилі популярності оздоровчих подорожей. Одна з перших таких хвиль припадає на часи Давнього Риму. Саме в Римі виникають бальнеуми, невеликі громадські лазні, а також більш просторі та ошатні терми. Такі заклади являли собою великі комплекси, до яких крім купалень входили спортивні зали, приміщення для трапез, бібліотеки, покої, і навіть невеликі театри. Римські публічні ванни стали попередниками сучасних європейських спа-закладів. Вони поширились по території всієї Римської імперії, пізніше на їх основі утворились такі відомі європейські курорти як Баден-Баден у Німеччині, Бас в Англії тощо. Деякі європейські курорти

виникають у період Середньовіччя – як-от Спа у Бельгії (назва цього курорту стала загальною та поширилась на всі оздоровниці) та Карлові Вари у Чехії.

Нова хвиля оздоровчих подорожей в Європі почалася в кінці XVII століття в Великобританії через прагнення знаті урізноманітнити свої задоволення. Тоді, як ніколи раніше, еліта західних країн змогла поєднати час, ресурси та бажання подорожувати та розважатися. Це спонукало до створення (відновлення) спа-курортів на британському узбережжі. Тодішні спа-курорти чітко поєднували оздоровчі і медичні елементи. З одного боку вони слугували місцями лікування хворих людей, з іншого – їх часто відвідували здорові люди, що шукали відпочинку, а не лікування. Крім того, курорти були значними культурними центрами з бальними залами, театрами, променадами, садами, магазинами. Метою поїздок до них ставали пошук старих та нових знайомих, проведення важливих ділових і політичних зустрічей і навіть пошук шлюбної партії. Цікаво, що приблизно тоді ж у енциклопедичній літературі уперше з'являється термін «велнес» – в англійському тлумачному словнику 1654 він пояснюється як добре здоров'я [8, с.15].

Концепція англійських курортів доволі швидко була скопійована в багатьох країнах Європи: Італії, Франції, Бельгії, Швеції, а також у Німеччині та Австрійській імперії (включаючи сучасні Чехію, Словаччину, Угорщину та Хорватію). Ця нова традиція поїздок «на води» також була запозичена в Новому Світі. Мережа успішних курортів розвинулась навколо природних джерел США і Канади (Саратога-Спрінгс, Білий Салфер-Спрінгс, Хост-Спрінгс, Радіум-Хот-Спрінгс), виникають курорти також у Новій Зеландії та Австралії. Однак спа-курорти в Новому Світі все частіше розглядались як центри відпочинку, а не як місця покращення здоров'я.

В Османській імперії особливої популярності з XVI ст. набувають турецькі лазні. А з XIX ст. турецькі лазні починають з'являтися на європейських курортах в силу модних східних тенденцій та доволі швидко здобувають тут популярність.

У XIX ст. спостерігається зростання спа-курортів у континентальній частині Європи та на узбережжі. З кінця XIX ст. та протягом XX ст. курорти демократизуються, стають доступними не лише для можновладців та багатих. Демократичний характер курортів став особливо очевидним в ряді європейських країн, де відвідини спа стали визнаною формою реабілітаційної терапії та були задіяні в національних системах медичного страхування.

У 50-х роках XX ст. термін «велнес» набуває якісно нового змісту. Саме тоді американець Хальберт Л. Дунн вперше у тих роках сформулював основні принципи якісного життя та застосував цей термін як узагальнююче поняття. Пізніше його колега доктор Джон Травіс інтерпретував цю концепцію як модель превентивної охорони здоров'я, яка робить акцент на тому, що здоровим бути краще, ніж хворим. Нова велнес-філософія здобула загально американську популярність та визнання з 1970-х років. Цьому сприяв страх перед найпоширенішими для обивателя загрозами – надмірним споживанням тютюну, експансією швидкого харчування (фастфуду), недостатністю вправ та надлишком стресів. Велнес пропонував відповідь на ці виклики – він відкривав перспективи не тільки підтримання загального здоров'я, але й створення супутніх обставин для доброго самопочуття та благополуччя. В результаті ефективної національної кампанії велнес та його принципи були засвоєні та сприйняті великою кількістю американців. Поступово це призвело до переоцінки суспільного значення здоров'я [13].

Філософія активного здоров'я та запобігання хворобам замість їх лікування стрімко поширилась у повоєнній Європі. Поряд з цим продовжувала існувати традиційна культура курортів, підтримувана соціальними гарантіями. Наприклад, у ФРН кожен працівник міг перебувати в спа від чотирьох до шести тижнів кожні 3 роки, за наявності відповідного призначення лікаря (таку можливість надавала система соціального страхування до 1997 р).

Однак для новітнього історичного періоду (кінець XX – початок XXI ст., і особливо для періоду світової фінансової кризи, що триває з 2008 р.) характерним стало скорочення бюджетних соціальних програм та державних

інвестицій в охорону здоров'я. Це збільшило питому вагу тих, хто вкладає в подорожі за здоров'ям власні кошти, відповідно почав стрімко зростати сегмент туризму з метою підтримання та примноження здоров'я на тлі поступового зменшення сегменту лікувального туризму з метою одужання від хвороб.

Таблиця 1.2

Світовий спа-туризм в розрізі регіонів* [86]

	Оціночна кількість спа-подорожей (млн.)	Оціночні витрати спа-подорожуючих (млрд. дол. США)
Європа (всього)	47,9	48,4
(міжнародні/внутрішні)	7,4 / 40,5	15,1 / 33,3
Азіатсько-Тихоокеанський регіон (всього)	53,3	26,9
(міжнародні/внутрішні)	2,8 / 50,5	7,1 / 19,8
Північна Америка (всього)	25,4	17,2
(міжнародні/внутрішні)	1,4 / 24,0	5,8 / 11,4
Середній Схід – Північна Африка (всього)	1,5	2,3
(міжнародні/внутрішні)	1,2 / 0,3	2,1 / 0,2
Латинська Америка – Карибський регіон (всього)	12,6	10,3
(міжнародні/внутрішні)	4,5 / 8,1	8,9 / 1,5
Африка (всього)	1,3	1,0
(міжнародні/внутрішні)	0,4 / 0,8	0,8 / 0,2
Разом	141,9	106,0
(міжнародні/внутрішні)	17,7 / 124,2	39,8 / 66,2

* Примітка: дані за сезон 2010/2011 р.

Процес становлення та розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні йшов паралельно з європейським. Він був послідовним, хоча й не рівномірним за часом. Виділяють чотири етапи розвитку рекреації і в тому числі лікувально-оздоровчого туризму [26, с.33].

Перші документальні згадки про первісні форми лікувального туризму можна відшукати в документах, які датовані XVI-XVIII ст. Так, наприклад, у цей час згадуються лікувальні мінеральні сірководневі джерела Немирова (XVI ст.), Великого Любенья (XVI ст.), Збручанські мінеральні води (XVII ст.), кримські грязі та солоні озера Півдня (XV-XVI ст.), Слов'янські солоні озера

(XVII ст.) тощо. Дуже важливим, на думку дослідників Д.В. та Т.В.Миколаєнків, є те, що даний період був «епохою циркуляції легенд відносно цілющих властивостей природних ресурсів» [26, с.39].

Наступний етап охоплює повністю XIX ст. та початок XX ст. У великих масштабах лікувальні європейські курорти виникли на початку XIX ст. (першими були Німеччина – з 1801 р., Франція – з 1818 р., Австрія – з 1832 р.). Масове поширення лікувально-оздоровчого туризму в Росії, до складу якої входила більша частина тогочасних українських земель, йшло паралельно з європейським.

З середини XIX ст. формуються в Україні свої чітко виражені туристичні регіони. Першим таким регіоном був Крим. Історія рекреаційного освоєння Криму починається саме завдяки розвитку на цих територіях лікувального туризму. Початок будівництва курортів припадає на 70-і рр. XIX ст. За ініціативою земств, лікарських й інших громадських організацій, приватників, без суттєвої фінансової допомоги уряду почали відкриватися санаторії уздовж цілого узбережжя.

Наприкінці XVIII - на початку XX ст. Крим був найпопулярнішим і найвідомішим курортом Російської імперії. Однак, санаторно-курортна діяльність у цей час розвивалася і в інших українських землях. Так, у 1833 р. перший лікувальний заклад для відпускання "теплих ванн" відкрили на березі Куяльницького лиману. У 1843 р. перша лікарня з'явилася й на Хаджибейському лимані, трохи пізніше (1853 р.) – на Сухому. Це були відносно примітивні лікувальні заклади, обладнані у дерев'яних літніх тимчасових будинках.

Стає популярним озеро Солоний лиман (Дніпропетровщина). Місцеві селяни використовували грязі озера для лікування ревматизму, подагри, радикуліту та інших захворювань. За свідченнями архівних матеріалів, наукове вивчення регіону розпочалося в 1882 р., а у 1928 р. було вирішено створити на березі озера лікувальний пункт. Це поклало початок освоєнню Солоного лиману.

Перші згадки про курорти Карпатського регіону датуються XVI ст., але тільки на початку XIX ст. розпочалося масове будівництво лікарень і ці курорти стали широко відомими. Зокрема, у 1820 році при бурінні нафтової свердловини поблизу Трускавця випадково виявили сірчане мінеральне джерело, а в 1827 році було споруджено невелику водолікарню на вісім кабін. З цього часу Трускавець став офіційно іменуватися курортом. Розбудова курортної інфраструктури в Карпатському регіоні, територія якого входила до Австро-Угорщини, відбувалася на основі приватного підприємництва. Щоб залучити сюди якомога більше приїжджих для лікування та відпочинку, приватні підприємці стали вести пошуки мінеральних вод. У 1833 році було відкрите соляно-гірке джерело "Марія" (нині джерело №1), а дещо пізніше – джерела "Нафтуса", "Софія" (тепер джерело №2) та ін. Наприкінці XIX ст. у Моршині організується клімато- і водолікування, відкривають лікарню на зразок німецьких та швейцарських курортів, які на той час вже були модними. Одночасно поблизу від Моршина було знайдено торфову грязь. Воду мінеральних джерел розпочали використовувати для лікувальних ванн, а торфову грязь – для грязьових ванн та аплікацій. Моршин став бальнеологічним курортом. Оскільки порівняно з австрійськими, французькими та іншими курортами лікування на західноукраїнських курортах було дешевшим, сюди приїздили на лікування туристи з Чехії, Польщі та інших країн [28, с.94-95].

Третій етап охоплює період розвитку курортно-оздоровчого туризму в Україні за панування радянської влади. Стрижнем її політики у галузі туризму було створення державних органів та установ управління туризмом. Курорти та санаторії підпорядковувалися державним органам охорони здоров'я. У реконструкції та благоустрої курортів, у будівництві нових санаторіїв та пансіонатів відпочинку, крім Народного комісаріату охорони здоров'я, профспілок, брали участь товариство Червоного Хреста, кооперативні організації тощо. Для вивчення природних лікувальних факторів (мінеральних вод, лікувальних грязей, клімату) та наукового обґрунтування їх використання

були відкриті два спеціалізованих НДІ – Ялтинський державний туберкульозний інститут (1922 р.) та Всеукраїнський бальнеологічний інститут в Одесі (1928 р.).

У довоєнні часи мережа санаторіїв та закладів оздоровчого відпочинку була значно розширена. Під час Другої світової війни всі санаторії на звільненій території були перепрофільовані у госпіталі, в яких лікували поранених та хворих військових.

Санаторно-курортне лікування зазнало значного розвитку у післявоєнний період. Санаторії та пансіонати відпочинку відійшли у підпорядкування профспілок. Лише з 1981 до 1985 рр. в УРСР на будівництво санаторіїв та закладів оздоровчого відпочинку профспілки витратили близько 210 млн. крб., за рахунок чого було збудовано та введено в дію понад 8,5 тис. санаторних ліжок. На багатьох курортах було влаштовано загальнокурортні лікувально-діагностичні та спеціалізовані відділення, кімнати та лабораторії, здійснено спеціалізацію санаторіїв, удосконалено систему медичного відбору хворих на санаторно-курортне лікування. Здійснення вказаних заходів значно підвищило ефективність курортного лікування.

Серед основних принципів організації санаторно-курортної справи радянських часів були доступність санаторно-курортної допомоги населенню, надання путівок до санаторіїв та пансіонатів відпочинку, головним чином, безкоштовно або на пільгових умовах зі сплатою 30% їхньої вартості за рахунок бюджету соціального страхування, а у дитячих санаторіях і в санаторіях для хворих на туберкульоз – тільки безкоштовно за рахунок коштів державного бюджету [5, с.118-119].

У СРСР була створена найпотужніша мережа дитячих спеціалізованих санаторіїв, куди приїжджали діти після перенесення захворювань органів дихання, серцево-судинної системи, шлункового тракту, суглобів, нервової системи. В УРСР у таких санаторіях щорічно лікувалося близько 135 тис. дітей. Для реабілітації дітей із різними відхиленнями у стані здоров'я було створено понад 200 спеціалізованих санаторіїв з таким розрахунком, щоб у кожній

області функціонували санаторії за трьома основними профілями: пульмонологічні (захворювання легень), психоневрологічні, кардіоревматологічні. Одним із найпопулярніших дитячих курортів в УРСР стає Євпаторія (9 дитячих санаторіїв). Одночасно з розширенням дитячих санаторіїв відкривалися піонерські табори санаторного типу. Взагалі в усіх санаторно-курортних закладах УРСР щорічно лікувалося та відпочивало понад 600 тис. дітей, які прибували з усіх регіонів СРСР.

Із розпадом СРСР і здобуттям Україною незалежності став формуватися вітчизняний рекреаційний комплекс – це стало початком четвертого етапу розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні.

Українське СПА, що формується і знаходиться на стадії становлення, увібрало в себе різні елементи світової СПА-індустрії, але головним чинником розвитку залишаються національні традиції, вітчизняна школа курортології і високий потенціал наших фахівців.

На сьогоднішній день СПА-процедури в Україні проводяться в санаторно-курортних установах, оздоровчих і медичних центрах, салонах краси, що знаходяться на курорті. Практичний поділ СПА в Україні наступний: СПА-курорт, СПА у лікувально-оздоровчій місцевості передмістя, міське СПА, кабінет СПА.

СПА-курорт: в рамках освоєного природного курорту створюється СПА на базі санаторію, пансіонату, в медичному або оздоровчому центрі при готелі. Основні переваги: можливість проведення кліматотерапії, ландшафтотерапії, геліотерапії, використання природного лікувального ресурсу – мінеральні або грязьові джерела, море і так далі, організації СПА-туризму і медичного туризму, можливість проведення комплексного обстеження і якісного контролю за станом пацієнта. Як вже наголошувалося, по перше, SPA – це курорт на водах, де основними лікувальними чинниками є сама природа, у всій її різноманітності [69, с.81].

Висновки до розділу 1

1. На сьогоднішній день як у вітчизняній, так і у світовій літературі немає єдності щодо визначень понять, пов'язаних зі спа-лікувальним туризмом. Це зумовлюється тим, що дана галузь позиціонується як більш-менш самостійна лише з кінця XX століття, а також тим, що представники галузі та дослідники сповідують різні концепції розвитку, зумовлені історичними особливостями розвитку спа-лікувального туризму у різних частинах світу. Разом з тим, у світі спостерігається тенденція до уніфікації визначень, пов'язаних зі спа-лікувальною галуззю з метою підвищення якості досліджень, кращого співставлення даних, розуміння термінології та концепцій спа, в тому числі з боку споживачів.

2. SPA – термін, що широко використовується на Заході, який визначається в академічних словниках як “курорт або природне джерело термальної чи мінеральної води, яка застосовується для пиття та купання з метою оздоровлення і лікування різноманітних хвороб”. Припускають, що даний термін є похідним від назви курортного бальнеологічного містечка Спа (Spa) провінції Льєж (Східна Бельгія). Назва цього курорту склала основу медичного напрямку – “спа-терапії”.

3. Для новітнього історичного періоду (кінець XX – початок XXI ст., і особливо для періоду світової фінансової кризи, що триває з 2008 р.) характерним стало скорочення бюджетних соціальних програм та державних інвестицій в охорону здоров'я. Це збільшило питому вагу тих, хто вкладає в подорожі за здоров'ям власні кошти, відповідно почав стрімко зростати сегмент туризму з метою підтримання та примноження здоров'я на тлі поступового зменшення сегменту лікувального туризму з метою одужання від хвороб.

4. В Україні лікувально-оздоровчому сектору туризму відповідають санаторно-курортні заклади (перш за все санаторії та пансіонати з лікуванням, а також бальнеологічні та грязелікарні).

5. Процес становлення та розвитку лікувально-оздоровчого туризму в Україні йшов паралельно з європейським. Він був послідовним, хоча й не рівномірним за часом.

Історія становлення та розвитку рекреації лікувально-оздоровчого туризму в Україні свідчить про те, що в цій сфері нагромаджено величезний досвід функціонування, а сучасна незалежна Україна отримала велику матеріальну і наукову спадщину в галузі лікувального туризму, і це має стати вагомим чинником оздоровлення нації, бути стратегічним і економічним ресурсом України на міжнародному ринку.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ МІЖНАРОДНОГО ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ Й МІСЦЕ УКРАЇНИ НА СВІТОВОМУ РИНКУ ТУРИСТИЧНИХ ПОСЛУГ

2.1. Моніторинг глобального ринку лікувально-оздоровчого туризму

Моніторинг глобального ринку лікувально-оздоровчого туризму дозволяє прослідкувати і збагнути глобальні закономірності розвитку галузі, місце України на міжнародних ринках, переваги та виклики для вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму.

За останні роки (2007-2011 рр.) туристичні подорожі у світі охоплюють в середньому за рік понад 900-920 млн. мандрівників, що є співрозмірним близько 13-14% населення планети [88]. Причому, причиною більше половини міжнародних подорожей стали відпочинок та рекреація. За останні п'ять років ділові поїздки складала дещо більше ніж 15%, та понад 25% (близько 245-250 млн. подорожей) припадало на подорожі з інших причин, такі як відвідування друзів та родини, релігійне паломництво, оздоровлення тощо [86]. Остання категорія якраз охоплює туристів, які подорожують з лікувально-оздоровчою метою.

Оздоровчий відпочинок в СПА і велнес-центрах - бізнес, орієнтований в майбутнє. Згідно зі статистикою TUI AG [87], одного з найбільших в Європі туристичних концернів, сьогодні близько 40% громадян Німеччини цікавлять оздоровчі тури. В Німецькій курортній асоціації вважають, що попит на оздоровчі тури зросте в чотири рази до 2015 року. Така тенденція простежується по всій Європі. Як вважають у Європейській курортній асоціації (ESPA) близько 20 мільйонів європейців відвідують курорт, принаймні, один раз на рік. За даними НДІ ринкової економіки у Франкфурті, близько третини туристів з Німеччини відвідують спа- і велнес-центри Австрії, що дає австрійським курортам дохід 17-19 мільярдів євро у рік. В Австрії близько

8 000 000 жителів і близько 700 спа- і велнес-готелів, які приносять щорічний дохід більше ніж 1 мільярд євро. В Австрії відзначено щорічне зростання попиту турів в Спа-центри на 10%, що становить 10% від числа всіх іноземних туристів, а це 11 мільйонів чоловік, які щорічно приїжджають на альпійські курорти за здоров'ям [31].

На сегмент оздоровчого туризму припадає до 15% всього міжнародного відпочинкового ринку (тобто понад 138 млн. осіб подорожували в 2010 році тільки з причин оздоровлення). Тут варто зазначити, що темпи зростання спа-лікувального туризму є найбільшими з-поміж усіх секторів туристичної галузі: Світовий Банк відзначає зростання галузі приблизно на 30% щорічно, тоді як туристична індустрія в цілому щорічно зростає в середньому на 4-5%.

Як випливає зі звітів "The Global Spa Economy" за 2007-2011 роки, доходи від діяльності спа-закладів в середньому протягом року становили близько 46-48 млрд. дол. США [84]. Окрім того, спа-лікувальний туризм зарубіжні експерти пов'язують з іншими напрямками економіки, які також сприяють утвердженні концепції здорового способу життя та благополуччя (наприклад, індустрія краси, фітнес, велнес медицина та здорове харчування). Такі галузі представляють глобальний ринковий сегмент, що переважив, починаючи з 2007 року, за 1 трильйон дол. США [84].

Фахівцями Global Spa Summit зазначається, що близько 88% спа-подорожей (подорожі тривалістю понад одну ніч, мотивацією мандрівників під час яких стало отримання спа-послуг) здійснюються в межах країн проживання туристів, а 12% мають міжнародний характер.

З рис.2.1 видно, що внутрішні туристи в світі продовжують залишатися основним ринком для багатьох лікувально-оздоровчих чи спа-велнес закладів. Проте внутрішні туристи зазвичай витрачають менше, ніж іноземні. За оцінками експертів, іноземний спа-турист витрачає в середньому 2 254 дол. США під час однієї подорожі, тоді як внутрішній турист - 533 дол. США [84].

Крім того, інші джерела свідчать, що спа-лікувальна туристична галузь зазнає впливу світової економічної кризи набагато менше, ніж інші туристичні галузі [9].

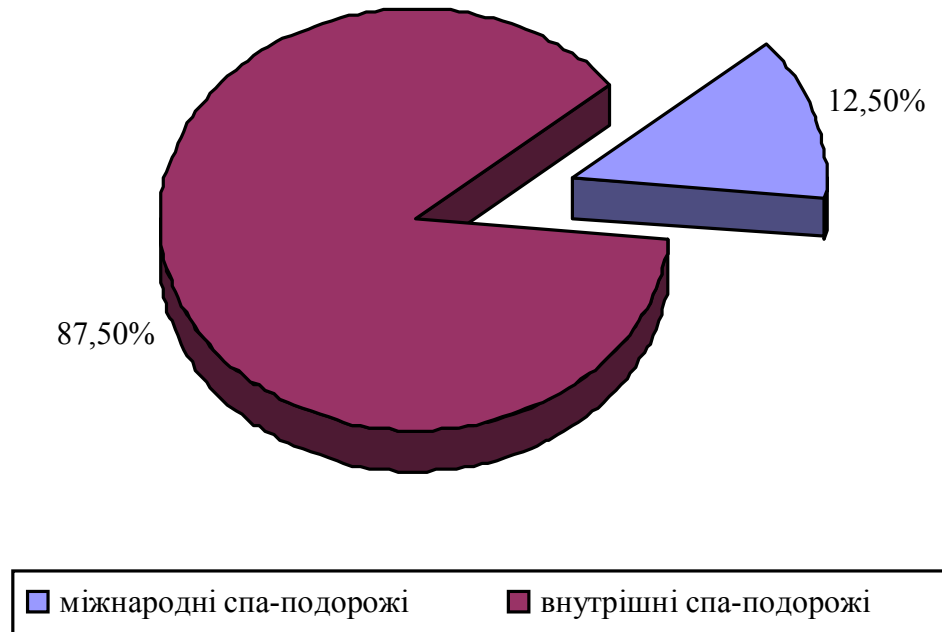

Рис.2.1. Спа-лікувальний туризм, 2010 р. [84]

Найбільшим сучасним спа-туристичним регіоном у світі за кількістю подорожей є Азіатсько-Тихоокеанський регіон (у 2010/2011 сезоні сюди було здійснено близько 54 млн. спа-подорожей). Проте доходи від спа-подорожей найбільшими є в Європі, що заробляє майже вдвічі більше ніж Азіатсько-Тихоокеанський регіон. Основними міжнародними спа-напрямами (за кількістю подорожей) в Європі є Іспанія, Італія, Франція, Німеччина, Великобританія та Австрія. Внутрішній туризм в Європі є найбільш розвинутим у Німеччині, Італії, Франції, Великобританії, Росії та Фінляндії [84].

Сумарно діяльність світових спа в 2011 році принесла майже 49 млрд. дол. США та забезпечила роботою 1,25 млн. працівників. Найбільш вагомою при цьому стала діяльність денних спа та спа-готелів/курортів.

Цікавим показником для світової спа-галузі є показник капітальних інвестицій у спа, який виведений Global Spa Summit у звіті The Global SPA Economy 2011. Показник охоплює обсяг капітальних інвестицій у спорудження нових та реконструкцію існуючих спа-закладів (в 2010 році вони склали близько 31% доходів галузі або 13,2 млрд. дол. США) [84].

Останніми роками прослідковується жорстка конкуренція двох найбільших ринків, а саме азійського, лідера за кількістю подорожей, та європейського ринку, лідера за доходами. В сумі ці два ринки забезпечують рівно дві третини загального обсягу інвестицій у спа-лікувальну галузь світу. Європейський показник навряд чи включає дані по Україні, втім українські інвестиції є настільки незначними, що не можуть суттєво вплинути на міжрегіональний баланс у світі.

Інвестиції продовжуватимуть зростати, що також засвідчило опитування представників галузі, що проводилося на замовлення Global Spa Summit і зазначалося у їхньому звіті для 2011 року [84]. 89% респондентів — представників галузі зазначили, що вони планують інвестувати у розвиток послуг та продуктів, пов'язаних з концепцією велнесу, у наступні 5-10 років. Так дає їм підстави вважати інший показник: 91% опитаних тут представників галузі зазначило, що впровадження таких послуг принесло їм додаткові надходження. Говорячи про, власне, реакцію на нові ринкові тенденції спа-галузі, 76% її представників зазначило, що ними було запроваджено нові продукти/послуги за останні 5 років, 54% - використовували нову маркетингову термінологію, техніки чи канали, 48% - виходило на нові цільові групи споживачів, 48% - навчали працівників, 38% - переформатували існуючі послуги/продукти. Зазначене свідчить про гнучкість сучасної ринкової пропозиції, її здатність реагувати на зміну попиту й водночас - це свідчення зростаючої конкуренції у світовій спа-лікувальній галузі, що на пряму стосується України та її окремих регіонів – Криму, Карпат, південний областей країни [8, с.19].

У поданій нижче таблиці сконцентровані дані щодо функціонування спа-лікувального сегменту галузі як в глобальному, так і в регіональному вимірах. Слід зауважити, що в Україні відсутні подібні спостереження. Однак вказані показники являють собою безспірний інтерес з точки зору професіоналів спа-лікувальної галузі й професійні асоціації спа в Україні могли б вести такі спостереження для співставлення із світовими тенденціями.

Таблиця 2.1.

Порівняльні показники лікувально-оздоровчого туризму 2010 року [81]

Показники лікувально-оздоровчого туризму	Світовий показник	Регіональні показники			
		Азіатсько-Тихо-океанський регіон	Середній Схід / Африка	Америка	Європа
Завантаженість лікувального кабінету	34%	37%	27%	32%	31%
Коефіцієнт продуктивності терапевтів	43%	42%	33%	49%	43%
Середня ціна спа-процедури (дол. США)	90\$	77\$	87\$	109\$	111\$
Дохід за хв. роботи (дол. США)	0,41	0,32	0,29	0,59	0,54
Показник залучення гостей готелю	62%	64%	53%	72%	53%

Професіоналізація лікувально-оздоровчого туризму зростає за останні декілька років шляхом створення галузевих асоціацій.

Показово, що професійні асоціації як правило об'єднують і традиційні лікувальні спа, і сучасні спа-готелі/курорти. Це зайвий раз підтверджує наявність єдиного спа-кластеру, для якого виробляється єдина маркетингова політика та менеджерська стратегія.

Головною місією професійних асоціацій є гарантування стандартів якості спа-послуг через присвоєння знаків якості, сертифікацію та контроль за дотриманням сертифікаційних вимог. Такими є, наприклад, програма сертифікації Європейської СПА Асоціації (ESPA), яка складається з двох напрямків: сертифікат якості спа-лікувальних закладів (спа-клінік) та спа-готелів (EUROPESPA Med quality) та сертифікат якості готелів з послугами

велнесу (EUROPESPA Wellness quality), а також програма сертифікації об'єднань Best Health Austria та Alpine Wellness (реалізується з 2003 року за підтримки Федерального міністерства економіки, Міністерства охорони здоров'я та торгово-економічною палатою Австрії) [8, с.21].

2.2 Характеристика лікувально-оздоровчого туризму Європи

Європа є найбільшим ринком спа-послуг у світі по відношенню до доходів, кількості спа-закладів та їх працівників. У 2011 році тут налічувалося 22 618 спа-закладів, які отримували доходи 18,36 млрд. дол. США та забезпечували місця праці для 441 768 осіб [84].

Європейською СПА Асоціацією (ESPA) задекларовано 180 млн. ночівель у європейських спа-закладах. Показовим є те, що більше половини кількості ночівель (100 млн.) припадає на Німеччину.

Таблиця 2.2

Спа-інфраструктура в Європі, 2011 [84]

	Розрахункова кількість спа-закладів	Розрахункова вартість доходів від спа-закладів (млрд. дол. США)	Розрахункова кількість працюючих у спа-закладах
Денні/клубні/салонні спа	14 935	7,56	237 482
Спа готелі/курорти	4 298	4,62	84 129
Спа дестинації та оздоровчі курорти	1 204	4,94	91 981
Медичні спа	916	0,86	9 252
Інші спа	1 265	0,38	18 924
Разом	22 618	18,36	441 768

Наведена нижче таблиця 2.3 наглядно показує, що статистика спа-лікувального сектору, яку веде Global SPA Summit не враховує традиційні санаторно-курортні заклади на пострадянському просторі, адже за даними Федеральної служби державної статистики (Росстат) у Росії налічується близько 5 тис. санаторно-курортних закладів. Проте ні статистика, ні усталена ідеологія лікування в Росії не відносить санаторії до спа-сектору — зміни

відчутні лише на рівні приватного спа-лікувального бізнесу, що досить стрімко розвивається [48]. Також очевидним є те, що у загальну світову статистику Global Spa Summit не включено дані про понад 3 тис. санаторно-курортних закладів України, в яких знаходяться близько 500 тис. ліжокмісць.

Таблиця 2.3

Найбільші спа-ринки Європи, 2011 [84]

	Оціночна кількість спа-закладів	Оціночна вартість доходів від спа-закладів (млрд. дол. США)
Німеччина	3 973	3 841,5
Франція	2 748	2 296,0
Італія	2 396	2 235,3
Великобританія	2 465	1 723,4
Іспанія	1 814	1 526,1
Австрія	997	1 218,3
Росія	1 620	822,5
Швейцарія	553	701,2
Греція	470	423,2
Нідерланди	505	365,0

Німеччина є найголовнішою спа-дестинацією Європи. Оскільки, значна частина споживачів спа-галузі Німеччини є її внутрішніми туристами, спа-лікувальний туризм та спа-велнес концепції тут отримали неабияку підтримку на державному рівні у вигляді промоції та маркетингу. З огляду на це, Німеччина для спа-лікувальної галузі України в цілому та для Криму зокрема, одночасно виступає в ролі як конкурента, так і потенційного ринку-постачальника туристів. А популяризація традиційних та сучасних спа-велнес концепцій серед мешканців Німеччини підсилює маркетингові кампанії багатьох спа-дестинацій світу, спрямовані на цей споживчий ринок.

У Cockerell and Trew [79] зазначається, що в структурі спа-туристів з Німеччини частка жінок дещо переважає частку чоловіків, але співвідношення двох статей корелюється з відповідним співвідношенням у загальній структурі населення Німеччини. Також в цьому джерелі зазначається, що схильність німців до спа-лікувального туризму зростає з віком.

Через те, що німецька система охорони здоров'я все ще сприяє відвідуванню німцями спа-лікувальних закладів, залежність попиту від доходів не є визначальною, коли йдеться про спа-лікування у Німеччині. Проте, плавне скорочення субсидій поступово збільшує вплив рівня доходів, і це з часом призведе до ситуації, аналогічної до інших ринків Європи, де спа-туристи в основному належать до групи осіб з доходами середнього та вище середнього рівня.

Відповідно до дослідження Угорської ради з туризму (KPMG), у Німеччині відзначається високий рівень «спа культури», тому найбільше спа-відвідувачів у Європі, що мають на меті оздоровлення та велнес, є з Німеччини. У дослідженні Асоціації спа-курортів Австрії в рамках Стратегії австрійських термальних спа на 2010 рік відзначається зростання кількості клієнтів австрійських спа осіб з Німеччини вікової групи понад 50 років (т. зв. «сеньйорів»), в той час як цільова група нової генерації (сім'ї з дітьми, молодь тощо) дещо зменшується. Це відбувається, зокрема, через демографічні зміни: в Німеччині з 1972 року по 2004 рік старша вікова група збільшилася майже вдвічі (на 84%).

У 2011 році серед основних чинників, які впливали на рішення німців подорожувати були відпочинок/рекреація та сонце/пляж. Тільки 3,5% німців зазначили таку мотивацію як «велнес/лікування/здоров'я» (це вище середнього європейського показника 3%) [75]. Попри це, на прийняття рішення про відпочинок впливає також низка інших факторів, серед яких основними є розумне співвідношення якості та ціни (46%), безпека (14%) та якість послуг (11%).

Крім того, що Німеччина є найважливішим ринком для спа-лікувальної галузі Європи, ця країна також є найбільшою країною-постачальником туристів усіх видів у Європейському Союзі (це впливає з кількості ночівель та обсягу витрат) [75]. За даними Німецького федерального офісу статистики у 2008 році німці здійснили понад 44,7 млн. подорожей тривалістю понад 4 дні й витратили при цьому 64,3 млрд. євро. Досить значна частка всіх подорожей

(24%) [76] була замовлена німцями он-лайн. Цей показник засвідчує, що німецький ринок є легкодоступним для надавачів туристичних послуг.

У 2009 році, не зважаючи на світову економічну кризу, німці стали одними з переможців: після тривалої втрати позицій внутрішній туризм в Німеччині відновив свій статус та досяг частки 32,5% від усіх подорожей німців. Внутрішній туризм у цьому році став таким же популярним, як і в 1990 році (після об'єднання Німеччини) [8, с.76]. Серед споживчих пріоритетів німців — відпочинок на першому місці (59%), тоді як витрати на проживання, здоров'я та їжу складають 54, 50 та 54% відповідно.

Багато європейських туристів, маючи на меті дешевий відпочинок, вдаються до послуг лікувально-оздоровчих закладів країн Центральної та Східної Європи, таких як Болгарія, Хорватія та ін.

Чорноморські курорти Болгарії (Златі Пяски, Поморіє, Святий Константин та Єлена) характеризується лікуванням радикуліту, легеневих захворювань, хвороб опорно-рухового апарату. Природні лікувальні ресурси при цьому — сірчані джерела, термальні мінеральні джерела, лікувальні грязі, соляні лікувальні води.

Середземноморські курорти Хорватії (Істрія, Макарска Рів'єра, Корчула й Дубровнік, Нафталан) характеризується лікуванням ревматичних, гінекологічних захворювань, первинного та вторинного безпліддя, хронічних запальних процесів, післяопераційних станів. Природними лікувальними ресурсами тут є термальні та мінеральні джерела, лікувальна нафта [8, с.91].

Перспективним у плані просування спа-лікувального туризму серед поляків є те, що більшість з них (67%) на запитання щодо життєвих пріоритетів, зазначило добру форму та здоров'я. Дещо важливішим за цей пріоритет є проведення часу з родиною та друзями, який відзначили 72% опитаних.

Таблиця 2.4

Регіональні особливості лікувально-оздоровчих ринків Європи

Регіон	Основні ринки-постачальники		Відомі підходи до оздоровчого туризму			Примітки
	Внутрішній	Міжнародний	Передові	Традиційні	Недорозвинуті /мінімальні	
Північна Європа	X				X	В основному відпочинок та рекреація
Західна Європа	XXX	XX	X			Доступні всі види спалікувального туризму
Центральна та Східна Європа	XXX	XXX		X		Орієнтація на лікувальну терапію. Запровадження нових велнес-послуг, відпочинок та рекреація
Південна Європа	X	X	X	X		Співіснують традиційні та нові підходи до послуг (історичні спа та курортні спа-заклади)

Примітка: Кількість «X» відноситься до відповідної ролі ринку та визначає найбільш відомі підходи.

За інформацією Польського інституту туризму у 2010 році поляки здійснили майже 7,7 млн. подорожей. Польща є однією з десяти країн Європейського Союзу — постачальників туризму (за кількістю ночівель) [38].

Найбільш привабливими напрямками оздоровлення для туристів з Польщі є Австралія, Іспанія, Японія, Франція та Італія. У он-лайн дослідженні, яке провела VisitBritain, поляки зазначали, що місце відпочинку вони обирають в першу чергу через красу краєвидів (81%), історію та культуру (61%), кліматичні умови (52%). Багато хто з поляків любить досліджувати нові місця подалі від гучних натопів (66%), відвідування відомих атракцій також є привабливим для поляків (71%). Близько 27% поляків вважають, що ідеальним місцем для їх відпочинку є пляж [8, с.80].

За інформацією Польського інституту туризму приблизно 4% всіх внутрішніх подорожей поляків були здійснені з метою оздоровлення та лікування (у Польщі налічується 44 лікувальних курорти та 70 місцевостей зі спа-можливостями). Більшість поляків подорожували у 2008 році з метою відпочинку (приблизно 53%, стосується внутрішніх та зовнішніх подорожей).

Міжнародні подорожі з метою лікування/здоров'я взагалі не виокремлювалися у цей період з-поміж інших видів подорожей. Вочевидь, при виході на цей ринок потрібно враховувати загальні тенденції на європейському спа-лікувальному ринку й мати на увазі, що поляки старшого віку добре обізнані з традиційним спа-лікувальним сектором.

Дослідження Європейської комісії [74] у 2011 році - для 4,5% поляків серед мотивацій до відпочинку в 2010 році визначає «велнес, оздоровлення та спа» (середньоєвропейський показник склав 3,3%), у той час як просто «відпочинок та рекреація» стали основними мотивами для подорожей 48% поляків. Це ж дослідження також демонструє, що вирішальним фактором при виборі місця відпочинку для поляків є ціна (36%), розумне співвідношення ціни та пропозиції, стан довкілля та соціальні питання (по 14%). Одночасно для польської молоді вирішальними є добре співвідношення пропозиції та ціни, цікаві міста, доброзичливі люди, смачна їжа [85].

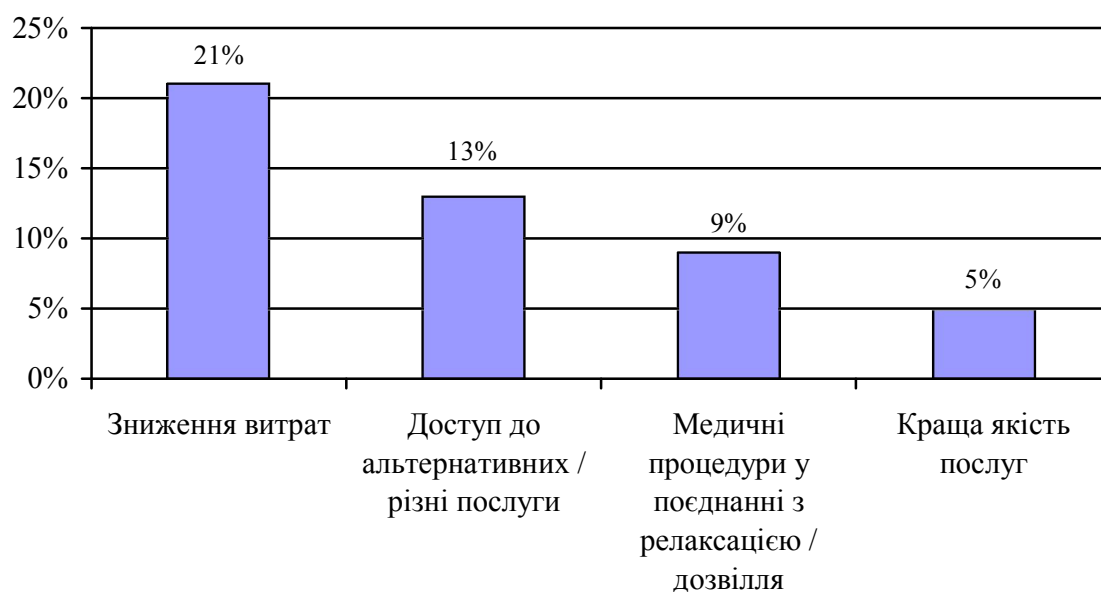

Рис. 2.2. Основні мотиви у міжнародному лікувально-оздоровчому туризмі [88]

Еволюція ринкової пропозиції на європейському ринку спа-лікувального туризму є наслідком зміни потреб споживачів.

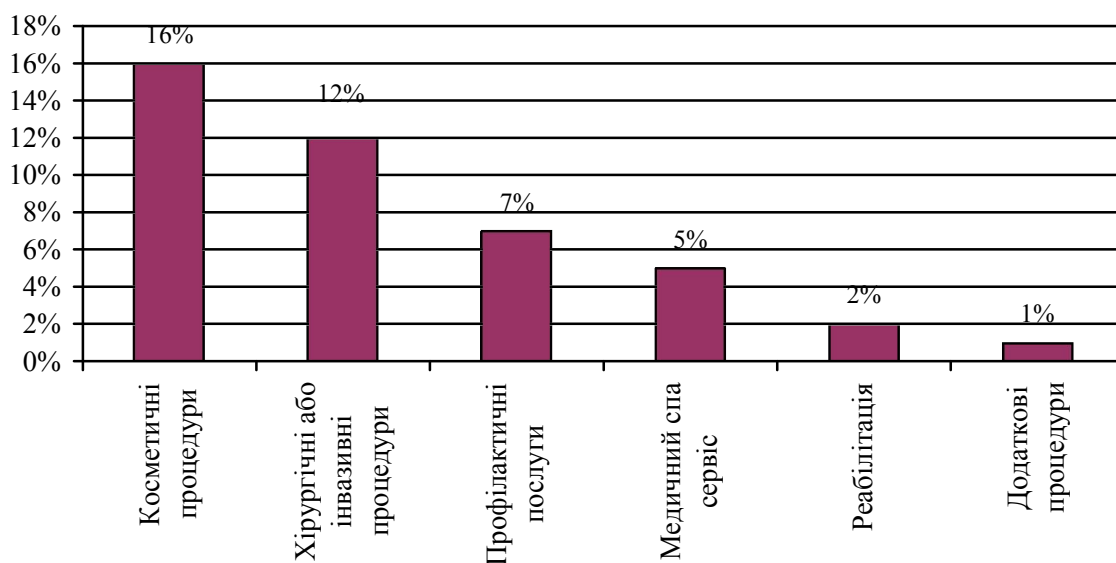

Рис. 2.3. Основні види послуг, які потребують туристи у міжнародній лікувально-оздоровчій сфері [88]

Традиційний лікувальний туризм, який мав на меті лікування існуючих захворювань та відновлення здоров'я, зазнає в Європі спаду. Цю трансформацію стимулюють демографічні, економічні зміни та зміни способу життя. Під такими змінами маються на увазі передусім фізичне старіння традиційних клієнтів лікувального туризму. Тих, хто покидає ринок, замінює дедалі менша кількість молодших людей.

Дослідники зазначають такі основні причини цього:

- сучасне населення є здоровішим і активнішим ніж минулі покоління, має більший дохід та шукає продукти та послуги, які допомагають їм підтримувати молодість та почуватися краще;

- в середині 90-х років в системі охорони здоров'я більшості європейських країн суттєво зменшилося субсидування традиційних спа/термальних курортів. Це відповідно збільшило витрати рекреантів (так званих, соціальних туристів) й суттєво зменшило їх число. В результаті спа-заклади були змушені або боротися за комерційного туриста, або зникнути з ринку;

- змінилося усвідомлення цінності здоров'я: відбувся перехід від пасивного до активного здоров'я. Зростає кількість людей, які мотивовані піти вище звичайного рівня здоров'я й зосереджуються на попередженні

захворювань та пошуку фізичного, духовного й розумового благополуччя [28, с.145-146].

Натомість у європейських країнах, зокрема Німеччині, розвинувся та процвітає медичний лікувальний туризм (відомі своєю якістю спа-клініки тут надають терапевтичні та оперативні послуги пацієнтам з клінічними показаннями та бажаним скорегувати власне тіло).

В контексті даного дослідження цікавим є тенденції, характерні для країн колишнього соціалістичного табору (зокрема, Угорщина, Чехія, Польща, Румунія, Болгарія, Словаччина, Словенія, Чорногорія, Хорватія, країни Балтії), населення яких, до речі, за певних умов можна розглядати як потенційну споживацьку аудиторію Кримських курортів. У світлі різкого скорочення урядових вливань у систему охорони здоров'я в цих країнах, лікувальний туризм тут набув більшого оздоровчого забарвлення, аніж лікувального (основні доходи традиційні спа-заклади тут наразі отримують від туристів, які піклуються про покращення свого вигляду, відпочинок, відновлення, попередження захворювань тощо).

В Росії налічується близько 5000 лікувально-оздоровчих закладів. У радянські часи ці ресурси були доступні абсолютній більшості населення. Нинішня складна спадщина соціалізму — це морально та фізично застарілі оздоровниці. В Росії продовжує домінувати традиційна терапевтично-лікувальна орієнтація оздоровчих закладів, проте йде потужне зростання нової генерації спа-закладів (спа-велнес напрямку), як завдяки внутрішнім інвестиціям, так і через появу визнаних міжнародних спа-брендів. Зокрема, треба відзначити стрімку модернізацію Сочі та інших Чорноморських курортів у зв'язку з проведенням Олімпійських ігор 2014 (починаючи з 2007 року, в експлуатацію було введено близько 160 сучасних готелів, ще 170 мають бути введені в експлуатацію до 2014 року, переважна більшість з яких будуть мати спа-зони) [16].

В той же час спа-індустрія в Європі перестає бути складовою системи охорони здоров'я. З іншого боку, до цієї індустрії активно інкорпорується

готелі, для яких створення спа-зон стало принциповим іміджевим та маркетинговим питанням. Більше того, представників готельної галузі турбує те, що, переймаючи традиційні спа (лікувально-оздоровчі терапевтичного характеру) послуги, вони не мають належного наукового та методологічного підґрунтя, що послаблює їхню позицію, порівняно з традиційними лікувальними курортами [80]. Суттєвою проблемою для спа-готелів є кадрове забезпечення медичними фахівцями. Слід також сказати, що прагнучи зберегти позиції на ринку, традиційні спа вдаються до своєрідних «фільтрів» у вигляді сертифікатів, підтвердження відповідності тощо.

2.3. Оцінка конкурентоспроможності лікувально-оздоровчого туризму регіонів України та аналіз лікувально-оздоровчого сектору АР Крим

Україна має унікальні та одні з найрізноманітніших в Центральній Європі запаси ресурсів для розвитку санаторно-курортного лікування. На сьогоднішній день їх використання, на жаль, не можна назвати ефективним.

Особливі кліматичні умови склалися в гірських районах України: Карпатах і Кримських горах.

Кліматичні умови Карпат є досить комфортними для організації зимових видів рекреації, а передгірних районів і Закарпаття, як зимових, так і літніх. Важливими кліматичними курортами регіону є Яремча, Ворохта, Косів, Шешори, Ясиня, Яблуниця, Славське, Сойми, Чинандієве, Кобилецька Поляна та ін.

Карпатський регіон має всі умови, щоб стати успішним центром розвитку вітчизняних спа-курортів: особливості розміщення, природно-кліматичні умови, наявність мінеральних джерел, термальних джерел Закарпаття, велика кількість лісових масивів, соляних шахт тощо. Однак наявні ресурси потребують нових підходів до ринкового позиціонування, організації інфраструктури, формату самого продукту, стилю менеджменту.

Поступове покращення інфраструктури, розміщення і якості продукту буде відкривати для Карпат нові можливості на нових ринках. Необхідно систематично і наполегливо працювати в країнах-сусідах, приділяючи більше уваги підтриманню уваги до Карпат і постійному покращенню іміджу регіону [51].

Львівщина належить до тих областей, в яких санаторно-курортна сфера є однією із галузей спеціалізації; тут виявлені майже усі типи мінеральних вод. За показником балансу прогнозних ресурсів, розв'язаних і затверджених запасів мінеральних вод регіон посідає перше місце серед усіх областей України.

Проблемою для курортно-оздоровчих центрів Львівщини є необхідність пошуку інвестицій для реконструкції санаторно-курортних закладів, а також розвиток туристичної та допоміжної інфраструктури. Тому актуальними є наукові дослідження, результати яких спрямовані на вироблення практичних рекомендацій щодо покращення функціонування санаторно-курортної галузі регіону.

Аналіз особливостей функціонування санаторно-курортної галузі Львівської області (на прикладі курортів Моршин, Трускавець і Східниця) виявив, що Львівщина є лідером серед усіх областей західноукраїнського регіону за показниками розвитку сфери лікувально-оздоровчого туризму. Так, тут діє 124 санаторно-курортні заклади (4,07% загальної кількості в Україні), що у 3–4 рази більше, ніж у Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Рівненській, Тернопільській чи Чернівецькій області.

Основну частину санаторно-курортних закладів Львівської області складають санаторії (37,9% від загальної кількості) і бази відпочинку; надають послуги пансіонати з лікуванням, самостійні заклади 1–2 денного перебування, пансіонати відпочинку, санаторії-профілакторії, бальнеогрязелікарні і курортні поліклініки.

Негативною тенденцією у розвитку сфери лікувально-оздоровчого туризму в Львівській області є значне і постійне скорочення чисельності осіб, які лікуються і відпочивають в санаторно-курортних закладах. Поряд зі

скороченням чисельності обслугованих відбувається процес подорожчання вартості послуг.

Курорти Моршин, Трускавець і Східниця є частиною Прикарпатського рекреаційного району, що простягається смугою із північного заходу на південний схід і частково охоплює Старосамбірський, Самбірський, Дрогобицький, Сколівський та Стрийський райони. Основним видом рекреаційної діяльності Прикарпатського рекреаційного району є санаторно-курортне лікування. З огляду на існуючі об'єктивні і суб'єктивні передумови розвитку та наявний ресурсний потенціал, санаторно-курортне господарство Львівської області є однією із пріоритетних сфер перспективного розвитку області з чітко визначеною політикою по відношенню до неї і програмою дій [51].

На Івано-Франківщині є десять курортних місцевостей, працюють 42 санаторно-курортні заклади загального та спеціалізованого профілю на 4351 місця. Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні ванни, лікувальні грязі, на базі яких можна розвивати окремі види туризму, такі як: бальнеологічний, спа-туризм.

Основні курортні місцевості – низькогірні с.Татарів, м.Яремче і с.Микуличин Яремчанської міськради, с.Мислівка і с.Новий Мізунь Долинського району, м.Косів та с.Шешори Косівського району, високогірні смт.Ворохта і с.Яблуниця Яремчанської міськради і бальнео-грязевий передгірний курорт Черче Рогатинського району. Для курортної терапії використовуються кліматичне лікування, мінеральні ванни.

Серед мінеральних джерел найвідомішим є джерело води "Горянка", аналогічної за дією трускавецькій "Нафтусі", в с. Новий Мізунь Долинського району. Лікувальні властивості джерела "Буркут" для лікування внутрішніх органів були відомі ще у ХІХ ст. Для лікування опорнорухового апарату використовуються торфові грязі і мінеральні води курорту Черче. Перспективними для лікування є води курорту Шешори з високим вмістом органічних речовин.

Санаторно-курортні заклади, в основному, спеціалізуються на загальному оздоровленні та лікуванні органів травлення. Частина закладів проводить лікування органів дихання (“Кремінці”, с.Татарів, Яремче) та опорно-рухової системи. У більшості санаторіїв є діагностична база для обстеження пацієнтів та бальнеологічні відділення. Для лікування опорно-рухового апарату використовуються торфові грязі і мінеральні води курорту “Черче” (с. Черче, Рогатинський район).

У Івано-Франківській області діють близько 40 санаторно-курортних заклади (будинки і пансіонати відпочинку, бази відпочинку, санаторії-профілакторії, санаторії), діє близько 850 дитячих оздоровчих таборів (міські та замські табори) на 3800 місць.

Автономна Республіка Крим володіє значними рекреаційними можливостями, в основі яких лежить вигідне географічне положення, унікальні природні лікувальні ресурси, багата історична та культурна спадщина.

Південний берег Криму - один з основних кліматичних рекреаційних районів України. Тривалість сонячного сяйва (2200-2350 год /рік), комфортні погодні умови, які створюють можливість цілорічного функціонування санаторіїв та насиченість повітря фітонцидами і морськими солями сприяли формуванню на південному узбережжі Криму близько двадцяти приморських кліматичних курортів та курортних місцевостей: Алушка, Алушта, Гаспра, Гурзуф, Коктебель, Кореїз, Ливадія, Масандра, Сімеїз, Судак, Феодосія, Форос, Ялта та ін.

У 2010 році в Автономну Республіку Крим прибуло 5,72 мільйони туристів, у 2011 році дещо менше – 5,68 млн. Близько 30% рекреаційних ресурсів України сконцентровані в Криму, і це при тому, що площа регіону складає всього 4,3% території країни.

13 регіонів Автономної Республіки Крим вважаються курортними: Роздольненський, Чорноморський, Сакський, Сімферопольський, Бахчисарайський і Ленінський райони, а також Євпаторійський, Ялтинський, Алуштинський, Судакський і Феодосійський регіони, міста Саки і Керч.

Таблиця 2.5

Санаторно-курортні та оздоровчі заклади АР Крим (1995-2011 рр.) [9]

	Санаторії та пансіонати з лікуванням ¹		Санаторії-профілакторії ¹		Будинки і пансіонати відпочинку ¹		Бази та інші заклади відпочинку ¹		Дитячі оздоровчі табори ²	
	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них ліжок, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.	всього	у них місць, тис.
1995	139	60,2	12	0,7	115	37,3	203	31,9	302	26,9
1996	135	57,6	10	0,6	119	38,6	187	29,7	301	25,6
1997	133	59,4	10	0,3	122	36,2	203	31,4	290	27,3
1998	137	60,7	9	0,4	125	35,6	252	30,2	336	28,5
1999	140	59,9	9	0,5	125	34,6	255	28,9	391	27,2
2000	146	57,0	10	1,1	107	27,6	256	31,1	257	26,2
2001	147	57,5	8	0,5	110	28,2	268	35,9	278	26,1
2002	145	56,6	6	0,3	121	28,5	268	38,7	319	28,8
2003	145	55,8	6	0,3	119	27,3	279	39,9	409	30,7
2004	141	55,6	6	0,3	129	29,6	291	42,3	497	32,9
2005	142	54,5	5	0,3	136	29,3	286	43,1	613	33,9
2006	141	53,8	5	0,4	131	28,9	288	43,2	640	33,4
2007	140	55,0	5	0,3	131	30,0	280	36,8	638	33,3
2008	141	54,1	4	0,3	130	29,9	278	36,8	665	32,3
2009	142	55,5	3	0,3	131	28,0	278	35,8	570	30,7
2010	144	56,0	2	0,3	129	28,4	273	35,7	598	34,0
2011	143	56,3	2	0,3	126	28,1	273	35,5	723	33,5

Примітки:

¹ Починаючи з 2002 року інформація стосовно діяльності санаторно-курортних (оздоровчих) закладів подається за 12 місяців: з 1 жовтня попереднього по 30 вересня звітного року.

² Починаючи з 2010 року - дитячі заклади оздоровлення та відпочинку.

На основі даних зобразимо графічну динаміку розвитку санаторно-курортних та оздоровчих закладів АР Крим за 1995-2011 роки. Для зручного кількість санаторіїв та пансіонатів з лікуванням було об'єднано з санаторіями-профілакторіями.

Цікавим у розрізі досліджуваного питання видається аналіз річних показників сайту “Сонячний Крим” [52], який відображає певні тенденції у напрямку лікувально-оздоровчого туризму по АР Крим.

Одним з основних рекреаційних ресурсів Автономної Республіки Крим є пляжні території. Сьогодні в Автономній Республіці Крим налічується 97 лікувальних, 158 оздоровчих, 38 дитячих і 207 пляжів загального користування,

а також 343 кілометри берегової лінії, яка може бути використана під обладнання пляжних територій.

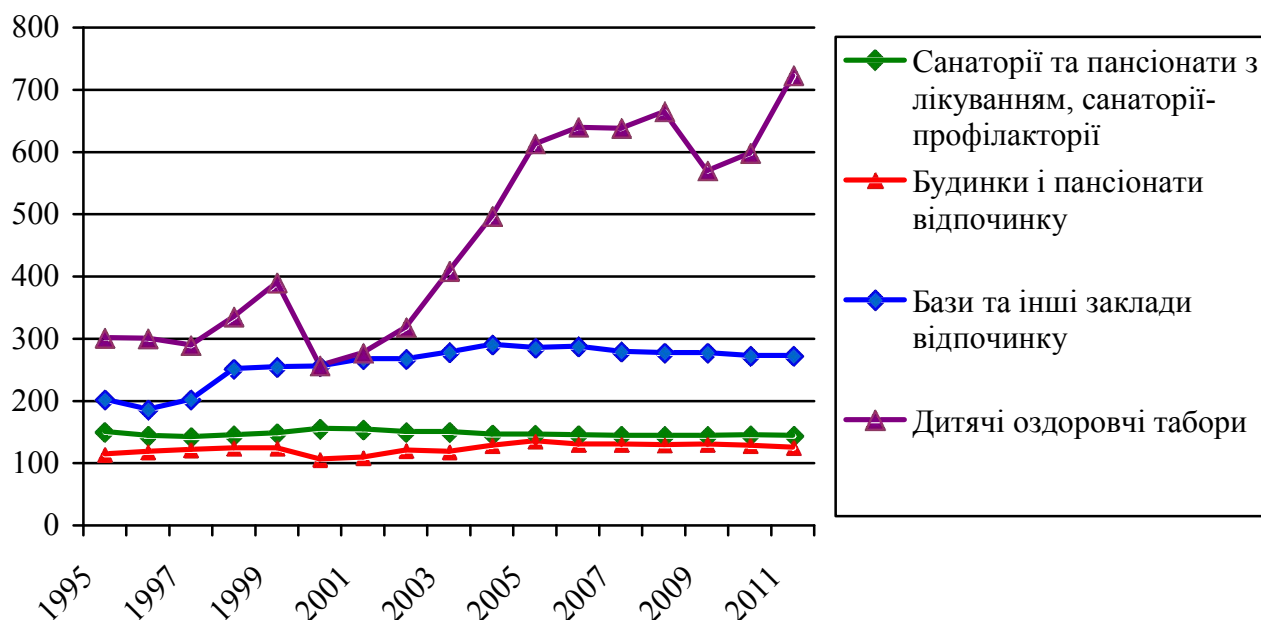

Рис.2.4. Динаміка чисельності санаторно-курортних та оздоровчих закладів АР Крим за 1995-2011 роки

З рис.2.4 видно, що постійно зростає кількість дитячих оздоровчих таборів в АР Крим, з 302 у 1995 році до 723 у 2011 році (ріст на 139%); бази та інші заклади відпочинку також показують позитивну динаміку, з 203 у 1995 році до 273 у 2011 році (ріст на 35%); по санаторіях та пансіонатах з лікуванням та санаторіям-профілакторіям, а також по будинках і пансіонатах відпочинку за 16 років спостерігаються незначне зменшення кількості санаторії та профілакторіїв: 151 санаторіїв та профілакторіїв у 1995 році та 145 у 2011 році (зменшення на 4%); невелике зростання кількості будинків і пансіонатів відпочинку (за рахунок приватного сектора): 115 будинків і пансіонатів відпочинку у 1995 році та 126 у 2011 році.

На 1 вересня 2011 року в Автономній Республіці Крим працювало понад 3500 засобів розміщення: 656 зареєстрованих об'єктів, з яких 123 санаторію і

121 пансіонат з лікуванням, більше 3000 приватних домоволодінь з 10-ю і більше ліжко-місцями [34].

Основні рекреаційні ресурси Автономної Республіки Крим знаходяться на територіях, клімат яких ідентичний Середземноморському. В Автономній Республіці Крим більше 500 пляжів, 5 ландшафтних зон, 3 кліматичні зони, 23 озера з лікувальними грязями, 23 розвіданих джерела мінеральної води.

Серед найбільш відвідуваних лікувально-оздоровчих закладів сезону 2009/2010 років фігурують наступні лікувально-оздоровчі комплекси та санаторії: ЛОК "Московський" (Малоріченське, Велика Алушта), Приватний пансіонат "Морський бриз" (Гурзуф, Велика Ялта), Санаторій "Місхор" (Місхор, Велика Ялта), ОЗК "Семидвір'я" (Сатера, Велика Алушта), санаторій "Ай-Петрі" (Місхор), "Південний" (Форос), "Дніпро" (Місхор), "Алушта" (Алушта), "Крим" (Партеніт, Велика Алушта).

Частка даних лікувально-оздоровчих закладів та пансіонатів за сезон 2009/2010 року наведена в табл. 2.6

Таблиця 2.6

Найбільш популярні місця відпочинку та оздоровлення в Криму,
сезон 2009/2010 рр.* (по кількості трудоднів)

ЛОК "Московський" (Малоріченське, Велика Алушта)	17%
Приватний пансіонат "Морський бриз" (Гурзуф, Велика Ялта)	14%
Санаторій "Місхор" (Місхор, Велика Ялта)	10%
Приватний пансіонат "Едем" (Сонячногірське, Велика Алушта)	8%
ОЗК "Семидвір'я" (Сатера, Велика Алушта)	7%
Санаторій "Ай-Петрі" (Місхор)	6%
Санаторій "Південний" (Форос)	5%
Санаторій "Дніпро" (Місхор)	5%
Санаторій "Алушта" (Алушта)	4%
Санаторій "Крим" (Партеніт, Велика Алушта)	2%
Інші місця відпочинку	22%

Примітка: Інформація за сезон подається за 12 місяців (з 1 жовтня попереднього по 30 вересня звітного року)

Схематично вище наведені дані набувають наступного вигляду:

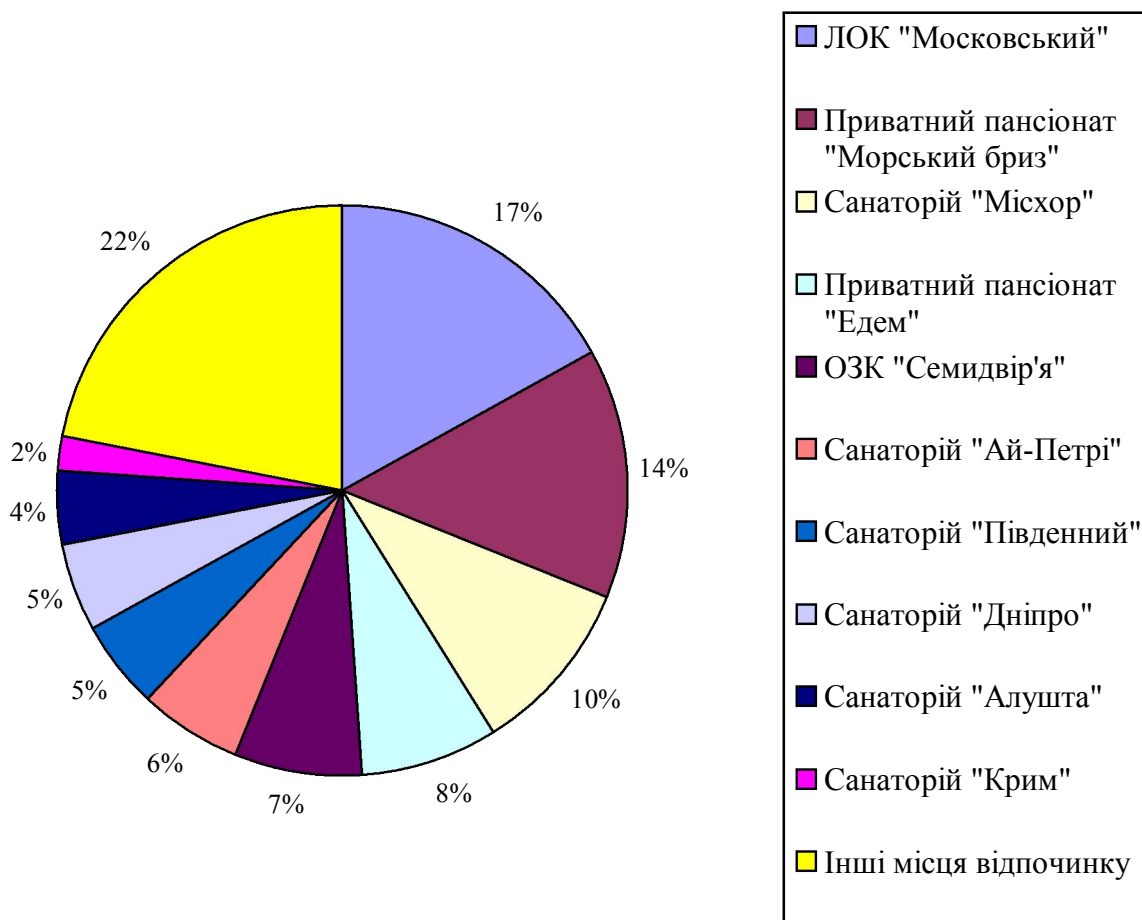

Рис. 2.5. Найбільш популярні місця відпочинку та оздоровлення в Криму, сезон 2009/2010 р. (по кількості трудоднів)

Серед найбільш відвідуваних лікувально-оздоровчих закладів сезону 2010/2011 рр. фігурують, за невеликим винятком, лікувально-оздоровчі заклади, які згадувалися у сезоні 2009/2010 рр., додатково з'явилися санаторій «Парус» (Місхор, Гаспра), «Полтава» (Саки).

По даних лікувально-оздоровчих закладах прослідкуємо відвідувачів по країнах. Так, частка українців у 2009 році становила 61%, громадян з Російської Федерації – близько 28%, незначні показники по інших країнах (див. рис. 2.6).

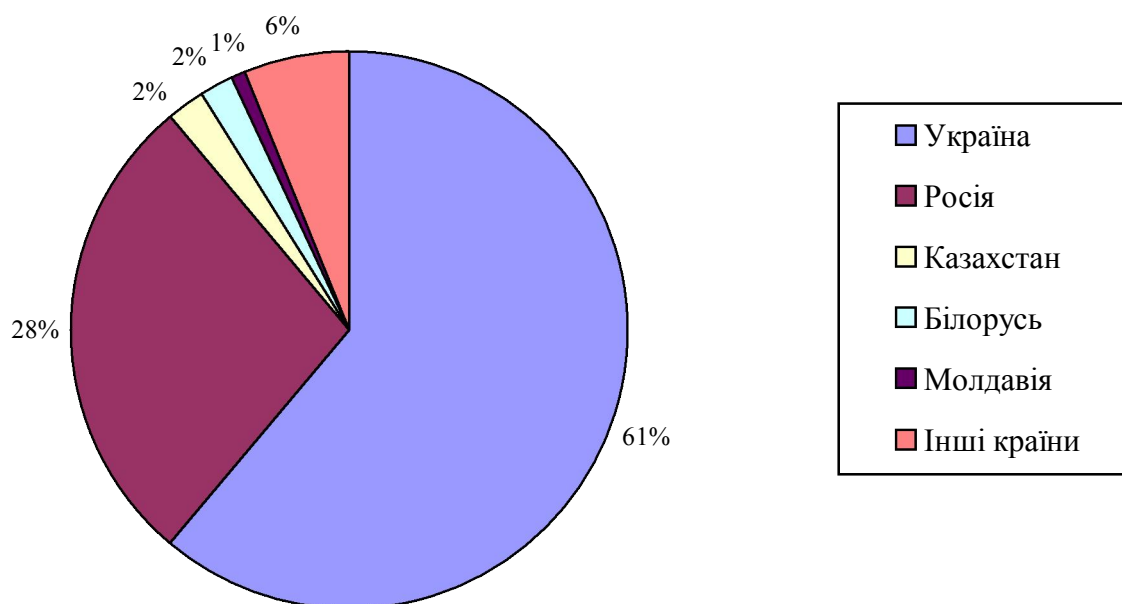

Рис. 2.6. Відвідувачі по країнах, сезон 2009/2010 рр.

Частка даних лікувально-оздоровчих закладів та пансіонатів за 2009 рік наведена в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Найбільш популярні місця відпочинку та оздоровлення в Криму, сезон 2010/2011рр.* (по кількості трудоднів)

Приватний пансіонат "Едем" (Сонячногірське, Велика Алушта)	21%
ЛОК "Московський" (Малоріченське, Велика Алушта)	12%
Санаторій "Ай-Петрі" (Місхор, Корейз, Велика Ялта)	9%
Санаторій "Місхор" (Місхор, Корейз)	6%
ГК "Зелений мис" (Алупка, Велика Ялта)	5%
Санаторій "Полтава" (Саки)	4%
ОЗК "Семидвір'я" (Семидвір'я, Сатера, Велика Алушта)	4%
Санаторій "Парус" (Місхор, Гаспра)	3%
Санаторій "Лівадія" (Лівадія, Велика Ялта)	3%
Санаторій "Крим" (Партеніт, Велика Алушта)	2%
Інші місця відпочинку	31%

Примітка: інформація за сезон подається за 12 місяців (з 1 жовтня попереднього по 30 вересня звітного року)

Серед найбільш відвідуваних лікувально-оздоровчих закладів сезону 2010/2011 рр. фігурують, за невеликим винятком, лікувально-оздоровчі заклади, які згадувалися у сезоні 2009/2010 рр., додатково з'явилися санаторій «Парус» (Місхор, Гаспра), «Полтава» (Саки).

Схематично вище наведені дані набувають наступного вигляду:

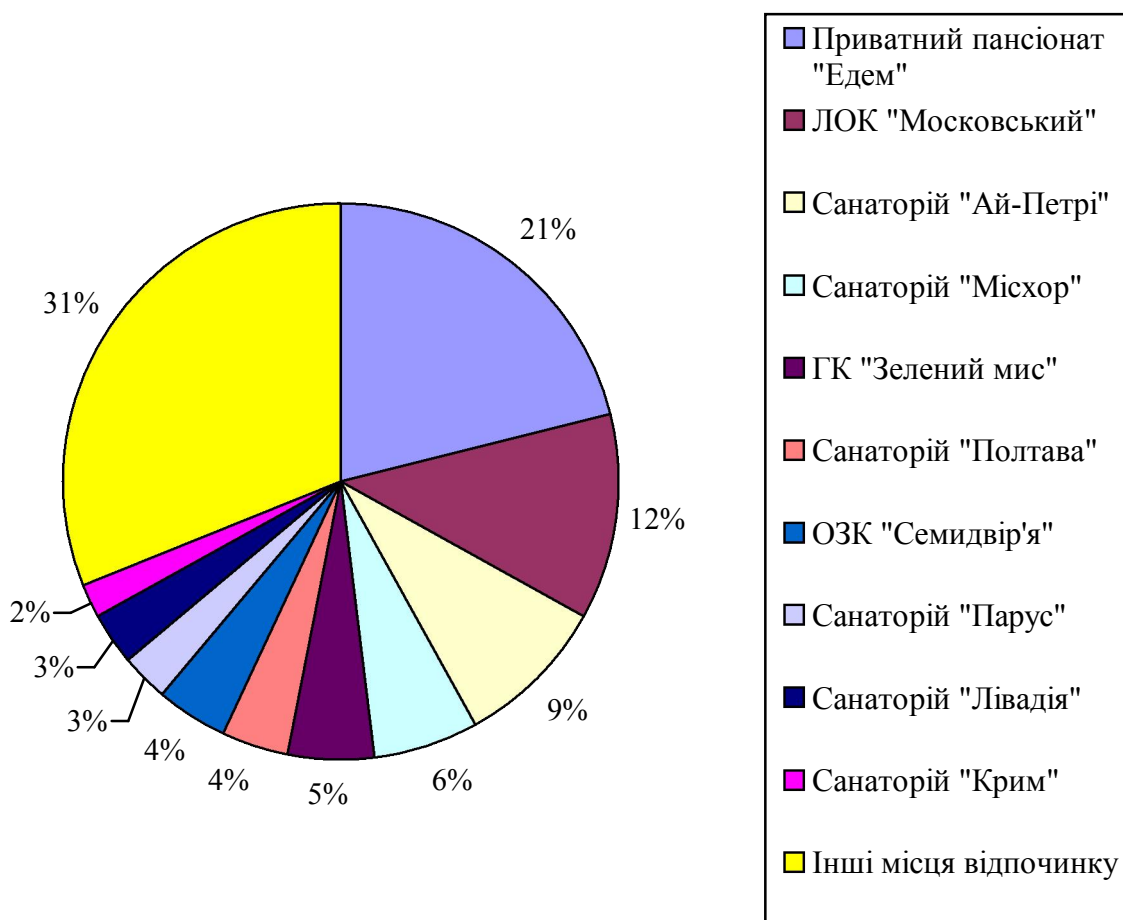

Рис. 2.7. Найбільш популярні місця відпочинку та оздоровлення в Криму, сезон 2010/2011рр. (по кількості трудоднів)

З вище згаданих лікувально-оздоровчих закладах відвідувачі по країнах наступні:

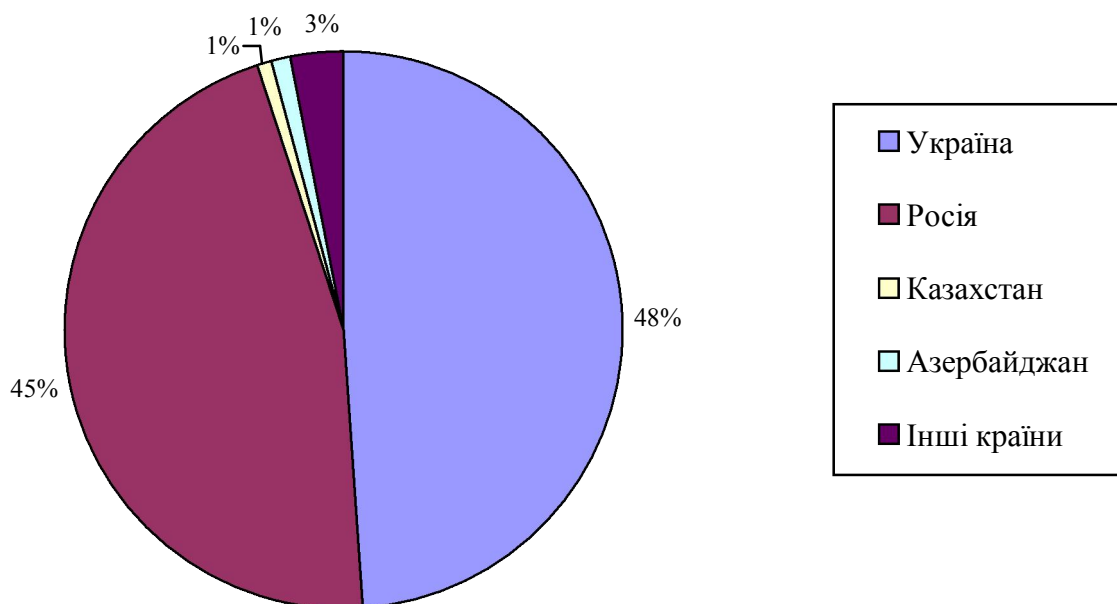

Рис. 2.8. Відвідувачі по країнах, сезон 2010/2011 рр.

Порівнюючи досліджувані сезони 2009/2010 рр. та 2010/2011 рр., можна побачити наступні зміни: досить зросла кількість відвідувачів приватного пансіонату “Едем” (з 8% до 21%) та дещо зменшилася частка ЛОК “Московський” (з 17% до 14%), високими залишаються показники у таких санаторіях як “Місхор” (Місхор, Велика Ялта), “Ай-Петрі” (Місхор), “Південний” (Форос), “Дніпро” (Місхор), “Крим” (Партеніт, Велика Алушта).

Як видно з регіональних особливостей розміщення лікувально-оздоровчих закладів, курортна місцевість Місхор займає провідне місце.

Місхор — приморська кліматична курортна місцевість на Південному березі Криму за 12 км на південний захід від Ялти, складова частина смт.Кореїз (Крим, Україна), одне з найбільш теплих місць Криму, парки, вілли та палаци знатних осіб Російської імперії XIX століття. Уперше згадується у записках мандрівника академіка Петера Палласа (1793-1794 роки). Субтропічний клімат середземноморського типу: Зима м'яка. Середня температура лютого +4,4 °С (що на 0,4 °С вище, ніж у Ялті). Кількість морозних днів — 23 на рік. Весна рання. Середня температура травня +16 °С. Літо тепле, сухе, сонячне. Середня температура липня +25 °С (що на 1,3 °С вище, ніж у Ялті). Осінь тепла,

тривала. Купальний сезон з липня по жовтень. Середня температура вересня +24 °С. Опадів близько 500 мм на рік.

Спостерігається досить велике коливання відвідувачів саме по країнах СНД. Але основними відвідувачами лікувально-оздоровчих закладів залишаються громадяни України та Російської Федерації.

За кількістю готелів Крим займає 7 позицію серед регіонів України, поступаючись Львівській, Херсонській, Дніпропетровській, Луганській, Миколаївській областям та м. Києву. При цьому слід зауважити, що Миколаївська та Херсонська області поступаються АРК за кількістю населення. Проте тут фактично відсутні відомі спа-готельні мережі/групи. З відомих спа-готельних мереж в Криму зафіксовано присутність російської HelioPark Hotels and Resorts, яка має власні об'єкти в Ялті та Феодосії. Натомість на Чорноморському узбережжі Росії присутня низка готельних мереж: Radisson (3 готелі), заплановано відкриття готелів Hilton у Сочі та Геленджику. Наявність відомих спа-готельних мереж є вигідним для просування курортної місцевості як спа-дестинації, оскільки в даних мережах добре налагоджена система маркетингу та ринкових комунікацій (продажу пакетів через відомих тур операторів та офіційні веб-сайти). Варто також відзначити роль мережевих брендів, які приваблюють певних туристів [8, с.41].

Найсприятливіші кліматичні умови для лікування та відпочинку в рівнинній частині України склалися на вузькій (до 40 км) приморській смузі, де і знаходяться основні приморські кліматичні курорти степової зони України, придатні для геліо-, аеро-, таласо- та кінезотерапії: Бердянськ, Євпаторія, Кароліно-Бугаз, Кирилівка, Коблеве, Кременна, Маріуполь, Одеса, Очаків, Саки, Сергіївка, Скадовськ, Слов'яногірськ тощо.

Більше третини території (34%) України займає лісостепова зона. Кліматичні умови лісостепу є комфортними та субкомфортними для різнопланових рекреаційних занять і в літній, і в зимовий період, але малопридатні (через часту зміну метеорологічних характеристик) для кліматолікування.

Кліматичні курорти та курортні місцевості зони є результатом близькості великих міст (як от Конча-Заспа, Пирогове в зоні Києва, Соснівка - Черкас), додаткового використання бальнеологічних ресурсів (Біла Церква), використання сприятливих мікрокліматичних властивостей території (Заліщики, Ліщинівка, Печера) тощо.

Перспективним для розвитку літньої рекреації та таким, що має тривалу історію існування є рекреаційне господарство Полісся. Однак техногенна аварія на ЧАЕС завдала йому значної шкоди. Кліматичні курорти та курортні місцевості Полісся зосередженні переважно навколо Києва: Ворзель, Пуща-Водиця, Буча, Клавдієве-Тарасове, Лютіж та Святошин. Слід зазначити також курорти Горинь (Рівненська обл.).

Вагомим плюсом багатьох українських курортів є одночасне використання багатьох лікувальних факторів (клімату, мінеральних вод, лікувальних грязей, озокериту). Властивості природно-лікувальних ресурсів визначають спеціалізацію курортів (медичний профіль).

За медичним профілем в структурі українських санаторіїв переважають ті, які спеціалізуються на лікуванні:

1. органів кровообігу - переважно заклади кліматичних та бальнеологічних курортів АР Крим, Одеської, Донецької, Київської областей;
2. нервової системи - бальнеологічні, грязьові та кліматичні курорти Одеської, Донецької, Запорізької, Закарпатської областей та АР Крим;
3. органів дихання (не туберкульозного характеру) - приморські, бальнеологічні та спелеологічні курорти АР крим, Донецької, Закарпатської, Одеської областей;
4. органів травлення – бальнеологічні курорти Львівської, Закарпатської, Полтавської, Харківської областей;
5. органів опорно-рухової системи - грязьові, бальнеологічні, приморські курорти АР Крим, Одеської, Запорізької, Донецької областей.

Фізико-географічні умови курортних зон України придатні для лікування та профілактики і багатьох інших захворювань. В цілому ж структура

санаторно-курортних закладів держави відповідає структурі захворюваності українців (органи кровообігу, нервова система, органи травлення, органи дихання).

Мережа оздоровчих закладів країни налічує 2,6 тис. підприємств. До мережі входять санаторії (14,9%), санаторії-профілакторії (11,7%), пансіонати з лікуванням (2,1%), бальнеологічні та грязьові лікарні (0,2%), курортні поліклініки (0,1%), будинки, пансіонати та бази відпочинку (70,5%), дитячі санаторні та оздоровчі заклади (2,2% від загальної кількості санаторно-курортних установ).

Більшість оздоровчих закладів становлять різноманітні заклади відпочинку переважно сезонної дії, розраховані на тривалий відпочинок протягом відпустки, але за кількістю оздоровлених (34 %) вони поступаються санаторіям (39%), які працюють цілорічно. Найбільша кількість рекреантів оздоровлюється на базах відпочинку в Криму, Донецькій, Миколаївській, Запорізькій, Київській, Одеській та Херсонській областях.

Санаторна база значно рівномірніше розподілена по території країни. Найбільше закладів санаторного типу сконцентровано у Криму (16,1%), Донецькій (16,1%), Одеській (10,5%) та Дніпропетровській (6,2%), а найменше у Чернівецькій (0,5%) та Тернопільській (0,6%) областях. Найбільшою популярністю користуються санаторні заклади Криму та Львівщини.

Зростання вартості санаторно-курортного лікування негативно позначається на завантаженості санаторіїв: чисельність оздоровлених зменшується і, відповідно, зменшуються прибутки, хоча це зменшення й повільне (в середньому 18-20% на рік).

Спеціалізована мережа дитячих санаторних закладів становить біля 40% від загальної чисельності санаторіїв і розрахована переважно на тривале лікування та оздоровлення дітей різного віку. Щорічно в санаторіях оздоровлюються понад 220 тис. дітей і більшість з них в санаторіях Криму, Одеської, Київської та Житомирської областей. Ще понад 55 тис. дітей щорічно проходять профілактично-санаторне лікування у позаміських санаторно-

оздоровчих закладах, яких найбільше у Криму, Київській, Одеській, Донецькій та Рівненській областях.

Розвиток санаторно-курортної справи в Україні потребує підтримки, узгодженого розвитку в межах всієї індустрії туризму країни. Курортно-лікувальний туризм є одним з пріоритетних напрямків розвитку внутрішнього та іноземного туризму в країні, одним з найбільш сталих видів туристичних ринків. Наявні та потенційні запаси лікувальних ресурсів, з огляду на їх якісні та кількісні характеристики, можуть бути основою створення інноваційного туристського продукту. Але існуюча матеріально-технічна база потребує значних капіталовкладень у розвиток та реконструкцію діючих курортів, у розвідку та облаштування нових курортів, чому повинні сприяти інвестиційні проекти, розраховані не тільки на зарубіжного, а й на вітчизняного інвестора. Потребують пильної уваги питання забудови курортів, розробка генеральних планів їх розвитку, економічне та фінансове забезпечення функціонування, процеси приватизації. Державний кадастр природно-лікувальних ресурсів та курортних територій України, створений з метою інформаційного забезпечення моніторингу природних територій курортів та прогнозування можливих змін під впливом господарської діяльності, дозволить створити інноваційний курортно-лікувальний продукт на основі як діючих марок, які вже зарекомендували себе як в Україні, так і за її межами, так і нових курортів (за відповідного матеріально-технічного забезпечення та інформаційно-рекламної підтримки), просувати цей продукт як на вітчизняному, так і на міжнародному туристичних ринках.

Недоліки санаторно-курортної справи, які заважають у просуванні на ринок національної санаторно-курортної пропозиції, полягають перш за все у застарілій матеріально-технічній базі, яка не відповідає вимогам часу, недостатності фінансування державних закладів та низькій конкурентоспроможності госпрозрахункових підприємств. Серед сильних і слабких сторін у лікувально-оздоровчого сектора Криму виділяють наступні:

Таблиця 2.8

Сильні та слабкі сторони лікувально-оздоровчого сектора АР Крим

Конкурентні переваги і обмеження розвитку санаторно-курортного лікування в Криму	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • Високий рейтинг регіону в медико-кліматичному зонуванні • Історично склалася міжрайонна і міжнародна рекреаційна спеціалізація • Великий бальнеолікувальний потенціал, який слабо використовується в курортній практиці • Унікальні грязьові ресурси Сакського, Чокракського, Тобечикського та ін. озер • Традиції санаторно-курортного лікування в країнах СНД • Сформована мережа оздоровниць • Високоєфективні методики санаторно-курортного лікування туберкульозу, легеневих, серцево-судинних і нервових захворювань • Висококваліфікований медичний персонал 	<ul style="list-style-type: none"> • Погіршення цілющих властивостей природного середовища Криму за рахунок забруднення повітряного і водного басейнів • Виснаження і зміна властивостей експлуатованих лікувальних грязей • Необхідність реконструкції та ремонту багатьох санаторно-курортних об'єктів, оновлення лікувально-діагностичної апаратури • Застарілий номерний фонд санаторно-курортних установ • Погіршення конкурентних позицій кримських здравниць за рахунок скорочення дотацій • Відсутність маркетингового механізму залучення клієнтури з країн далекого зарубіжжя • Відсутність брендової продукції на базі кримської ропи та лікувальних грязей
Конкурентні переваги та обмеження розвитку оздоровчої купально-пляжної рекреації в Криму	
Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> • Наявність протяжних піщаних і галечникових пляжів • Наявність акваторій теплих морів, найбільший в Україні купальний сезон • Придатність акваторій для купання дітей • Висока безпека акваторій • Традиції проведення відпустки поблизу моря у мешканців колишнього СРСР • Розвинений сегмент сімейного та дитячого відпочинку біля моря • Невелике число шкідливих виробництв, які впливають на якість рекреаційного середовища • Наявність під'їзних автомобільних доріг до місць купально-пляжних занять • Розвинута мережа аквапарків • Велика кількість різноманітних засобів розміщення відпочиваючих з широким ціновим діапазоном • Розвинута мережа закладів громадського харчування 	<ul style="list-style-type: none"> • Погіршення цілющих властивостей природного середовища Криму за рахунок забруднення повітряного і водного басейнів • Велика питома вага штучних пляжів, невідповідність пляжної інфраструктури кращим світовим стандартам • Розвиток абразійних і зсувних процесів в прибережній зоні • Незабезпеченість курортів критими басейнами • Мале число і низький рівень оснащення об'єктів індустрії розваг • Висока вартість ліжко-дня в засобах розміщення, не відповідність якості послуг, які надаються • Велика кількість пансіонатів і баз відпочинку, що не відповідають стандартам • Досить короткий курортний сезон в порівнянні з курортами південної Європи, Туреччини та Кіпру

Для аналізу вибрано АР Крим не випадково: даний регіон є найбільш успішним та перспективним саме у напрямку лікувально-оздоровчого туризму. Так, наприклад, у кримських закладах відпочинку перебувало дві третини усіх іноземців, які відвідали санаторно-курортні (оздоровчі) заклади України (257,4 тис. іноземних громадян відвідали санаторно-курортні заклади Криму у 2010/2011 році (див. Додаток Г, табл. Г. 2), або 1/4 від загальної кількості оздоровлених у АР Крим (26% до загальної кількості оздоровлених).

Крим володіє унікальними кліматичними умовами та досить розвинутою інфраструктурою і досвідом у лікувально-оздоровчому напрямку.

При правильному підході лікувально-оздоровчий сектор може досить швидко запрацювати на повну силу і принести як регіону, так і Україні суттєві фінансові надходження як від внутрішніх, так і іноземних споживачів лікувально-оздоровчого туризму.

Близько 96% іноземців, що відвідали Крим й перебували у санаторно-курортних закладах — представники пострадянського простору (Росія, інші країни СНД, країни Балтії, Грузія). Слід відзначити, що із загальної чисельності іноземних громадян цієї категорії у 2010/2011 року - 200 тис. осіб (близько 85%) — приїжджі з Росії, 20 тис. осіб — мешканці Білорусі та близько 2 тис. — прибулі з Молдови [55].

Найбільшу кількість іноземців, які оздоровлювалися у санаторно-курортному комплексі Криму, було зафіксовано у 2003/2004 та 2009/2010 періодах в основному за рахунок російських туристів.

Майже у 10 разів виросла кількість оздоровлених з Польщі та Вірменії. Проте, попри таке зростання, частка туристів з цих країн у загальній кількості іноземців, що оздоровлювалися у санаторно-курортному комплексі, є малозначною.

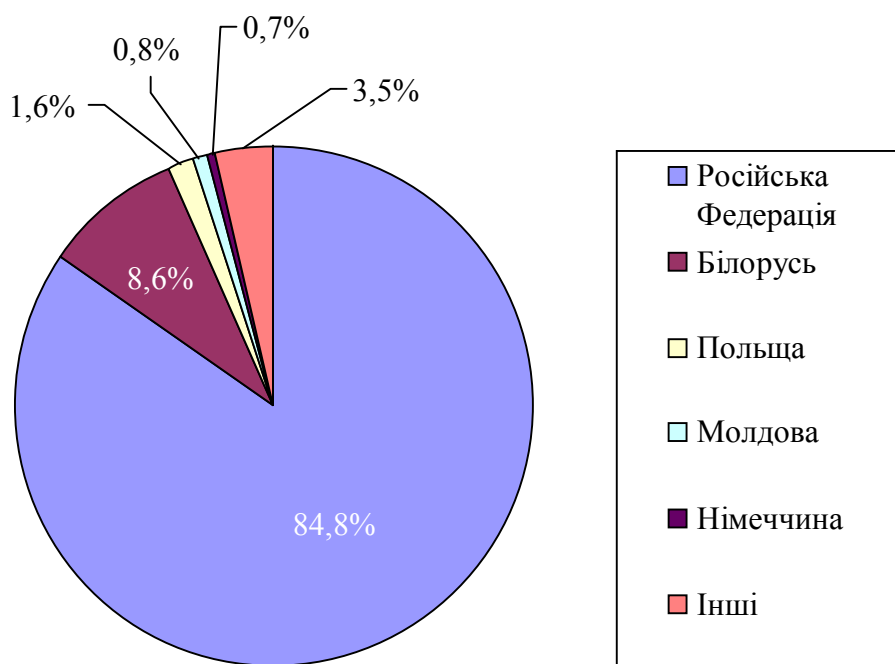

Рис. 2.9. Розподіл іноземців за країнами походження (дані за 2010/2011 р.) [55]

Щодо динаміки відвідання Криму іноземцями, то вона, на жаль, не є стійкою. Так, загальна чисельність іноземців, які пройшли курс санаторного лікування, оздоровились та відпочили у санаторно-курортних (оздоровчих) закладах півострова, у 2010 році збільшилась відносно 2000 року (приблизно на 7 %), але порівняно з 2007-2008 роками зменшилась на 18%. Тут слід також зазначити, що на відміну від показника чисельності іноземців, оздоровлених у санаторно-курортних закладах Криму, експорт послуг санаторно-курортних закладів зріс приблизно у 5 разів (7087,65 тис дол. США у 2000 році та 36720,3 тис дол. США у 2009/2010). Така диспропорція може пояснюватись збільшенням цін, використанням туристичних посередників у своїх країнах та/чи безпосереднім переказом коштів замовниками у іноземній валюті на рахунки санаторно-курортних закладів. Проте незважаючи на зменшення чисельності оздоровлених іноземців у санаторно-курортному комплексі Криму, їх частка у загальній кількості оздоровлених у Криму залишається більш-менш стійкою — в межах 25-28% [34].

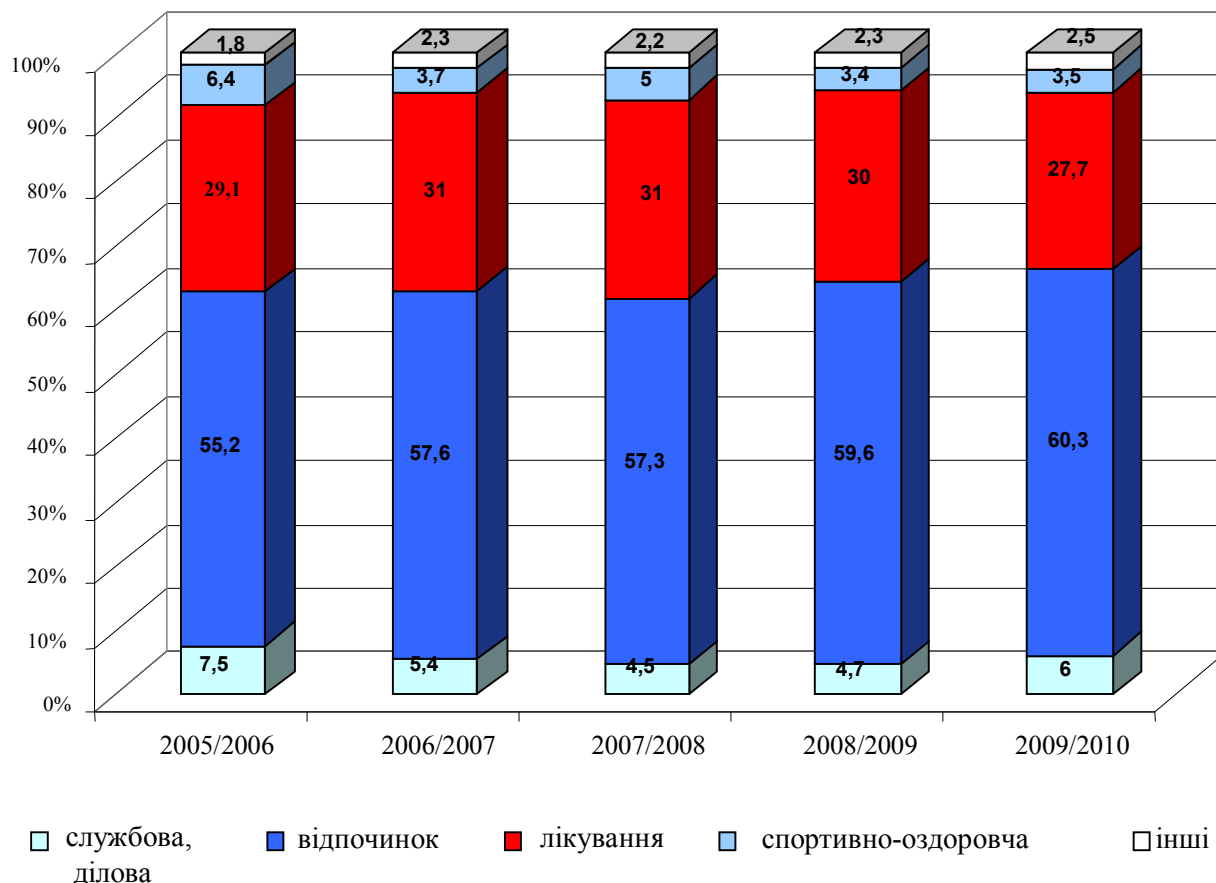

Рис. 2.10. Структура в'їзного потоку в АР Крим за метою подорожі по сезонах [60]

Для більшої частини населення колишнього СРСР Крим став формально зарубіжним курортом, хоча він у меншій мірі, ніж інші приморські курорти Прибалтики та Закавказзя, відгороджений політичними та ментальними бар'єрами. Тепер бажання мешканців цих країн оздоровитися у Криму чи інших конкурентних дестинаціях визначається не стільки їхніми потребами, станом здоров'я, місцем роботи, зв'язками, скільки попитом, що прямо залежить від платоспроможних можливостей населення. І якщо раніше мешканці цих країн користувалися можливостями соціально орієнтованого відпочинку, то зараз відпочинок все більше стає прерогативою платоспроможної частини населення. Причому для неї рекреація стає не стільки засобом відтворення фізичних і духовних сил, скільки об'єктом престижного споживання дорогих послуг. Для

основної ж маси мешканців колишнього Радянського Союзу організована рекреація стає все більш недоступною [61].

Спостерігаються також зміни у вимогах до якості послуг (не користується популярністю комплексне обслуговування за путівками, спостерігається невимушена тенденція до комфортнішого проживання і вільного вибору послуг).

Динаміка чисельності іноземних туристів у готельних закладах Криму показує зростання їх кількості до 2008 року, а з 2009 по даний час спостерігається різкий спад (така тенденція характерна для майже усіх туристичних показників, що відстежувалися у світі впродовж останніх трьох років). Проте, якщо врахувати відсоткове співвідношення частки іноземців у загальній кількості туристів у готельних закладах, то ця частка має тенденцію до зменшення від 30,4 % у 2004 році до 24,2% у 2011 році. Тоді як аналогічний показник частки іноземних туристів у санаторно-курортних закладах впродовж останніх 10 років є відносно стабільним та складає близько 27% [34].

Пік відвідуваності іноземних туристів готельних закладів Криму так само, як і санаторно-курортних закладів регіону, припадає на 2004 та 2008 роки, знову ж таки, в основному завдяки туристам з Росії.

Проте, на відміну від санаторно-курортного комплексу Криму, в якому розміщується більша частина іноземців України, готельні заклади Криму приймають лише біля 10% від загальної кількості іноземців, що розміщуються у готельних закладах України.

Частка росіян у загальній кількості іноземців, які відвідали Крим і зупинилися у готельному комплексі, складає 60-65 %, однак має тенденцію до зменшення. Цей показник є дещо меншим за аналогічний показник для санаторно-курортного комплексу.

6-10% від загальної кількості туристів, що розміщувалися у готельних закладах Криму, впродовж останніх 8 років, є громадянами Туреччини, яких найбільше відпочивало у Криму у 2005 та 2007 роках. З 2009 року спостерігається різке зменшення громадян Туреччини.

Таблиця 2.9

Динаміка іноземних туристів, що проживали у готельних закладах Криму за країнами походження туристів (вище 1 тис. осіб) [34]

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Усього по державах світу	60089	66910	92078	81968	76568	88555	94637	78591	76658
Російська Федерація	39334	44215	56546	47832	42859	49992	59132	47668	46413
Туреччина	3724	3748	5945	8634	7020	8745	6641	5019	5022
Німеччина	3002	4351	6671	5676	6113	5640	5000	4274	4118
Білорусь	2824	2466	3403	3309	3274	3943	2892	3104	2995
Польща	866	1048	2141	2228	2464	3170	3630	1852	1902
США	1488	1413	1818	1710	1702	1746	1706	1523	1490
Сполучене Королівство	365	627	3519	1509	1173	1090	936	1000	973
Франція	382	551	945	763	698	818	1003	899	885
Китай	1121	625	803	501	915	913	674	759	743
Інші	6983	7866	10287	9806	10350	12498	13023	12493	12117

Третім за розміром ринком — постачальником туристів для готельного комплексу є Німеччина. У динаміці цього ринку спостерігаються нечіткі стрибкоподібні тенденції. Проте зважаючи на те, що Німеччина є світовим лідером за кількістю активних спа-туристів, такі тенденції є позитивним фактором.

Приблизно 10% туристів, які проживали у готельних закладах Криму, розміщувалися у закладах проживання Сімферополя. Це дозволяє зробити висновок, що основною метою їх приїзду не було оздоровлення/лікування чи спа-велнес туризм. Проте не виключено, що такі відвідувачі користувалися спа-послугами у цих готелях чи інших закладах Криму.

Серед європейських країн на сьогодні з огляду на майбутні перспективи для спа-лікувальної галузі автономії вирізняються ринки Німеччини та Польщі.

Виокремлення ринку Туреччини як потенційного для спа-лікувального сектору Криму поки що передчасне, оскільки мотиви приїзду громадян Туреччини до автономії ніким не досліджувалися, а їхній вплив на економіку регіону, швидше за все є несуттєвим, адже кількість цих туристів незначна, й вони не обирають собі за місце розміщення санаторно-курортні заклади. Крім того, самі турки не є загально визнаними фахівцями чи активними спа-туристами. Вочевидь, причинами відвідуваності Криму громадянами Туреччини мають бути інші, ніж оздоровлення чи рекреація, мотиви.

Термін перебування іноземців в санаторно-курортному комплексі Криму в загальному зменшився майже на 4 дні. Така тенденція спостерігається щодо громадян усіх іноземних держав. Проте визначальним для спадної тенденції є скорочення тривалості оздоровлення в санаторно-курортних закладах росіян. Такий показник відповідає загальносвітовим тенденціям, на які гнучко реагує світова спа-пропозиція. Лідерами за тривалістю перебування у санаторно-курортних закладах кілька років поспіль є прибулі з географічно віддалених країн СНД - Казахстану та Узбекистану, при цьому тривалість перебування казахських відпочивальників є приблизно у 2,5 разів більшою за тривалість оздоровлення прибулих з Польщі, й приблизно у 2 рази перевищує середній термін перебування молдован чи литовців.

Таким чином, однією з важливих особливостей зміни попиту стало скорочення часу відпочинку, при цьому сезонний характер відпочинку є яскраво вираженим — попит на зимовий відпочинок і відпочинок в міжсезоння практично відсутній.

Також слід зазначити, що у 2007/2008 році 19% оздоровлених іноземців (7010 осіб) відпочивало у санаторно-курортних закладах Криму протягом 1-2 днів. У 2008/2009 році цей показник складав 15,6% до загальної кількості оздоровлених (4136 осіб). Даний показник за сезон 2010/2011 суттєво не змінився.

Більша половина іноземців розміщується в закладах Ялти та Алушти. Дані, у який саме період приїжджали ці особи до Криму та мотиви їхнього

приїзду, відсутні. Проте можна зробити припущення, що частина цих іноземців належить до осіб, які прибули до Криму з діловою метою.

Виходячи з кількості туристів, що прибували з далекого зарубіжжя, як-от з США, Великобританії та інших західноєвропейських країн, та з терміну їх перебування в Криму, можна припустити, що у своїй більшості ці туристи — це працівники представництв іноземних відомств чи іноземних компаній в Україні. Малоймовірно, що всі вони прибули безпосередньо з країн свого проживання до Криму з метою оздоровлення. Щодо терміну перебування іноземців у готельному секторі, то офіційна статистика в розрізі країн відсутня.

Міністерство туризму і курортів АР Крим виводить загальну статистику щодо окремих вікових груп іноземних туристів в АР Крим, що включає також обслугованих осіб без поселення у закладах розміщення. За 2010 рік представлені наступні показники 23,1% від загального обсягу іноземних туристів склали діти до 14 років включно, 3,5% становили підлітки 15-17 років включно та 6,0% - молодь 18-28 років включно [34]. Слід зауважити, що ця вікова група туристів (до 28 років) становить в сукупності майже 33% від загальної кількості іноземних туристів, що прибули на відпочинок чи оздоровлення до Криму, і є важливим потенційним сегментом. Діти та молодь, що складають цю категорію, будуть більш умотивованими до повторних візитів в майбутньому. Більшість у цій віковій групі складають діти, які прибули до Криму з Російської Федерації та Білорусії.

Феномен дитячого лікувально-оздоровчого туризму є, очевидно, характерним тільки для споживачів з країн СНД, оскільки у світовій статистиці чи дослідженнях виокремлення дитячих туристичних потоків немає, й подібні тенденції взагалі не відстежуються. Можливо, це пов'язано з тим, що у західних країнах діти до моменту досягнення повноліття майже не подорожують самостійно й не потребують особливого традиційного курортного лікування чи спеціальних процедур догляду за тілом, велнесу, зняття стресу, адже ці процедури спрямовані на дорослих споживачів, а далеко не на дітей.

В Україні ж дитячий лікувально-оздоровчий туризм є великим ринковим сегментом, значною мірою через пільги, традиції, так звану культуру піонерських таборів (налагоджену в радянські часи систему відпочинку в дитячих оздоровчих закладах) тощо (див. Додаток Г, табл. Г.3 і Г.4).

Зважаючи на зазначене, а також на значну кількість дитячих оздоровчих закладів та таборів (інфраструктуру з 570 дитячих оздоровчих закладів (таборів) на 30,7 тис. місць [53-54], найбільш відомим з яких є "Артек"), цей сегмент потрібно розглядати як потенційний, зберегти його та розвивати. Ще одним стимулом для такого розвитку є самі діти, які насажені приємними спогадами про відпочинок у таборах та дитячих санаторіях, будуть приїздити до Криму надалі, навіть у дорослому віці, уже з ностальгійних мотивів.

Облік іноземних туристів за метою відвідування ведеться тільки в загальному, без розподілу за країнами походження чи за місцем розміщення (санаторно-курортний комплекс, готельні заклади тощо).

За офіційними даними Міністерства курортів та туризму АР Крим у сезон 2009/2010 - тільки приблизно 30% іноземних туристів від загальної кількості обслугованих туристів в АР Крим прибули до автономії з метою лікування. Більша ж частина іноземних туристів має на меті дозвілля та відпочинок (приблизно 60%) [34]. Це підтверджує думку європейських туроператорів про те, що кількість міжнародних туристів, які їдуть тільки зі спа-туристичною метою, є дуже маленькою. Звичайно, набагато більше міжнародних мандрівників використовують спа-послуги під час відпочинку чи ділових поїздок, проте основною причиною їх приїзду не є спа-лікувальні послуги.

У розрізі даного аналізу також варто розглянути потенційні зарубіжні ринки для спа-лікувального сектору Криму. Серед країн колишнього СРСР найважливішим потенційним ринком є громадяни Російської Федерації. Російська Федерація є беззаперечно актуальним лідером, вона продовжуватиме становити найбільший інтерес для Криму в майбутньому.

Білорусія складає певний інтерес для спа-лікувального сектору, проте є незначним ринком, який в основному наслідує тенденції, характерні для Росії.

Обсяг виїзного туризму та економічної спроможності ринків країн колишнього СРСР можна відстежити з інформації щодо виїзного туризму у цих країнах та з економічних показників. Тут інтерес можуть становити передовсім наші найближчі сусіди — Молдова, Білорусь, та віддалені країни — Вірменія, Азербайджан, Узбекистан, Казахстан та Киргизстан.

Частка громадян Росії до загальної кількості оздоровлених іноземців у АР Крим вже впродовж тривалого періоду становить близько 65-80%. Росіяни також складають приблизно 27% від загальної кількості оздоровлених у санаторно-курортних закладах Криму та приблизно 16% від загальної кількості туристів, що були обслуговані готельними закладами автономії. Частка експорту послуг до Російської Федерації санаторно-курортних закладів є найбільшою і складала впродовж тривалого періоду, хоча й по спадній тенденції, від 85% у 2000 році до 78% та 61% у 2010 роках відповідно [8, с.63].

Ринок Росії також є дуже важливим не тільки для Криму, але й для більшості туристичних країн, так як він характеризується позитивною динамікою виїзного туризму та обсягів витрачання, які здійснюють росіяни під час закордонних відпусток. Хоча цей ринок мало вивчався фахівцями з точки зору потенційного спа-туриста, дослідження дестинацій, яким надають перевагу росіяни з достатком середнього і вище середнього рівня, свідчить про їх зростаючу зацікавленість у спа- та велнес послугах під час відпочинку. Росіяни також добре знайомі з традиційними спа-лікувальними технологіями. Вони є важливим, хоча не основним, ринком для традиційних спа-лікувальних закладів Чехії та Німеччини. Історична, мовна, географічна, культурна та політична спорідненість цього ринку з Україною надає Криму чимало переваг. Цей ринок також характеризується зростанням досвіду відпочинку та підвищенням вимог до якості послуг. Серед росіян також зростає частка літнього населення, яке обізнане у питаннях здоров'я та сучасної культури відпочинку та цікавиться спа-лікувальними послугами.

Ринок Росії є вагомим для майбутнього розвитку спа-лікувальної галузі Криму також з огляду ще й на те, що значна частина росіян обирає у автономії

серед місць розміщення туристів санаторно-курортні заклади, тобто прибуває сюди з метою лікувального оздоровлення чи рекреації [8, с.64].

Слід також зауважити, що ринок з точки зору майбутнього спа-лікувального туризму Криму (принаймні на найближчі 15-20 років) передбачає дещо інший контингент росіян, який відрізнятиметься від того, котрий зараз здебільшого формує російський ринок для спа-лікувальної галузі Криму. Основний потенціал для Криму складають споживачі з рівнем доходів середнім та вище середнього, які сьогодні при виборі місця відпочинку надають перевагу іншим DESTИНАЦІЯМ зі спа-велнес послугами, де їм пропонують добре співвідношення ціни та якості (себто, де вдасться отримати якісні послуги за розумну ціну).

З огляду на існуючу динаміку туристичних потоків у санаторно-курортні та готельні заклади Криму, на схильність до традиційних спа-лікувальних методів, на спа-культуру, а також на потенціал активних виїзних рекреантів серед європейських країн - найбільших постачальників спа-туристів для Криму — на фоні інших європейських країн вигідно вирізняється Німеччина. Іншим зростаючим ринком-постачальником спа-туристів для Криму є Польща.

Проте, не дивлячись на зростання показників кількості туристів з Польщі та Німеччини у санаторно-курортних та готельних закладах Криму за останні десять років, у порівнянні з 1990 роком вони значно зменшилися, вочевидь з відомих історичних причин: Польща та Східна Німеччина були членами колишнього соціалістичного табору й туристичні потоки в рамках тоді діючих систем охорони здоров'я та туризму носили плановий та масштабний характер. Зараз в ринкових умовах попит на туристичний продукт формують зовсім інші механізми. Ринок виїзного туризму цих країн величезний: у 2010 році німці здійснили близько 75 млн. подорожей за кордон (населення Німеччини складає 82,6 млн. осіб). У 2009-2010 роках близько 28% (близько 10 млн.) поляків здійснювали туристичні подорожі понад 5 днів в межах країни, та 15-17% (близько 6 млн.) поляків подорожували з туристичною метою закордон (населення Польщі складає 38,1 млн. осіб) [9].

В порівнянні з обсягами виїзного туристичного ринку цих країн частка німців та поляків, які оздоровлювалися в Криму й проживали тут у санаторно-курортних та готельних закладах, є мізерною (близько 0,01% у структурі виїзного ринку Німеччини та 0,1% у структурі виїзного ринку Польщі). Тобто потенціал для розширення аудиторії є значним. Нашими перевагами по відношенню до цих ринків є відсутність потреби оформлення віз, географічна близькість, емоційна спорідненість. Проте динаміка виїзних туристичних потоків показує, що та кількість туристів, яка вже зараз приїжджає із країн Східної Європи до Криму, є скоріше винятком та відлунням минулого ніж закономірністю. Тому по відношенню до цих чи інших європейських ринків спа-лікувальній галузі Криму потрібно розпочати проведення агресивної маркетингової політики.

2.4 Діагностика результатів діяльності тур-агенства «Мандарин-тур» в спа-лікувальній галузі

На фоні активізації інвестиційних процесів на Прикарпатті та в Криму, жвавіше починає розвиватись туристична індустрія даних регіонів, оскільки передумовою для цього слугують багаті природно - кліматичні умови та оздоровчо-лікувальний потенціал. На ринку Прикарпаття активно займається туристичною діяльністю туристичне агенство «Мандарин-тур», яке має тісні господарські зв'язки з лікувально-оздоровчими закладами. АР Крим, намагається максимально використати рекреаційний потенціал регіону при розробці турів і обслуговуванні різних категорій споживачів, що прагнуть підтримати та відновити власне здоров'я. надає таку послугу як лікувально-оздоровчий тур. З АР Крим агенство працює дуже давно і має багато зв'язків з різними готелями. Агенство володіє великою базою країн світу і співпрацює з провідними туристичними операторами Криму, має хорошу репутацію, в тому числі і кваліфікованих працівників. У агенства є великий рівень конкуренції,

тому що вона має погане місце розташування, а також мала розробка макету реклами.

«Мандарин-тур» надає ряд послуг в різні країни: Австрія, Африка, Франція, Греція, Болгарія, Ізраїль і багато інших країн, а також, в тому числі, і АР Крим. Відвідавши Крим «Мандарин-тур» пропонує ряд туристичних послуг:

- гідів перекладачів;
- екскурсійного обслуговування;
- помешкання харчування;
- транспортного обслуговування та інших послуг і заходів. Також до їхніх послуг входять екскурсійні тури по Чорному морі, а саме вихід в море на кораблі. Агенство пропонує тур-походи по Кримських горах та надає гіда-екскурсовода.

Команда турфірми складається з кваліфікованих менеджерів, які можуть не тільки надати професійну консультацію або організувати відпочинок, але й є відмінними екскурсоводами та перекладачами. Туристична фірма «Мандарин-тур» здійснює свою туристичну операторську діяльність у таких напрямках:

- надання послуг по прийманню та обслуговуванню іноземних туристів та громадян України;
 - надання іноземним туристам і громадянам України комплексу туристичних послуг: гідів-перекладачів, екскурсійного обслуговування, помешкання харчування, транспортного обслуговування та інших послуг і заходів;
 - здійснення перевезень іноземних турист, громадян України та вантажів власним або орендованим транспортом за кордон і із-за кордону;
- організація міжнародного та внутрішнього туризму.[44]

Туристичні послуги, запропоновані в ролі товару від туристичної фірми «Мандарин-тур» різноманітні. До них відносяться послуги:

- 1) по розміщенню туристів (в готелях, мотелях, пансіонатах, кемпінгах);

- 2) переміщенню туристів до країни призначення і по країні різними видами пасажирського транспорту;
- 3) забезпеченню туристів харчуванням (в ресторанах, кафе, барах, тавернах, пансіонатах);
- 4) спрямовані на задоволення культурних потреб туристів (відвідання театрів, музеїв, природних та історичних заповідників, фестивалів та ін.);
- 5) спрямовані на задоволення ділових інтересів туристів (участь в конгресах, симпозіумах, наукових конференціях, ярмарках і виставках);
- 6) послуги торгових підприємств (продаж сувенірів, подарунків, листівок і т.п.);
- 7) по оформленню документації (паспорта, візи та ін.).

Туристу можуть бути надані або певні види послуг, або повний комплекс послуг. Останній надається шляхом продажу так званих інклюзив-турів і пекідж-турів.

Інклюзив-тури частіше всього використовуються при авіаційних перевезеннях. Вартість перевезення до місця призначення і назад в даному випадку визначається на основі спеціально розроблених інклюзив-тарифів, які інколи нижче звичайних. Вони включають також вартість розміщення ' туристів у готелі, харчування та інші послуги. Інклюзив-тури використовуються як при групових, так і при індивідуальних поїздках. Туристична фірма «Мандарин-тур» обслуговує як індивідуальних туристів, так і туристичні групи, дорослих і дітей, бізнесменів і студентів, учасників конференцій і ділових зустрічей. [46]

Туристична фірма «Мандарин-тур» надає наступні види туристичних послуг:

- 1) виїзний туризм (групові і індивідуальні тури на гірськолижні курорти і по екзотичним напрямкам)
- 2) виїзний туризм (відпочинок і екскурсійні програми по Україні.
- 3) продаж і бронювання авіаквитків

Туристична фірма Туристична фірма «Мандарин-тур» здійснює:

- 1) високий рівень сервісу за прийнятними цінами;

- 2) принципово новий вид обслуговування - комп'ютерний підбір і продаж турів з оптимальним співвідношенням ціни і якості;
- 3) різноманітний туристичний сервіс на території України - замовлення готелів, трансферів і екскурсійних програм;
- 4) гнучка система цінових знижок і форм оплати для постійних клієнтів, дітей до 12 років, а також туристів, що виїжджають більше ніж на 7 днів.

Оцінка платоспроможності підприємства здійснюється для встановлення можливості погашення підприємством податкових зобов'язань.

Визначимо коефіцієнт покриття як відношення всієї суми оборотних активів до короткострокових зобов'язань.[57]

Коефіцієнт покриття (Кп) показує платіжні можливості підприємства на період, що дорівнює середній тривалості одного обороту всіх оборотних засобів, за умови своєчасних розрахунків дебіторів, реалізації готової продукції та продажу (у разі потреби) матеріальних оборотних засобів. Оптимальне значення Кп не менше 2 означає, що на кожен грошову одиницю короткострокових зобов'язань припадає 2 одиниці оборотних засобів.

Коефіцієнт визначаємо як суму оборотних активів (рядок 260 балансу) та витрат майбутніх періодів у межах поточного року (рядок 270), поділену на суму поточних зобов'язань (рядок 620), забезпечення наступних витрат і платежів у межах поточного року (рядок 430) та доходів майбутніх періодів у межах поточного року (рядок 630):

$$K_p = \frac{\text{Ряд.260+270}}{\text{Ряд.620+430+630}} \quad (2.1)$$

Нормативне значення Кп - від 2 до 2,5.

У випадку невідповідності коефіцієнта покриття теоретично виправданому значенню (якщо він менший 2), необхідно розглянути заходи, заплановані підприємством для забезпечення виконання короткотермінових зобов'язань.

Оптимальне значення коефіцієнта покриття становить від 1,5 до 2,5.

Підприємство може надати очікувані за період дії розстрочки (відстрочки) зміни обсягів оборотних активів та зобов'язань, які покращать платоспроможність підприємства.

Наприклад, підприємство може надати копії господарських договорів (контрактів), за якими передбачено отримання коштів або інших активів, відомості про майбутні кредити банків або фінансових організацій, позики з бюджету тощо.

Якщо коефіцієнт покриття знаходиться у допустимих межах, аналізується відношення суми коштів та їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій та реальної короткострокової дебіторської заборгованості до короткострокових зобов'язань (коефіцієнт загальної ліквідності).

Вся додаткова інформація, розрахунки та обґрунтування можуть враховуватися виключно у разі документального підтвердження.

Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл) характеризує очікувану платоспроможність підприємства на період, що дорівнює середній тривалості одного обороту дебіторської заборгованості, за умови своєчасного погашення дебіторської заборгованості.

Нормативне значення Кзл - не менше 1.

Цей коефіцієнт показує, скільки відсотків боргів підприємство зможе сплатити, а скільки перейде до розряду прострочених.[72]. Коефіцієнт визначається як сума векселів одержаних (рядок 150), чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості (рядок 160), дебіторська заборгованість за розрахунками (рядки з 170 по 220), грошові кошти та інші оборотні активи (рядки з 230 по 250 включно), поділені на суму поточних зобов'язань (рядок 620), забезпечення подальших витрат і платежів у межах поточного року (рядок 430) та доходів майбутніх періодів у межах поточного року (рядок 630):

$$\text{Кзл} = \frac{\text{Ряд. 150} + \text{160} + \text{170} + \text{180} + \text{190} + \text{200} + \text{210} + \text{220} + \text{230} + \text{240} + \text{250}}{\text{Ряд. 620} + \text{430} + \text{630}} \quad (2.2)$$

У разі відповідності коефіцієнта загальної ліквідності граничним межам підприємство визнається таким, що може забезпечити погашення короткотермінових зобов'язань.

У разі негативної динаміки платоспроможності підприємства та якщо значення коефіцієнтів платоспроможності (Кп та Кзл) нижчі граничних рівнів, необхідно проаналізувати заходи, які передбачено вжити підприємством протягом дії розстрочення. Зокрема, це можуть бути заходи щодо:

- виконання у повному обсязі фінансового плану чи виробничої програми;
- підвищення оборотності оборотних активів;
- зменшення обсягів дебіторської заборгованості та запасів;
- збільшення прибутку підприємства;
- організаційні зміни;
- зменшення витрат тощо.

Для оцінки платоспроможності підприємства, яке звернулося за розстроченням податкових зобов'язань, значення коефіцієнта загальної ліквідності не має бути визначальним, оскільки його негативне значення тільки підтверджує загрозу виникнення податкового боргу, що є підставою для розстрочення податкових зобов'язань платника податків.

Підтвердженням реальності досягнення запланованих підприємством заходів є позитивна динаміка коефіцієнта покриття та коефіцієнта загальної ліквідності за останній та передостанній звітні періоди. Позитивна динаміка (збільшення значень коефіцієнтів) вказує на поліпшення платоспроможності підприємства.

Зростання цих показників порівняно з відповідним періодом минулого року свідчить про наявність позитивних змін і потенційних джерел для поліпшення платоспроможності підприємства.[87]

Відповідно до балансу підприємства сума оборотних активів (рядок 260 балансу) - 693 532 тис.грн.; витрати майбутніх періодів у межах поточного року (рядок 270) - 449 тис. гривень. Сума поточних зобов'язань (рядок 620) - 466 10 тис.грн., забезпечення подальших витрат і платежів у межах поточного року

(рядок 430) - 19842 тис.грн., доходи майбутніх періодів у межах поточного року (рядок 630) відсутні.

Сума векселів одержаних (рядок 150) - 42341 тис.грн.; чиста реалізаційна вартість дебіторської заборгованості (рядок 160) -118760тис.грн; дебіторська заборгованість: за розрахунками з бюджетом (рядок 170) - 15589 тис.грн., за виданими авансами (рядок 180) -66554 тис.грн., інша поточна дебіторська заборгованість (рядок 210) -1489 тис.грн.; грошові кошти та їх еквіваленти у національній валюті (рядок 230) - 3009 тис.грн., в іноземній валюті (рядок 240) - 57976 тис.грн.; інші оборотні активи (рядок 250) - 17340 тис. гривень.

Підставляємо у формули коефіцієнтів значення показників з балансу заявника (у тис.грн.)

1. Розрахунок коефіцієнта покриття.

$$K_{\text{п}} = \frac{693\,532 + 449}{466\,11 + 19842 + 0} = 10,44 \text{ тис.грн. (2.3)}$$

2. Розрахунок коефіцієнта загальної ліквідності.

$$K_{\text{зл}} = \frac{42341 + 118760 + 15589 + 66554 + 1489 + 3009 + 57976 + 17340}{466\,11 + 19842 + 0} = 4,86 \text{ тис.грн. (2.4)}$$

У цьому випадку обидва коефіцієнти нижчі теоретично обґрунтованих значень. Однак підприємство-заявник повідомило про очікуване (протягом наступного місяця) надходження коштів у рахунок оплати відвантаженої у минулому періоді готової продукції у сумі 243 41 Ітис. гривень.

Таким чином, якщо значення рядка 230 та відповідно 260 буде збільшено на цю суму, значення коефіцієнта покриття буде дорівнювати 1,38, а коефіцієнта загальної ліквідності - 1,19.

Висновок: на даний час підприємство має ознаки неплатоспроможності, що є додатковим підтвердженням загрози виникнення податкового боргу. Оскільки при врахуванні наданої підприємством додаткової інформації

значення коефіцієнтів перевищать нормативні значення, підприємство можна вважати платоспроможним.

Фінансову стійкість підприємства визначає наявність власного капіталу для ефективного ведення діяльності.

Наявність власного оборотного капіталу (Кво) визначають як різницю власного капіталу підприємства (Кв, сума за розділом I пасиву балансу, форма 1) та суми необоротних активів (НА, сума за розділом I активу балансу, форма 1)

$$Кво = Кв - НА.$$

Нестача або зменшення суми власних оборотних засобів, а також невиправдане збільшення маси необоротних активів призводять до зменшення власного капіталу і як наслідок - до збільшення величини залученого капіталу та посилення фінансової залежності підприємства. Наявність власного оборотного і довгостроково залученого капіталу, який називається перманентним (Кпм), визначається як сума власного оборотного капіталу (Кво) та довгостроково залученого капіталу (рядок 480 балансу Кзд):

$$Кпм = Кво + Кзд$$

При цьому має значення відсоткове відношення обох складових. Чим більше власний оборотний капітал і менше довгостроково залучений, тим стабільнішим є підприємство.

Загальна величина капіталу для формування запасів і затрат (Ксум):

$$Ксум = Кпм + Кзн, \text{ або } Ксум = Кво + Кзд + Кзн, \text{ де}$$

Кзн - короткостроково залучений капітал.

Значення величин довгостроково та короткостроково залученого капіталу має надати підприємство-заявник.

Абсолютна і нормальна стійкість фінансового стану характеризується прибутковістю господарювання та відсутністю порушень фінансової дисципліни. При цьому у разі абсолютної стійкості Кво, Кзд та Кзн повинні мати значення не менше нуля, у разі нормальної - лише Кво може бути менше нуля.[58].

Проаналізуємо результати діяльності туристичного агенста «Мандарин-тур його фінансовий стан на основі даних таблиць 2.10

Таблиця 2.10

Показники аналізу фінансового стану туристичного

Показники	Значення
1.Коефіцієнт покриття	1.38
2.Коефіцієнт загальної ліквідності	1.19
3.Власний оборотний капітал	Не менше 0
4.Короткостроковий залучений капітал	Не менше 0

На підставі значень таблиці 2.10 можна стверджувати, що дане туристичне агенство відчуває деякі фінансові труднощі, воно характеризується нестійким фінансовим станом, платоспроможність підприємства порушена, але її можна відновити за рахунок залучення тимчасово вільних джерел в оборот і розробки та впроваджень відповідних заходів підвищення ефективності.

Висновки до розділу 2

1. Спа-лікувальний туризм чи подорожі за здоров'ям у сучасному світі являють собою велетенський глобальний ринок, що стрімко зростає, випереджає у розвитку інші туристичні сектори та чинить неабиякий економічний ефект на інші галузі економіки. Для спа-лікувального туризму характерним є набагато менша залежність від сезонних та кризових тенденцій. Розвиток галузі у світі забезпечується значними капітальними інвестиціями. Жорстка конкуренція спонукає спа-заклади активно створювати нові продукти та переформатовувати існуючі, використовувати нову маркетингову технологію та канали збуту, виходити на нові цільові групи споживачів.

2. Традиційний та основний експортер лікувально-оздоровчих послуг у світі - Європа, - на сьогодні стикається з відчутною конкуренцією африканського, американського та азійсько-тихоокеанського регіонів. Особливо серйозним викликом є стрімке просування азійсько-тихоокеанського спа-лікувального туризму, який вже сьогодні починає завойовувати потенційних клієнтів європейських (в тому числі й кримських) курортів. І це є нормальною ринковою агресією.

3. В контексті європейської класифікації спа-закладів та визначення обсягів ринку до спа-лікувальної галузі Криму правомірно відносити крім санаторно-курортних закладів, також готелі зі спа. Окреслений таким чином спа-лікувальний сектор Криму становить найсуттєвіший регіональний ринок в Україні.

4. Крим вже зараз має достатній ресурс конкурентоздатності через демократичні ціни на спа-послуги, однак цю інформацію важливо донести до широкого загалу споживачів, особливо іноземних. Ціни на проживання у санаторно-курортних закладах Криму у більшості випадків не є нижчими від європейських. Одночасно конкурентоздатність території забезпечується не лише рівнем цін, а й їх оптимальним співвідношенням з якістю послуг, що корелюється з обраною маркетинговою стратегією.

5. Санаторно-курортний комплекс Криму володіє кадровим, інтелектуальним та організаційним потенціалом, необхідним для розвитку спа-лікувальної галузі. У Криму спостерігається найбільша серед регіонів України концентрація готелів зі спа. Питома вага додаткових послуг, в тому числі послуг зі спа, у доходах готелів зростає. Готелі, які почали впроваджувати спа-компонент порівняно недавно, пропонують більш сучасні та якісні послуги, а також гнучкіші пакетні пропозиції, ніж санаторно-курортні заклади.

6. Загальновідомий та часто констатований факт про застарілість матеріально-технічної бази кримських курортів на даний час фактично став стереотипом, який негативно впливає на імідж Криму як спа-лікувальної дестинації в цілому. На території Криму фактично відсутні міжнародні

готельні мережі, водночас такі мережі є ефективним засобом просування сучасної спа-галузі та залучення додаткових туристів, зокрема з інших держав. В таких мережах добре налагоджена маркетингова складова, зв'язок з туроператорами та перевізниками. Як свідчить світова практика діяльність готельних мереж сприяє розвитку території в цілому.

РОЗДІЛ 3

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЛІКУВАЛЬНО-ОЗДОРОВЧОГО ТУРИЗМУ УКРАЇНИ В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНОГО ТУРИСТИЧНОГО РИНКУ

3.1. Напрями підвищення ефективності функціонування лікувально-оздоровчих закладів в Україні

Українська спа-галузь знаходиться на зародковому етапі, на відміну від інших країн, де вона отримала більшого розвитку, вона меншою мірою впорядкована (організована) та ще недостатньо визнається як важливий економічний актив для країни. В цей час у багатьох країнах світу молодий спа-сектор динамічно зростає, отримуючи суттєву урядову та недержавну підтримку (профільні об'єднання та асоціації). Галузь стрімко розвивається, впроваджуючи різноманітні системи акредитації та рейтинги, якими користуються споживачі.

В багатьох країнах спа-туризм сприймають досить серйозно, формулюють окремі стратегії, спрямовані на зростання внутрішнього та зовнішнього спа-туристичних ринків. Туристичні оператори у цих країнах відстежують основні внутрішні та зовнішні ринки споживачів продуктів та послуг галузі, усвідомлюючи значний обсяг таких ринків. Спа-туристи та ті, хто прагне їх залучити, розкидані по всьому світу. І незаперечним є існування доволі жорсткого конкурентного змагання навіть за внутрішнього туриста [27, с.49].

Україна маючи непогані показники відвідуваності одержує від міжнародних візитів значно менше коштів, ніж країни з меншою відвідуваністю. Між тим, з ринкової точки зору, витрачання туриста є однією з ключових категорій, яка визначає доцільність чи не доцільність господарської діяльності. Очевидно слід переорієнтуватись із залучення більшої маси будь-яких туристів на приваблення туристів, готових витратити, і на створення умов

для цього. Простежується відносна стабільність українських показників з певним тяжінням до низьких балів, що не є критичним на фоні аналогічних невисоких показників інших держав.

Разом з тим, протягом 2008-2011 рр. Росії (до 2009 р. – Єгипту) вдалося дещо покращити своє становище в рейтингу, в той час як позиції України залишились незмінними. Перспективу вселяють переваги нашої держави в плані регуляторного клімату (над РФ), довкілля (над РФ, Ізраїлем, Єгиптом, Туреччиною). Крім того, за показником щодо гігієни та рівня оздоровлення Україна отримала одне з найвищих серед виокремлених країн місць, поступившись тільки Німеччині, Чехії та Болгарії [8, с.100].

Щодо туристичної інфраструктури за різними оцінками ми випереджаємо Росію та Єгипет (наприклад, інфраструктура АР Крим), в розрізі цінової конкуренції Україна може успішно змагатися з ФРН. Проте, в цілому, в групі показників, що демонструють привабливість туризму, природні та культурні ресурси, місце України є одними з найнижчих у цьому рейтингу.

Сьогодні серед основних завдань для розвитку сучасної вітчизняної системи лікувально-оздоровчого туризму (у розрізі спа) виділяють:

- розробка і впровадження стандартів відповідності якості, використання ресурсів, вимог до устаткування, що залучається для СПА-процедур;

- включення критеріїв Європейської асоціації курортів (ЄАК) до правової бази України;

 - підготовка інструкцій та положень для СПА-кабінетів;

 - розробка стандартів сумісності СПА-процедур, СПА-програм, методик застосування СПА-процедур, показань і протипоказань,;

 - підготовка програм навчання персоналу, підготовки лікарів для якісної роботи в СПА-кабінетах і центрах;

 - обґрунтування використання і проведення оздоровчих і естетичних методик в СПА;

 - створення сучасної системи контролю стану пацієнта;

впровадження стандартів якості надання послуг і рівня проведення процедур [61].

З метою збільшення індивідуальності і конкурентоздатності новостворених СПА, необхідно впроваджувати різноманітні варіанти комплектації устаткуванням, також необхідно запроваджувати системи стандартів в СПА, які мають доповнюватись розробкою СПА-програм і методичних рекомендацій для кожного із СПА-центрів зокрема.

Перспективним для розвитку СПА-курортів в Україні є створення концепцій “етнічного СПА”. Прикладами успішних концепцій є система тайландського СПА, аюрведичних СПА-центрів, таласо-терапевтичних СПА [10].

Актуальним напрямом СПА в умовах курорту є лікування ожиріння, корекція психосоматичних і вегетативних розладів, метаболічного синдрому, клімактеричного синдрому, синдрому хронічної втоми, проведення анти-вікової терапії тощо.

Концепція СПА передбачає індивідуальний, програмний підхід у поєднанні з програмою оздоровлення, кінезіотерапії, відпочинку; використання в оформленні СПА-центру або СПА-зони в санаторно-курортному закладі елементів даного СПА-напряму. Фахівці СПА повинні об’єднувати медичний підхід до вирішення проблеми і персоналізацію кожної програми під особливості організму людини.

Інтеграція СПА концепції в санаторно-курортне лікування в Україні на сьогоднішній день досягається наступними шляхами:

організація СПА-зони (релаксуюча, гармонізуюча, етнічна тощо) в рамках лікувально-оздоровчого закладу;

створення медичних та косметичних СПА-кабинетів на базі санаторно-лікувального закладу;

створення СПА-установи (косметичної, оздоровчої або/та естетичної) в рамках курорту, лікувально-оздоровчої зони [8, с.99].

Повною мірою реалізувати концепцію СПА дозволяють лише організація СПА-зони і створення СПА-центру, при цьому наявна санаторно-курортна база є гарантією високого рівня Медичного СПА.

Оздоровчий відпочинок корисний усім і передбачає, в першу чергу, перебування на курортах з проходженням курсу профілактичних чи лікувальних процедур згідно медичних показань.

Природно, СПА-туризм має свою специфіку: окрім якісного готельного сервісу, туристичного обслуговування, багаті екскурсійної програми, клієнта цікавить високоякісне медичне обслуговування. Перспективною перевагою наших курортів є можливість якісного оздоровлення, шляхом застосування СПА-процедур або відновлювального лікування в рамках СПА-програм.

Одна з можливих нових форм роботи курортів – уїк-енд-тури. Оздоровчі, релаксаційні або естетичні СПА-пакети на кілька днів давно завоювали популярність на європейському ринку СПА-послуг. Така форма роботи курорту приваблива для клієнтів незалежно від пори року.

Актуальним також є впровадження естетичних СПА-технологій в практику санаторно-курортного лікування, що дозволить дотримати холістичний підхід в СПА і забезпечить відповідність європейським стандартам СПА курортів. Актуальним також є впровадження естетичних СПА-технологій в практику санаторно-курортного лікування, що дозволить дотримати холістичний підхід в СПА і забезпечить відповідність європейським стандартам СПА курортів.

Сучасні СПА-програми дозволяють вирішувати всілякі завдання з підтримки резервів здоров'я. На підставі наявної матеріально-технічної бази і обраного напрямку необхідно розробляти СПА-програми, враховуючи сумісність процедур і потенційну дію СПА-чинників для пропозицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку СПА-туризму. Існує необхідність створення в Україні конкурентоспроможних санаторно-курортних установ. Доволі перспективним напрямком СПА є розробка пропозицій по дієтичному і СПА-харчуванню з метою корекції ваги, програм здорового харчування. [45].

Серед практичних кроків слід виділити:

- збір інформації для прийняття управлінських рішень: офіційних статистичних спостережень для розуміння реального позиціонування вітчизняного спа-туризму щодо інших спа-дестинацій слід заохочувати постійні дослідження та бенчмаркінг з іншими спа-дестинаціями світу (зокрема, щодо цінової політики, навантажень на спа, заповнюваності, сезонних тенденцій тощо). Дослідження характеристик спа-лікувальних туристів, їх мотивів, уподобань, повторюваності візитів, витрачань туристів та інших аспектів галузевого розвитку здатні суттєво вплинути на стратегії та тактики позиціонування українського спа-лікувального сектору на конкретних потенційних ринках. Звичайно, комплексні дослідження зазвичай замовляються не окремими провайдерами туристичних послуг, а професійними об'єднаннями чи владою, яка зацікавлена у розвитку галузі, наповненні бюджетів та зайнятості населення. При цьому незалежно від того, хто замовляє дослідження, надзвичайно важливою є співпраця влади та суб'єктів господарювання як на стадії формування завдань та критеріїв дослідження, так і на етапі донесення результатів досліджень до широкого загалу або спеціалізованих аудиторій. Результати релевантних досліджень слугують підґрунтям для прийняття оптимальних рішень кожним окремим учасником ринку для посилення своїх позицій;

- розвиток брендів регіонів та асоціацій зі спа: у плані просування рекреаційних регіонів як спа-туристичної дестинації ключовими є не створення нового бренду, а створення потрібних стійких асоціацій у свідомості бажаних потенційних сегментів споживачів територіального бренду зі спа та велнес-концепціями. Наприклад, в Україні на даний час бренд Криму як відпочинкової території вже сформований, цей бренд є загальновідомим в Україні та світі, одним з найбільш відомих (серед регіонів України). Основна проблема полягає в тому, щоб створити потрібні асоціації та вдало позиціонувати Крим на бажаних ринках, постачальниках спа-туристів. Крим насамперед є брендом для

пляжного туризму, активного культурно-пізнавального туризму, однак майже не асоціюється зі спа та велнесом.

- об'єднання зусиль: робота на українському та російському ринках вимагає більших зусиль, ніж на решті ринків через недостатню поширеність тут сучасних спа- та велнес концепцій. Для повнішого з'ясування новітніх тенденцій на ринку доцільним є ретельне відстеження ринкових кроків нових виникаючих дестинацій, що прагнуть позиціонувати себе у площині спа та велнесу, а також координація зусиль з дестинаціями інших регіонів України, які вже ведуть активну кампанію з популяризації спа та велнесу (як-от нові великі спа готелі незалежно від місцезнаходження, карпатський курорт Буковель, який віднедавна почав активно промоціювати по всій країні власні спа-програми).

- культивування спа та велнесу в Україні потребує об'єднання з іншими зацікавленими суб'єктами для спільних промоційних заходів (створення спільних спеціалізованих видань, телепродуктів, веб-сайтів, присутність у вже популярних виданнях тощо). Також доречно відзначити ефективність Інтернету як засобу підвищення обізнаності та формування бажаних асоціацій, при відносно незначних затратах. Немає сумнівів, що прив'язка Криму до сучасних концепцій спа та велнесу значно полегшить просування спа- та велнес-продуктів на українському ринку. Слід визнати, що скоординовані зусилля, як правило, є результативними та ефективними, аніж зусилля окремо взятого готелю чи санаторію.

- просування у професійному середовищі: формуванню асоціацій регіонів зі спа- та велнес-продуктами на внутрішньому українському ринку та популяризації таких продуктів сприятимуть оприлюднення сучасних вітчизняних наукових досліджень, а також відповідні навчальні програми для ВНЗ. З іншого боку, співпраця з медичними установами (поліклініками та конкретними лікарями, молодими та прогресивними фахівцями) є засобом поширення професійної інформації, мережевого маркетингу традиційної санаторно-курортної галузі України через залучення лікарів, здатних фахово донести інформацію до пацієнтів, які їм довіряють.

- донесення інформації до споживачів за кордоном: у просуванні спа-лікувальної галузі України на зовнішніх ринках досить чітко простежуються й виокремлюються два напрямки — російський (а тенденції на російському ринку мають вплив на ринки інших країн СНД) та європейський (зокрема, Німеччина та Польща). Велнес- та спа концепції набувають дедалі більшого поширення в Європі, що є значною перевагою для спа-галузі України, дещо менші темпи їх популяризації спостерігаються в Росії. Через явний брак шляхів донесення інформації, тут важливою є співпраця з фаховими та тематичними виданнями (зокрема, тематичними виданнями, зазначеними у звіті, й Інтернет виданнями), а також ознайомлювальні візити для туристичних оглядачів (спеціалізованих спа-видань або ж інших популярних туристичних видань).

- соціальні мережі, популярні в Росії та у Європі також можуть відіграти окрему вирішальну роль — тут можна започаткувати та підтримувати блоги й групові обговорення на тему можливостей та перспектив спа та велнесу в Україні, розповсюджувати інформацію про нові продукти, послуги, враження туристів тощо.

- пакетні пропозиції: найбільш поширеним способом організації відпочинку за кордоном є продаж пакетних пропозицій (за принципом "все включено" тощо). Український споживач також призвичаївся до цієї моделі продажу. Формування правильних пакетних пропозицій та їх позиціонування через туроператорів та у інший спосіб (он-лайн бронювання безпосередньо у туроператорів, заохочувальні програми для клієнтів тощо) вимагають попередніх детальних та фахових досліджень, які визначають оптимальні варіанти формування пропозицій для цільових сегментів ринку (для старшого покоління, обізнаного з традиційною спа-лікувальною галуззю, для молодшого покоління (сімей, ділових жінок тощо).

- діалог з туроператорами. Просування спа-туристичної галузі України (в тому числі створення та просування пакетних пропозицій) вимагає постійного контакту кримських закладів з туроператорами через а) участь у виставках (цілеспрямована промоційна кампанія на конкретно визначених виставках з

метою досягнення конкретних результатів); б) присутність України як спадестинації у виданнях провідних тур операторів; в) телефонні розмови, розсилки новин та іншої корисної інформації (в тому числі результатів досліджень потенційних ринків, статистики тощо); г) ознайомчі візити. Перелічені засоби інформування часто мають суттєвий вплив на політику туроператорів, їх зацікаленість роботою в конкретному регіоні тощо. Це особливо стосується роботи з туроператорами на потенційних цільових ринках, про які йшлося у звіті.

- доступ (транспортне сполучення) до туристичних регіонів України є явно недостатнім з огляду як на внутрішній, так і на зовнішні ринки. При цьому визначальним для спа-лікувальної галузі є авіасполучення (зокрема, пряме). З огляду на це, бажано проводити роботу спрямовану на розвиток мережі внутрішніх та міжнародних авіарейсів, збільшувати їх частоту, інтенсивніше використовувати можливості аеропортів. Також слід мати на увазі, що пакетні пропозиції повинні включати транспортування аж до місця поселення, зустріч, місцевий транспорт, широкий асортимент екскурсій тощо. Діяльність з підтримки бренду, створення пакетних пропозицій туроператорами та вирішення питання доступу (транспортного сполучення) є взаємопов'язаними та вимагають партнерської співпраці між усіма учасниками ринку вже на етапі формування пропозицій (це означає, що відкриття нових транспортних напрямків та формування пакетних пропозицій повинні узгоджуватись між собою).

- питання якості: якість та її оптимальне співвідношення з ціною різняться за своєю природою. Реальна якість є відповіддю на попит, якщо існує попит на послуги за певного рівня якості і ринкова ситуація задовольняє провайдерів послуг (власників закладів та бізнесменів) — мотивації для підвищення якості послуг відсутні. Натомість, підвищення якості послуг можна стимулювати створенням місцевих конкурентних ситуацій (конкурси серед провайдерів послуг, заохочення для надавачів послуг, які досягають дотримуються галузевих як-от добровільна сертифікація закладів, просування

та представництво на виставках сертифікованих провайдерів тощо). Різноманітні навчання для працівників галузі також сприятимуть підвищенню якості послуг та управлінських якостей менеджменту у спа-лікувальній галузі.

- Інтернет-присутність: присутність туристичних регіонів України як spa-дестинації та його спа-закладів у Інтернеті є явно недостатньою. Тому вкрай важливою є співпраця з провідними міжнародними та національними веб-ресурсами у сферах туризму, велнесу та спа, створення та підтримка місцевих тематичних сайтів про спа в Україні, оптимальне подання інформації всіма мовами основних потенційних ринків (зокрема, англійською, німецькою, польською) тощо [8, с.92-93].

Щодо легких, ефективних з точки зору витрат та високоефективних шляхів здійснення не надто вартісних маркетингових дій, звичайно це вже зазначений Інтернет, але крім цього існує декілька інструментів, окремі з яких зазначені нижче:

- партнерство - поєднання зусиль та ресурсів зацікавлених сторін. Ресурси для ефективного здійснення можуть бути згенеровані шляхом галузевої кооперації, залучення фахівців та професійних маркетингових компаній, а також співпраці з владою, так як основним завданням влади є забезпечення добробуту місцевих громад та розвиток територій і вона є безпосередньо зацікавленою в розвитку та прибутковості галузі;

- привернення уваги до спа-лікувальної галузі в широкому розумінні (а не лише до традиційного санаторно-курортного комплексу) на національному рівні можливо є чи не найпершим завданням галузевих професійних об'єднань. Постійне обговорення проблем галузі та шляхів їх подолання, маркетингової тактики з владою та іншими суб'єктами маркетингу та просування туризму в Україні дозволить спа-бізнесу вдало використовувати та спрямовувати наявні національні маркетингові та інформаційні ресурси й залучитися необхідною підтримкою та розумінням з боку центральних органів влади та національних інституцій.

- використання ресурсів відомих готельних мереж. Важливим завданням вбачається залучення відомих у світі мереж спа-закладів до присутності та інвестицій в окремі туристичні регіони України, оскільки такі мережі можуть вкладати значні кошти у маркетинг території в цілому, вигоди від якого отримують усі місцеві провайдери послуг та Україна загалом. Також мережі мають налагоджені зв'язки з перевізниками та іншими надавачами супутніх послуг. Присутність в Україні відомих міжнародних мереж призведе до кардинального скорочення витрат об'єднань надавачів послуг та влади на просування бренду регіону як спа-дестинації, особливо на опанованих цими мережами ринках. Проте для появи провідних спа-мереж в Україні потрібно як мінімум створення передумов для ведення ними тут прибуткового бізнесу. Надзвичайно важливими для приходу інвесторів, зокрема місцевих мереж є формування асоціацій України з спа- та велнес концепціями, просування на ринки туристичних пакетів, реальне збільшення доходів галузі та витрачання туристів, здійснення інфраструктурних проектів (автомобільні дороги, реконструкція аеропортів тощо), заяви про наміри інвестування у маркетинг спа-галузі України, в ідеалі — проведення заходів міжнародного (світового) рівня.

3.2. Шляхи вдосконалення інфраструктури вітчизняного лікувально-оздоровчого туризму з урахуванням зарубіжної практики

Сучасна інфраструктура лікувально-оздоровчої сфери АР Крим вимагає суттєвих змін у напрямку вдосконалення, модернізації та суттєвих інвестувань.

На порядку денному стоїть:

- збереження лікувальної спеціалізації курортів, створених на базі високоякісних кліматичних, бальнеологічних і грязьових ресурсів, в яких створені унікальні високоефективні методики курортного лікування (санаторії для спинальних хворих у м.Саки, дитячі санаторії Євпаторії, санаторії

кардіологічного і нервовосоматичного профілю та ін.), проведення їх комплексної модернізації;

- створення бальнеогрязелікувальних комплексів на озерах Керченського півострова (Чокракське, Тобечикське тощо) і Тарханкута; налагодження виробництва та експорту лікувальної та парфумерно-косметичної продукції;

- розширення лікувально-профілактичних послуг здравниць і готелів (SPA-програми, короткострокові «тури краси» тощо).

На регіональному рівні пропонуємо наступні кроки для удосконалення функціонування лікувально-оздоровчого сектору АР Крим:

- *Розширення споживчої аудиторії кримського лікувально-оздоровчого турпродукту*

Стратегічною метою слід визначити репозиціювання Кримського регіону на прийом і обслуговування міжнародних туристів.

Для цього необхідно освоювати ринки країн далекого зарубіжжя, ініціювати в'їзні потоки до Криму за рахунок створення та просування нових лікувально-оздоровчих турпродуктів, створених на європейському рівні, і при кооперуванні з європейськими виробниками туристських послуг.

Важливим є розширення клієнтури кримських здравниць за рахунок іноземних туристів «третього віку» й осіб зі спеціальними потребами.

- *Подолання сезонності функціонування лікувально-оздоровчого туристичного комплексу*

Стратегічна мета - згладжування амплітуди активності функціонування основних секторів лікувально-оздоровчого туризму протягом року і розширення меж курортних сезонів.

Для цього варто перевести частину оздоровчих закладів на цілорічну роботу або розширення термінів прийому відпочиваючих шляхом створення спеціальних інфраструктурних об'єктів (соляріїв, критого басейну; SPA-центрів і центрів нетрадиційної медицини).

Також необхідним видається впровадження економічних методів розширення курортного сезону (зниження собівартості лікувально-оздоровчих

послуг і цін до рівня беззбитковості в міжсезонний період; використання системи знижок і бонусів на послуги).

Запровадження пільгового оподаткування лікувально-оздоровчих установ, які створюють і використовують інфраструктуру цілорічного функціонування.

- Розробка та впровадження маркетингової стратегії підвищення конкурентоспроможності регіонального лікувально-оздоровчого туристично продукту на світовому ринку

Стратегічна мета - досягнення висококонкурентних позицій кримського турпродукту на основі інноваційності, високої якості лікувально-оздоровчих послуг, використання гнучкої цінової політики та впровадження ефективної системи просування.

Для цього необхідно стимулювати внутрішню і зовнішню конкуренції в сфері лікувально-оздоровчого туризму для забезпечення його сталого прогресивного розвитку.

Потрібно сприяти розробці та впровадженню продуктових, технологічних та організаційно-управлінських інновацій у виробництво, просування та реалізацію лікувально-оздоровчого турпродукту. Моніторинг новітніх досягнень в області курортного лікування, туropolейтинга, трансферт ліцензій і ноу-хау, впровадження передових інформаційно-комунікаційних технологій в діяльність лікувально-оздоровчого сектору туризму.

Вкрай важливим є удосконалення і розширення електронної торгівлі лікувально-оздоровчими рекреаційними послугами суб'єктами підприємництва усіх форм власності і різних масштабів економічної діяльності.

Слід впровадити системи управління якістю лікувально-оздоровчих туристичних послуг. Підтримувати високою якістю лікувально-оздоровчих туристських ресурсів, матеріально-технічної бази та інфраструктури лікувально-оздоровчого туризму, в т.ч. проведення сертифікації з урахуванням європейських стандартів. Стимулювання приведення цін на послуги відповідно

до категорійності об'єктів. Залучення громадських організацій та незалежних експертів міжнародного класу для оцінки якості наданих послуг.

Слід завести практику проведення регулярного вивчення і оцінки попиту на послуги лікувально-оздоровчого туристично-рекреаційного комплексу Криму в розрізі соціальних груп та регіонів з метою формування пропозиції, адекватного рекреаційним потребам і очікуванням потенційних туристів. Підтримка високої і стійкої кон'юнктури попиту.

Також важливою є державна підтримка маркетингових кампаній і програм просування лікувально-оздоровчого туристично-рекреаційного продукту Криму і його регіонів з використанням системи грантів і фінансових пілг, що надаються на конкурсній основі. Стимулювання ефективного брендингу рекреаційних районів, курортів і лікувально-оздоровчих центрів Криму.

- Створення умов для зростання інвестиційної активності в лікувально-оздоровчому секторі туристично-рекреаційного господарства АР Крим.

Стратегічна мета - реалізація інвестиційної моделі зростання кількісних і якісних параметрів кримського лікувально-оздоровчого турпродукту і підвищення його конкурентоспроможності.

В даному розрізі удосконалення необхідне: поліпшення загальної інформованості потенційних інвесторів про можливості інвестиційних вкладень в об'єкти лікувально-оздоровчого туристично-рекреаційного комплексу Криму (розробка інвестиційних паспортів міст і районів Криму, створення детальних електронних карт міст і районів з виділенням лікувально-оздоровчих об'єктів тощо).

Варто підготувати пакет інвестиційних пропозицій в лікувально-оздоровчій туристичній сфері та його просування на інвестиційних форумах.

Слід створити інвестиційні фонди з пайовою участю приватного капіталу вітчизняних і зарубіжних інвесторів для реалізації великих лікувально-оздоровчих рекреаційних проектів регіонального рівня.

Актуалізувати фінансово-економічний механізм залучення інвестицій (розробка системи преференцій для лікувально-оздоровчого туризму, введення довгострокових кредитів за пільговими ставками для інвестиційних проектів, розробка системи регіональних і продуктових грантів).

- Системне поліпшення лікувально-оздоровчої туристської інфраструктури.

Стратегічна мета - інфраструктурне забезпечення якісного зростання кримського лікувально-оздоровчого турпродукту.

Напрямки удосконалення:

Облік інтересів розвитку лікувально-оздоровчого сектору туристично-рекреаційного комплексу при розробці та виконанні проектів та програм, що передбачають будівництво та модернізацію об'єктів тепло- та електроенергетики, газопостачання, водопостачання, каналізації та утилізації відходів, телекомунікації, дорожньої інфраструктури. Здійснення проектів розвитку інфраструктури відповідно до генерального плану розвитку туризму та Генеральної Схемою розміщення об'єктів та інфраструктури туризму.

Модернізація номерного фонду існуючих санаторних та оздоровчих підприємств з метою підвищення їх комфортності та подолання сезонних коливань у завантаженні; знесення застарілих споруд; оптимізація архітектурно-планувальної структури курортних міст; використання в новій забудові традиційного архітектурного стилю.

Оснащення здравниць високотехнологічним медичним та діагностичним обладнанням новітнього покоління.

Благоустрій пляжних територій.

Оптимізація ринку робочої сили лікувально-оздоровчої туристичної сфери

Стратегічна мета - зростання професійної кваліфікації працівників, забезпечення цілорічної зайнятості кадрів на гідних умовах роботи і оплати праці.

Необхідним є удосконалення навчальних планів і програм підготовки кадрів навчальних закладів у сфері організації лікувально-оздоровчого туризму з урахуванням передових освітніх технологій і запитів ринку.

Налагодження системи безперервного ступеневої освіти та підвищення кваліфікації кадрів для санаторно-курортної сфери регіону в навчальних закладах Криму; поліпшення якості практичної підготовки фахівців; впровадження дистанційних методів навчання. Першочергове задоволення попиту на підготовку менеджерів середньої та нижчої ланки для лікувально-оздоровчих підприємств, персоналу засобів розміщення і сфери обслуговування.

Участь профільних навчальних закладів Криму в міжнародних бакалаврських та магістерських програмах (Темпус та ін.) для уніфікації кваліфікаційних рамок у сфері лікувально-оздоровчого туризму, координації структури та змісту навчальних планів, організації обмінів студентами і викладачами з метою передачі передового досвіду.

- Оптимізація рекламно-інформаційного забезпечення розвитку ТРК

Стратегічна мета - створення і просування засобами сучасних інформаційно-комунікаційних технологій образу Криму як привабливого району рекреації і туризму Європи.

Важливим є здійснення єдиної координованої політики держави і громадських інститутів у формуванні позитивного іміджу Криму та інформування потенційних туристів про переваги регіону у задоволенні їх цільових потреб.

Проведення в постійному режимі комплексу маркетингових і соціологічних досліджень у лікувально-оздоровчій сфері ринку туристсько-рекреаційних послуг для визначень концепцій рекламно-інформаційної діяльності підприємств.

Активне просування позитивного образу Криму в інформаційному просторі з використанням різних каналів масової інформації (публікацій у національних і зарубіжних періодичних виданнях, реклами в мережі Інтернет,

створення рекламних відеороликів для основних телевізійних і радіомовних каналів країн СНД і провідних цільових європейських і глобальних телеканалів: Euronews, Discovery Channel, Viasat, National Geographic). Пріоритетною формою рекламно-інформаційного впливу повинні стати електронні засоби інформації, а пріоритетними регіонами - країни сусідського туризму і країни з активно розвиваються ринком виїзного туризму (КНР, Індія, Німеччина та ін.)

Слід приділити увагу розробці та впровадженню уніфікованого брендингу Криму, його окремих туристських продуктів, групових та індивідуальних брендів курортних міст у відповідності зі сформованою або перспективною спеціалізацією.

Створення туристських представництв Криму в інших районах України і за кордоном.

Створення в Криму системи інформаційно-туристичних центрів з урахуванням європейських методик і організацією при них постійно діючих іміджеформуючу виставок.

- Удосконалення нормативно-правової бази функціонування туристично-рекреаційного комплексу

Стратегічна мета - створення стабільного правового поля для роботи суб'єктів туристично-рекреаційного комплексу.

Необхідною є розробка і реалізація програми присвоєння містам і місцевостям Криму статусу курортів державного значення з метою забезпечення юридичної, економічної та фінансової основи розвитку курортів, вирішення проблеми збереження унікальних ресурсів регіону, залучення державних коштів для реалізації лікувально-оздоровчих проектів та суміжних інфраструктурних проектів, підвищення стандартів обслуговування і поліпшення інвестиційного клімату.

Ініціювання формування сучасної нормативно-правової бази розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

Внесення поправок до чинного туристичного законодавство для забезпечення механізму державно-приватного партнерства.

Розглянемо головні шляхи вдосконалення інфраструктури та головних підходів у лікувально-оздоровчому туристичному секторі Криму на прикладі мережі закладів лікувально-оздоровчої сфери Південного (Південноберегового) рекреаційного району.

Південний рекреаційний район (включає в себе Ялтинський, Алуштинський підрайони, – провідний район Криму з домінуванням функцій елітного відпочинку і міжнародного туризму, тому визначення головних напрямків роботи у вдосконаленні функціонування місцевих закладів у сфері лікувально-оздоровчого туризму є вкрай важливим завданням.

Ялтинський підрайон

Цільова аудиторія:

представники політичної, ділової та культурної еліти;
заможні громадяни;
громадяни, які потребують санаторно-курортного лікування.

Маркетингова позиція

елітарний курорт з лікуванням захворювань органів дихання, серцево-судинних і нервових хвороб;
місце престижного відпочинку та розваг;
організація SPA-туризму і турів краси;
міжнародний статус в сфері дитячого відпочинку (Артек).

Заходи щодо оптимізації

реконструкція оздоровниць раннього зведення;
розвиток інфраструктури нішевих видів лікувально-оздоровчого туризму;
запобігання багатопверхової забудови курортів;
регулювання елітної дачної забудови курортів;
розвиток на базі здравниць і готелів елітних видів SPA, Health-i Wellness - туризму для в'їзних туристів, в т.ч. «Третього віку»;

створення інфраструктури екологічного туризму в Ялтинському заповіднику;

оптимізація інфраструктури та екологічної ситуації в районі водоспаду Учан-Су;

благоустрій території та туристської інфраструктури на плато Ай-Петрі в районі верхньої частини канатної дороги;

поліпшення якості повітряного середовища за рахунок оптимізації автотранспортної мережі та регулювання обсягів викидів автомобілів;

реалізація системи протизсувних заходів в береговій зоні;

оснащення гірничо-лісової зони вертикальним транспортом.

Алуштинський підрайон

Цільова аудиторія

сім'ї з дітьми, які приїхали по пакетних оздоровчих турах;

громадяни, які потребують санаторно-курортного лікування

Маркетингова позиція

центр медичного туризму (лікування захворювань верхніх дихальних шляхів);

популярний район туризму вихідного дня;

район купально-пляжної рекреації батьків з дітьми;

гірський район, що пропонує різноманітний спектр послуг активного туризму (гірничо-пішохідний туризм, скелелазіння, спелеотуризм, гірськолижний туризм, кінний, вело-і автодорожній туризм)

Заходи щодо оптимізації:

присвоєння природної території Алушти статусу курорту державного значення;

впровадження профілактичних оздоровчих програм в санаторно-курортне лікування;

розвиток подієвого і фестивального туризму;

комплексне освоєння східної частини району з упорядкуванням рекреаційної забудови;

відновлення порушених біоценозів в районах масового туризму;

створення тематичного парку «Вся Алушта»;

створення екологічних стежок;
реалізація системи протизсувних заходів в береговій зоні.

Висновки до розділу 3

1. Вітчизняна спа-галузь має потужні перспективи, які необхідно найближчим часом реалізовувати. Лікувально-оздоровчий напрямок в міжнародному туризмі останніми роками активно розвивається. Український лікувально-оздоровчий туризм меншою мірою організований і ще недостатньо визнається як важливий економічний актив для країни. В цей час у багатьох країнах світу спа-сектор динамічно зростає, отримуючи вагому урядову й недержавну підтримку (асоціації та профільні об'єднання). Лікувально-оздоровчий туризм стрімко розвивається, впроваджуючи різноманітні системи акредитації та рейтинги, якими користуються споживачі.

2. Україна, маючи непогані показники відвідуваності, одержує від міжнародних візитів значно менше коштів, ніж країни із значно меншою відвідуваністю. Україна має значні кліматичні переваги над Російською Федерацією, станом довкілля над РФ, Єгиптом, Ізраїлем, Туреччиною. Крім того, за показником щодо гігієни та рівня оздоровлення Україна отримала одне з високих місць, поступившись тільки Болгарії, Німеччині та Чехії.

3. Щодо туристичної інфраструктури за різними оцінками Україна випереджає Росію та Єгипет (наприклад, інфраструктура АР Крим), в розрізі цінової конкуренції Україна може успішно змагатися з ФРН. Проте, в цілому, в групі показників, які демонструють привабливість туризму, природні та культурні ресурси, місце України є одними з найнижчих у цьому рейтингу.

4. Сучасна інфраструктура лікувально-оздоровчої сфери АР Крим вимагає суттєвих змін у напрямку вдосконалення, модернізації та суттєвих інвестувань.

На порядку денному стоїть:

- збереження лікувальної спеціалізації курортів, створених на базі високоякісних кліматичних, бальнеологічних і грязьових ресурсів, в яких створені унікальні високоефективні методики курортного лікування (санаторії для спинальних хворих у м.Саки, дитячі санаторії Євпаторії, санаторії кардіологічного і нервовосоматичного профілю та ін.), проведення їх комплексної модернізації;

- створення бальнеогрязелікувальних комплексів на озерах Керченського півострова (Чокракське, Тобечикське тощо) і Тарханкута; налагодження виробництва та експорту лікувальної та парфумерно-косметичної продукції;

- розширення лікувально-профілактичних послуг здравниць і готелів (SPA-програми, короткострокові «тури краси» тощо).

На регіональному рівні пропонуємо наступні кроки для удосконалення функціонування лікувально-оздоровчого сектору АР Крим:

розширення споживчої аудиторії кримського лікувально-оздоровчого тур продукту;

розробка та впровадження маркетингової стратегії підвищення конкурентоспроможності регіонального лікувально-оздоровчого туристично продукту на світовому ринку;

подолання сезонності функціонування лікувально-оздоровчого туристичного комплексу;

створення умов для зростання інвестиційної активності в лікувально-оздоровчому секторі туристично-рекреаційного господарства АР Крим;

системне поліпшення лікувально-оздоровчої туристської інфраструктури; оптимізація ринку робочої сили лікувально-оздоровчої туристичної сфери;

удосконалення нормативно-правової бази функціонування туристично-рекреаційного комплексу;

оптимізація рекламно-інформаційного забезпечення розвитку лікувально-оздоровчого туризму.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

Отже, зі сказаного вище можна зробити наступні узагальнення:

На сьогоднішній день як у вітчизняній, так і у світовій літературі немає єдності щодо визначень понять, пов'язаних зі спа-лікувальним туризмом. Це зумовлюється тим, що дана галузь позиціонується як більш-менш самостійна лише з кінця ХХ століття, а також тим, що представники галузі та дослідники сповідують різні концепції розвитку, зумовлені історичними особливостями розвитку спа-лікувального туризму у різних частинах світу. Разом з тим, у світі спостерігається тенденція до уніфікації визначень, пов'язаних зі спа-лікувальною галуззю з метою підвищення якості досліджень, кращого співставлення даних, розуміння термінології та концепцій спа, в тому числі з боку споживачів.

Лікувально-оздоровчий туризм — масовий і популярний напрямок медичного туризму. Один з найбільш давніх — відомий з античних часів. У ХХ ст. виникає курортна індустрія. Поширюються нові види курортів та послуг — SPA-курорти (SPA-готелі), wellness-програми (оздоровчі, антистресові, косметологічні), морські курорти, зокрема з центрами таласотерапії.

В Україні сектору спа-лікувального туризму відповідають санаторно-курортні заклади (перш за все санаторії та пансіонати з лікуванням, а також бальнеологічні та грязелікарні), що належать до під сектору традиційного лікувального туризму, заклади готелі та інші місця для тимчасового проживання зі спа, а також окремі заклади, які відносяться до сфери торгівлі та побутового обслуговування населення (зокрема, спа-центри, салони краси тощо), що належать до сектору відпочинково-оздоровчого, велнес-туризму.

У Європі країною-лідером за численністю іноземних туристів, що перебувають на курортно-санаторному лікуванні, на початку ХХІ ст. є Чехія. Одним з найвідоміших у Чехії є курорт Карлові Вари.

Великими курортними країнами у Європі є Німеччина (понад 300 курортів, які приймають понад 1 млн. осіб), Австрія, Швейцарія

(бальнеологічні курорти), Франція (Віші, Євшан), Італія, Іспанія, Португалія і Греція. Останнім часом швидкими темпами розвивається лікувально-оздоровчий туризм у Польщі, Угорщині, Словаччині, Болгарії, Румунії, республіках колишньої Югославії.

В Америці лідером оздоровчого туризму є США (більшість курортів — бальнеологічні).

У Австралії та Африці оздоровчий туризм є менш розвинутим. Виняток складають відомі зони відпочинку й оздоровлення (наприклад, у Єгипті) але й у Тунісі, Марокко, Кенії і ПАР.

У останнє десятиріччя збільшився потік оздоровчого туризму з країн СНД до Ізраїлю (курорти Мертвого моря), у Єгипет і Туреччину.

В Росії найбільш відомі курортні комплекси — Великий Сочі і Кавказькі Мінеральні Води. В Україні курортні зони — Крим і Карпати.

Спа-лікувальний туризм чи подорожі за здоров'ям у сучасному світі являють собою велетенський глобальний ринок, що стрімко зростає, випереджає у розвитку інші туристичні сектори та чинить неабиякий економічний ефект на інші галузі економіки. Для спа-лікувального туризму характерним є набагато менша залежність від сезонних та кризових тенденцій. Розвиток галузі у світі забезпечується значними капітальними інвестиціями. Жорстка конкуренція спонукає спа-заклади активно створювати нові продукти та переформатовувати існуючі, використовувати нову маркетингову технологію та канали збуту, виходити на нові цільові групи споживачів.

Стрімкий розвиток галузі створює виклики майбутньому існуванню спа-галузі у традиційному форматі, тобто як компонента системи охорони здоров'я. Відповідаючи на ці виклики спа-заклади активно впроваджують нові концепції оздоровлення, зокрема велнес. Зростає зацікавленість здоров'ям у середовищі фізично здорових. Спа-галузь стає невід'ємним компонентом готельного бізнесу. У цьому контексті доцільно сприйняття дотичних (споріднених) галузей як єдиного кластера для залучення споживачів з пов'язаних зі спа сегментів та налагодження бізнес-партнерства (кооперації) у межах такого

кластеру.

У багатьох країнах спа-туризм сприймають досить серйозно, формулюють окремі стратегії, спрямовані на зростання внутрішнього та зовнішнього спа-туристичних ринків. Туристичні оператори у цих країнах відстежують основні внутрішні та зовнішні ринки споживачів продуктів та послуг галузі, усвідомлюючи значний обсяг таких ринків. Спа-туристи та ті, хто прагне їх залучити, розкидані по всьому світу. І незаперечним є існування доволі жорсткого конкурентного змагання навіть за внутрішнього туриста.

Базова подібність та широкі можливості для порівнянь не створюють значної конкуренції між самими спа-послугами та спа-продуктами. Тому в конкурентній боротьбі велику роль відіграють такі фактори як культура, атракції та інші історичні та особливості місцевості. Саме вони здатні диференціювати окремих спа-напрямок від інших спа. Разом з цим незаперечні переваги отримують спа, які окрім типового набору послуг, пропонують унікальний досвід.

Аналіз становлення і оцінка сучасного стану санаторно-курортного комплексу на території України свідчить про те, що курортна рекреація повинна стати пріоритетною сферою перспективного розвитку туризму в державі, оскільки вже тепер вона може забезпечити значні валютні надходження, сприяти зміцненню національної грошової системи і створити у цій сфері додаткові робочі місця.

Центрами лікувально-оздоровчого туризму є санаторно-курортні заклади різного медичного профілю, де забезпечується високий рівень обслуговування, задіяний медичний персонал і обслуговують переважно осіб середнього і старшого віку чи людей з послабленим здоров'ям. Особливістю турпродукту в лікувально-оздоровчому туризмі є його сезонний характер, переважання внутрішньорегіональних поїздок і специфічний віковий склад споживачів.

На мою думку, Україна завдяки унікальному природно-рекреаційному потенціалу, зростанню потреби населення в послугах санаторно-курортних закладів, збільшенню зацікавлення цією сферою іноземних туристів володіє

усіма передумовами для відновлення і розвитку лікувально-оздоровчого туризму. Головною перешкодою для цього є відсутність державної і регіональної стратегії розвитку санаторно-курортного господарства області, яка б передбачала активний вплив на його інвестиційну привабливість.

Актуальними є конструктивні наукові розвідки, що спрямовані на аналіз сучасного стану і можливостей вдосконалення просторової організації галузі, допомагають обґрунтувати перспективні напрями інтенсивного розвитку найбільш соціального сегменту туристичної індустрії, яким сьогодні, безсумнівно, є лікувально-оздоровчий туризм.

Унікальним та перспективним регіоном для швидкого нарощування темпів у галузі лікувально-оздоровчого туризму виступає АР Крим. Крим уже зараз має достатній ресурс конкурентоздатності через демократичні ціни на спа-послуги, однак це важливо донести до широкого загалу споживачів, особливо іноземних. Ціни на проживання у санаторно-курортних закладах Криму у більшості випадків не є нижчими від європейських. Одночасно конкурентоздатність території забезпечується не лише рівнем цін, а й їх оптимальним співвідношенням з якістю послуг, що корелюється з обраною маркетинговою стратегією.

Санаторно-курортний комплекс України володіє кадровим, інтелектуальним та організаційним потенціалом, необхідним для розвитку спа-лікувальної галузі. Фахівці та менеджери усвідомлюють перспективи розвитку спа та велнесу та необхідність переорієнтації пропозиції на інші цільові сегменти. Проте серед пропозицій санаторно-курортних закладів Криму вкрай рідко зустрічаються пакетні пропозиції, що передбачають доїзд в обидві сторони. Більшість пропозицій розраховані на значну тривалість курсу лікування та передбачають отримання санаторно-курортної карти, які здебільшого є неприйнятними для багатьох сучасних спа-туристів. При формуванні пропозиції слід врахувати, що назви закладів (санаторій-профілакторій тощо) також є чинником, здатним відвернути певні категорії туристів (молодь, туристи з Європи тощо).

На території України фактично відсутні міжнародні готельні мережі, водночас такі мережі є ефективним засобом просування сучасної спа-галузі та залучення додаткових туристів, зокрема з інших держав. В таких мережах добре налагоджена маркетингова складова, зв'язок з туроператорами та перевізниками. Як свідчить світова практика діяльність готельних мереж сприяє розвитку території в цілому.

На сьогоднішній день в рамках створення і розвитку системи лікувально-оздоровчого туризму в Україні основними завданнями є:

- інтеграція критеріїв Європейської асоціації курортів до нормативно-правової бази України;

- впровадження стандартів якості надання лікувально-оздоровчих послуг;

- просування у професійному середовищі: формуванню асоціацій регіонів зі спа- та велнес-продуктами на внутрішньому українському ринку та популяризації таких продуктів;

- донесення інформації до споживачів за кордоном;

- діалог з тур операторами;

- покращення доступу (транспортне сполучення) до туристичних регіонів України;

- збільшення Інтернет-присутності провідних курортів з лікувально-оздоровчим наголосом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Л. Туризм, готельний та ресторанний бізнес: ціноутворення, конкуренція, державне регулювання: Навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів / Людмила Агафонова, Ольга Агафонова; Київський ун-т туризму, економіки і права. – К.: Знання України, 2002. – 351 с.
2. Александрова А. Ю. География мировой индустрии туризма / А. Ю. Александрова. – М., 1998. – 282 с.
3. Александрова А. Ю. Международный туризм: Учебник / А. Ю. Александрова. – М.: Аспект Пресс, 2002. – 470 с.
4. Бабинец Е.Э. Лечебно-минеральные воды / Бабинец Е.С., Шестопалов В.М., Моисеева Н.П., – К.: Наукова думка, 2006. – 140 с.
5. Бейдик О. О. Словник-довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії / О. О. Бейдик. – К.: Палітра, 1998. – 130 с.
6. Веденин Ю. А. Мифология туристских ресурсов и эволюция представлений о ресурсном потенциале территорий / Ю. А. Веденин // Известия РАН. Сер. геогр. – М., 1998. - № 4. – С.11-13.
7. Вивчення потенційних ринків для Спа-лікувального туристичного сектору Криму // Звіт Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) Проекту «Локальні інвестиції та національна конкурентоспроможність». – К., 2010. – 110 с.
8. Всесвітня туристична організація [Електронний ресурс] :Офіційний сайт. - Режим доступу: <http://unwto.org/>
9. Головне управління статистики в АР Крим [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. – Режим доступу: http://www.sf.ukrstat.gov.ua/ukgturizm.htm#_san
10. Державне агентство України з туризму та курортів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: – <http://www.tourism.gov.ua/>

- 11.Дмитревский Ю. Д. Туристские районы мира: Учеб. пособие / Ю. Д. Дмитриевский. - Смоленск, 2010. – 316 с.
- 12.Дубовик І. А. Країнознавчий словник-довідник / І. А. Дубовик. – 2-е вид. – Львів.: Панорама, 2003. – 575 с.
- 13.Єжов В.В. Спа-технології у відновлювальній медицині та курортології: стан та перспективи розвитку в Україні [Електронний ресурс] / В. В. Єжов, О. А. Гоженко, С. Н. Бучинський, І.Ф. Душкін. – Режим доступу: <http://sankurort.ua/uk/4/22/31/>.
- 14.Загальне положення про санаторно-курортний заклад, затверджене постановою КМУ від 11.07.2001 № 805 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua/>
- 15.Индустрия туризма / [Биржаков М. Б., Никифоров В. И., Велемеев Р. А., и др.]. – М., 2001. – 399 с.
- 16.Ідеї для професіоналів СПА [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.spatrade.com>
- 17.Квартальнов В. А. Иностраный туризм / В.А.Квартальнов. – М.: Финансы и статистика, 2008. – 312 с.
- 18.Квартальнов В. А. Международный туризм: политика развития: Учеб. пособие для студ., изуч. курс Междунар. политика туризма / В. А. Квартальнов, А. А. Романов. – М.: Советский спорт, 1998. – 142 с.
- 19.Ковалев-Случевский К. Spa – новый вид отдыха и лечения: Мини-путеводитель: что, почему и где лучше [Электронный ресурс] / К.Ковалев-Случевский.–Режимдоступа: http://www.kkovalev.ru/SPA_1.htm
- 20.Колотова Е. В. Рекреационное ресурсоведение:/ Учеб. пособие. – М., 1998.
- 21.Концепции, определения и классификации для статистики туризма: техническое пособие №1; пер. с англ. - Мадрид, 1995.
- 22.Концепція розвитку санаторно-курортної галузі, схвалена розпорядженням КМУ від 23 квітня 2003 р. N 231-р [Електронний

- ресурс]: – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/document/fpart95/idx95147.htm>
23. Концепція розвитку туризму в Севастополі до 2015 р., затверджена рішенням міської Ради №2866 від 16 жовтня 2007 р.
24. Корякина А. Влияние восточной философии на формирование современного направления оздоровительной индустрии – велнес-философии / А. Корякина; автореферат дисертації. - Екатеринбург, 2008
25. Котлер Ф. Маркетинг: Гостеприимство. Туризм / Ф. Котлер, Д. Боуэн, Д. Мейкенз: пер. с англ. – М., 1998. – 411 с.
26. Курортні ресурси України. – К.: ЛТД, 2005. – Вип. IV, ч. I. – 155 с.
27. Кучиркина М. Знакомтесь: SPA-индустрия / М.Кучиркина // Парад Отелей. – 2006. – №3. – С.10-12.
28. Мальська М.П. Туризм у міжнародному і національному вимірах. Історія і сучасність: Монографія / М. П. Мальська М.П., М. Й. Рутинський, Н. М. Паньків. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 268 с.
29. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: Підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н. М. Ганич. – К.: Знання, 2008. – 661 с.
30. Мальська М.П. Основи туристичного бізнесу: Навчальний посібник / М. П. Мальська, В. В. Худо, В. І. Цибух – К.: ЦУЛ, 2004. – 272 с.
31. Маньшина Н. В. Спа-туризм: исторический опыт и перспективы развития / Н. В. Маньшина; 7-ая международная выставка эксклюзивного туризма – LUXURY [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.luxury-moscow.ru/forum/arch/2006/article.php>.
32. Масляк П.О. /Країнознавство: Підручник. – К.: Знання, 2007. – 292 с.
33. Міжнародна СПА Асоціація (International SPA Association) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.experienceispa.com/>
34. Міністерство курортів і туризмів АР Крим [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. - Режим доступу: <http://www.crimea.gov.ua/>

35. Окладникова Е. А. Международный туризм. География туристских ресурсов мира / Е. А. Окладникова. – М. – СПб., 2010. – 384 с.
36. Организация и управление гостиничным бизнесом: Учебник / Под ред. А. Л. Лесника, И. П. Мащицкого, А. В. Чернышева. - М., 2006. – 371 с.
37. Пирожник И. И. Международный туризм в мировом хозяйстве: Учеб. пособие / И. И. Пирожник. – Минск, 2008. – 342 с.
38. Польський інституту туризму [Електронний ресурс] / Офіційний сайт. - Режим доступу: <http://www.intur.com.pl>
39. Правове регулювання туристичної діяльності в Україні: зб. нормативно-правових актів; під заг. ред. проф. В.К. Федорченка. – К.: Юрінком Інтер, 2002. – 640 с.
40. Про внесення змін до Закону України "Про туризм": Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2004. – №13./ - Ст.180 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1282-15>
41. Про курорти: Закон України / Відомості Верховної Ради. – 2000. – №50./ – Ст.435.
42. Про туризм: Закон України / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995. - №31./ - Ст.241 (в редакції від 04.08.2011) [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=324%2F95-%E2%F0>
43. Програма розвитку і реформування рекреаційного комплексу Автономної Республіки Крим на 2012-2013 роки [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.crimea.gov.ua/programma-razvitiya-2012-2013>
44. Пузакова Е. П. Международный туристический бизнес / Е. П. Пузакова, В. А. Честникова. – М.: Экспетрное бюро-М, 1997. – 176 с.
45. Редін В. Курорти як ринок лікування та відпочинку [Електронний ресурс] / В. Редін, І. Решетов, І. Ільчішина // Часопис соціально-економічної географії. Міжрегіональний збірник наукових праць. – 2009. – №6. –

- Режим доступу до журн.: http://www.nbuiv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2009_6/Redin,Reshetov,Ichishyna.pdf
46. Роїна О. М. Туристична діяльність в Україні: нормативно-правове регулювання / О.М. Роїна; 2-е вид., змін та доп. – К.: КНТ, 2006. – 464 с.
47. Самойленко А. А. Географія туризму / А. А. Самойленко – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 368 с.
48. САНКУРТУР [Електронний ресурс] / Російський союз тур.індустрії. Інформаційно-аналітичний портал для кінцевих споживачів спа та веленс послуг. – Режим доступу: <http://www.sankurtur.ru/news/1127/>
49. Сапрунова В. Б. Туризм: еволюція, структура, маркетинг / В. Б. Сапрунова. – М., 2005. – 112 с.
50. Сенін В.С. Организация международного туризма / В. С. Сенін. – М., 2003. – 217 с.
51. Скабара Р. Передумови та основні напрями інвестування санаторно-курортного господарства Львівської області [Електронний ресурс] / Роман Скабара. – Режим доступу: http://confiapv.at.ua/publ/konferenciji_2011/section_5/peredumovi_ta_osnovni_naprjami_investuvannja_sanatorno_kurotnogo_gospodarstva_lvivskoj_oblasi/11-1-0-825
52. Сонячний Крим [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sunnycrimea.com/>
53. Спеціалізований веб портал для спа-туристів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.getawayspas.com>
54. Статистичний бюлетень «Оздоровлення дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку влітку» (літо 2010-2011 року) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/poslugi/>
55. Статистичний бюлетень «Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні» (2010-2011 рр.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/poslugi/skl_11.zip

56. Статистичний бюлетень «Санаторно-курортне лікування, організований відпочинок та туризм в Україні» (2009-2010 pp.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/katalog/poslugi/skl_10.zip
57. Статистичний бюлетень «Туризм в Україні» / Державна туристична адміністрація України. – К., 2007. – 48 с.
58. Статистичний бюлетень «Туризм в Україні» / Державна туристична адміністрація України. – К., 2006. – 49 с.
59. Статистичний бюлетень «Туризм в Україні» / Державна туристична адміністрація України. – К., 2008. – 51 с.
60. Стратегія розвитку туристско-рекреаційного комплексу Криму – 2020 (проект): Научний керівник проекту Яковенко І. М. - Симферополь, 2011. – 76с.
61. Томаневич Л. Вплив євроінтеграційних процесів на підвищення ефективності розвитку туризму в Україні / Л. Томаневич // Формування ринкової економіки в Україні. Наук. зб. - Спец. вип. - 13. Львів: Інтереко, 2004. – С.186-194.
62. Томаневич Л. Лікувально-оздоровчий туризм в Україні як об'єкт державного регулювання / Л. Томаневич // Наук. вісник Львівського юридичного інституту внутрішніх справ. – Серія економічна. Вип. 1. – 2005. – С.210-217.
63. Томаневич Л. Основні шляхи підвищення ефективності розвитку міжнародного туризму в Україні / Л. Томаневич // Формування ринкової економіки в Україні. Наук. зб. – Вип.6. – Львів: Інтереко, 2005. – С-53-57.
64. Томаневич Л. Про побудову організаційно-управлінської моделі в сфері туристично-рекреаційної діяльності в Україні / Л. Томаневич // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. – Чернівці: АНТ Лтд, 2005. - Вип. IV. Економічні науки. – Ч.1. – С. 221-231.
65. Томаневич Л. Структуризація лікувально-оздоровчих послуг як об'єкту маркетингового управління / Л. Томаневич // Вісник Донецького

- державного університету управління. Наук. зб. – Вип. 2 (28). – Донецьк, 2004. – С.119-122.
66. Туризм в Україні. – К.: Державний комітет статистики України, 2008. – 223 с.
67. Туризм та активний відпочинок [Електронний ресурс] / Веб-портал, що містить інформацію про спа, веленес ресурси в Україні, а також діловий туризм. – Режим доступу: <http://spa.net.ua/>
68. Увесь світ у цифрах і фактах: Довідник. - 2-е вид., випр. та допов. – К.: Мапа, 2010. – 149 с.
69. Федорченко В. К. Туристський словник-довідник: Навч. посіб. / В. К. Федорченко, І. М. Мінін. – К.: Дніпро, 2000. – 160 с.
70. Харрис Г., Кац К М. Стимулирование международного туризма в XXI веке. (Пер. с англ.). – М., 2009. – 402с.
71. Что такое Велнес и как к нему относиться [Електронний ресурс] / Всероссийская сеть велнес-центров. - Режим доступу: <http://www.fitness.nnov.ru/>
72. Destination Spa locations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://destinationspavacations.typepad.com/destination_spa_vacations/
73. Destinations Spa Vacations [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.destinationspas.com/>
74. European Commission Study into Attitudes towards tourism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/documents/studies/index_en.htm
75. European Commission, Eurostat [Електронний ресурс] / Panorama on tourism. – Режим доступу: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
76. European Spa (Європейські спа) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.european-spa.com/>
77. European Spa magazine [Електронний ресурс]. – Режим доступу до журн.: <http://www.europeanspamagazine.com/spas.html>

78. European Travel Monitor [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.ipkinternational.com/en/business-sectors/world-european-travel-monitor-data/>
79. Health and Spa Tourism in the UK — the Potential [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.insights.org.uk
80. Monroe M. What is wellness? / M. Monroe [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.inneridea.com>
81. Spa Industry Benchmark [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://www.intelligentspas.com/main/main.asp>
82. Spa wellbeing magazine [Электронный ресурс]. – Режим доступа до журн.: <http://www.spawellbeing.com>
83. SpaGoersCom [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.spagoers.com/spasearch.html>
84. The Global Spa Economy [Электронный ресурс] / Global Spa Summit/ – Режим доступа: <http://www.globalspaandwellnesssummit.org/>.
85. The Spa Forum [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thespaforum.com>
86. Tourism highlights 2011 Edition, UN WTO [Электронный ресурс] / World Tourism Organization UNWTO. – Режим доступа: <http://mkt.unwto.org/en/content/tourism-highlights>
87. TUI AG (Touristik Union International) [Электронный ресурс] / - <http://www.tui-group.com/en>,
88. Wellness Tourism and Medical Tourism: Where Do Spas Fit? [Электронный ресурс]; RESEARCH Report: Global Spa Summit 2011 – Режим доступа: <http://www.globalspasummit.org>

ДОДАТКИ

Додаток А.1

Визначення основних термінів [8, с.11]

Терміни	Визначення у фаховій літературі	Законодавчі визначення
Подорожі за здоров'ям (health tourism)	<p>«надання засобів оздоровлення з використанням природних ресурсів країни, зокрема мінеральних вод та клімату» (Міжнародне об'єднання офіційних туристичних організацій / International Union of Official Travel Organizations).</p> <p>«відпочинок, рекреація та навчання на відстані від звичного домашнього або робочого середовища з використанням туристичних продуктів та послуг, що надають можливість споживачам покращувати та підтримувати власне здоров'я та благополуччя (Pollock and Williams, 2000).</p> <p>«будь-який вид подорожі з метою зробити себе чи членів своєї родини здоровішими» (Ross, 2001).</p>	
Лікувально-оздоровчий туризм	<p>Спеціалізований вид туризму, спрямований на відновлення здоров'я чи профілактику (попередження) захворювань. Метою є лікування, оздоровлення, рекреація і відпочинок (Скабара Р.М [51]).</p>	<p>Зазначено у переліку видів туризму без надання визначення (Закон України «Про туризм») [41]</p>
Спа	<p>Від назви курортного містечка Спа (Бельгія, провінція Льеж), широко відомого своїми мінеральними водами</p> <p>Мінеральне джерело, водний курорт, оздоровчий центр, гідромасажний басейн (Словник Уебстера).</p> <p>Насамперед природний курорт із максимальними можливостями оздоровлення та відновлення. Він призначений як для тих, хто відчуває недугу, так і для абсолютно здорових людей, в якості профілактики. При цьому основна мета будь якого спа – боротьба із втомою та стресами (К. Ковальов-Случевський [19])</p>	
Велнес	<p>Сповідування здорового способу життя, позитивного сприйняття світу та прагнення зберегти молодість й енергію, гармонію духу та тіла у будь-якому віці. Це поняття включає заняття фізичною культурою, посилену увагу до зовнішнього вигляду свого тіла, харчування виключно екологічно чистими та корисними для здоров'я продуктами. Девізом велнес є «Одержуй від життя задоволення, але не за рахунок здоров'я» (Вільна Інтернет-енциклопедія Вікіпедія).</p>	

Велнес	<p>Активний процес, завдяки якому люди усвідомлюють та обирають рух уперед, до більш успішного та благополучного життя. Інститут встановлює 6 аспектів доброго здоров'я: фізичний, духовний, інтелектуальний, соціальний, емоційний, професійний. Інші ж дослідники додатково вирізняють екологічне та культурне здоров'я (М. Monroe) (Національний Інститут Велнесу (США) [80]</p> <p>Напрямок оздоровчої медицини, ціллю якого є не лише зовнішня краса, а й психологічна релаксація, зняття стресу (Карякіна А.) [24].</p> <p>Філософія здорового способу життя; гармонії душі та тіла, психічної, фізичної та соціальної рівноваги. Водночас, це ціла індустрія, спрямована на гармонійний розвиток особистості; індустрія краси та здоров'я (фізичного, психічного, емоційного). Велнес як індустрія включає: косметологію, спа, фітнес, здорове харчування тощо (Всеросійська мережа велнес-центрів) [71].</p>	
Курорт / спа-курорт	<p>Місце, за своїми природними властивостями придатне для влаштування лікувального закладу (мінеральні джерела, морські купання, гірський або лісовий клімат і т.п.) (Малий енциклопедичний словник Брокгауза і Ефрона, Тлумачний словник Ушакова). Заклад, де пропонується лікування з використанням мінеральних та морських вод, морських водоростей і солей, лікувальних грязей та цілющих рослин (Вільна Інтернет-енциклопедія Вікіпедія)</p>	<p>Освоєна природна територія на землях оздоровчого призначення, що має природні лікувальні ресурси, необхідні для їх експлуатації будівлі та споруди з об'єктами інфраструктури, використовується з метою лікування, медичної реабілітації, профілактики захворювань та для рекреації і підлягає особливій охороні (Закону України "Про курорти").</p>

Продовження табл. А.1

<p>Санаторно-курортний заклад</p>		<p>Заклад охорони здоров'я, що забезпечує надання громадянам послуг лікувального, профілактичного та реабілітаційного характеру з використанням природних лікувальних ресурсів курортів (лікувальних грязей та озокериту, мінеральних та термальних вод, ропи лиманів та озер, природних комплексів із сприятливими для лікування умовами тощо) та із застосуванням фізіотерапевтичних методів, дієтотерапії, лікувальної фізкультури та інших методів санаторно-курортного лікування (Загальне положення про санаторно-курортний заклад, затверджене постановою КМУ від 11.07.2001 № 805) [14].</p>
-----------------------------------	--	--

Типологія споживання спа-лікувальної галузі [8]

Основні продукти	Регіони найбільшого поширення	Основні споживачі	Спрямування
Традиційні спа	Центральна та Східна Європа	Люди похилого віку, (55 років і старше), яким притаманні проблеми зі здоров'ям	оздоровлення, реабілітація. Профілактика, відпочинок. Традиційна терапія, водо-, грязелікування, мінеральні джерела тощо
Спа-готелі та денні спа	Великобританія, США, Австралія	Особи відвідувачів з високими доходами зазвичай жінки-професіонали (працюючі жінки) старші 30 років	лікувальні процедури з догляду за тілом та обличчям, лікування
Спеціально споруджені рекреаційні спа	Австрія, Німеччина	Індивідуальні туристів, пари, сім'ї з дітьми	відпочинок на воді та розваги, масаж та інші лікувальні процедури
Морські курорти та центри таласотерапії	Франція, Ізраїль	Особи з середнім та високим достатком	лікування базоване на морській воді
Холістичні центри	Греція, Іспанія	Працюючі особи від 30 до 55 років (професійні люди)	Гармонізація тіла, розуму та духу
Центри йоги	Індія, США, Канада, Європа	Жінки-професіонали, старші 40 років	Йога
Медитаційні центри	Таїланд, Індія	Самостійні туристи, пілігрими	курси медитації протягом декількох днів чи тижнів.
Центри пілігримів	Іспанія, Франція, Хорватія, Боснія та інші країни	Релігійні туристи молодого та похилого віку, що подорожують індивідуально чи групами	Духовні вправи, молитва
Медичні центри	Угорщина, Німеччина, Південна Африка, Індія	Мешканці Західної Європи та Америки, для яких лікування за кордоном є дешевшим, в основному за 30. Для Німеччини — мешканці Центральної та Східної Європи, для кого, не зважаючи на те, що лікування є тут дорожчим, на їхню думку, якіснішим та з більш сучасними технологіями	Операції, пластична хірургія, стоматологія, спеціальне лікування (наприклад, ракових захворювань тощо)

Співвідношення класифікації спа-закладів [8]

Класифікація спа-закладів за Міжнародною СПА Асоціацією (ISPA)	Аналогічні заклади в Україні
Клубні спа (без послуг проживання)	Спа-центри клубного типу – заклади, що надають побутові послуги для населення
Спа-круїзи	Морські, річкові круїзи з елементами спа
Денні спа (без послуг проживання)	Салони краси, спа-центри, сауни, лазні та інші подібні заклади – що надають побутові послуги для населення Курортні поліклініки, бальнеологічні та грязелікарні тощо (без послуг проживання)
Спа-дестинації Спа-готелі	Санаторії та пансіонати з лікуванням Готелі зі спа-зоною Будинки, пансіонати, бази та інші заклади відпочинку зі спа-зоною
Спа медичні заклади	Стаціонарні лікувальні заклади
Спа мінеральні джерела	Санаторії та пансіонати з лікуванням, що базуються на мінеральних джерелах
Спа-курорти	Санаторії та пансіонати з лікуванням

Класифікація основних курортів України

Область	Курорт	Класифікація курорту
Автономна Республіка Крим	Алушта	Кліматичний
	Євпаторія	Кліматичний, бальнеогрязевий
	Саки	Кліматичний, бальнеогрязевий
	Феодосія	Кліматичний, бальнеогрязевий
	<i>Велика Ялта: Лівадія, Гурзуф, Ялта, Місхор, Корейз, Гаспра, Алупка, Симеїз, Форос</i>	Кліматичний
Вінницька	Хмільник	Бальнеологічний
Донецька	Слов'янськ	Бальнеогрязевий
	Слов'яногірськ	Кліматичний
Закарпатська	Голубине	Бальнеологічний
	Поляна	Бальнеологічний
	Синяк	Бальнеологічний
	Свалява	Бальнеологічний
Запорізька	Бердянськ	Кліматичний, бальнеогрязевий
	Кирилівка	Кліматичний, бальнеогрязевий
Івано-Франківська	Черче	Кліматичний, бальнеогрязевий
	Ворохта	Кліматичний, бальнеогрязевий
	Яремча	Кліматичний, бальнеогрязевий
	Косів	Кліматичний, бальнеогрязевий
Київська	Конча-Заспа	Кліматичний, бальнеологічний
	Пуща-Водиця	Кліматичний
Львівська	Трускавець	Бальнеологічний
	Моршин	Бальнеологічний
	Немирів	Бальнеологічний
	Любінь Великий	Бальнеологічний
Миколаївська	Очаків	Кліматичний
Одеська	<i>Одеська група курортів: Куяльник, Лермонтовський, Аркадія, Великий Фонтан, Кароліно-Бугаз, Чорноморка, Затока, Хаджибей, Лузанівка, Приморський, Лебедевка, Мала Долина</i>	Кліматичний, бальнеогрязевий
Полтавська	Миргород	Бальнеологічний
Харківська	Березівські Мінеральні Води	Бальнеологічний
	Рай-Оленівка	Бальнеологічний
Херсонська	Гопри	Бальнеогрязевий
	Скадовськ	Кліматичний

Обсяги використання спа на різних світових ринках* [78]

Ринок	Населення (млн)	Візити до спа (тис)**	Поширення (%)
Японія	123,6	150000	121,5
Німеччина	79,8	16000	20,1
Італія	57,1	3000	5,2
Швейцарія	7,1	250	3,5
Франція	57,5	1300	2,3
США	250,0	2500	1,4
Іспанія	39,9	400	1,0

*Примітка: Розраховано the Travel на 2010 рік [78]

** Примітка: У кількість візитів не враховано візити, тривалістю до 24 год

Додаток Г

Таблиця Г.1

Розподіл іноземних громадян, оздоровлених протягом 2009/10 року у санаторно-курортних і оздоровчих закладах України, за регіонами [56]

Регіони, в яких розташовані заклади	Оздоровлено протягом тривалого часу		Відпочивало протягом 1-2 днів	
	Усього іноземних громадян, осіб	у % до загальної кількості оздоровлених	Усього іноземних громадян, осіб	у % до загальної кількості оздоровлених
Україна	396 165	14,5	7 992	3,1
АР Крим	254 264	29,6	5 730	18,4
Вінницька	2 376	3,6	4	0,3
Волинська	177	0,7	202	6,3
Дніпропетровська	-	-	-	-
Донецька	1 465	0,6	13	0,1
Житомирська	256	1,7	-	-
Закарпатська	2 808	4,2	23	0,2
Запорізька	8 207	4,2	291	2,3
Івано-Франківська	341	1,4	338	3,1
Київська	9	0,0	-	-
Кіровоградська	15	0,1	-	-
Луганська	7	0,0	-	-
Львівська	34 728	15,4	-	-
Миколаївська	11 851	10,8	383	2,1
Одеська	60 228	24,4	913	4,7
Полтавська	1 221	2,0	-	-
Рівненська	39	0,2	3	0,2
Сумська	43	0,3	31	0,9
Тернопільська	55	0,4	-	-
Харківська	724	1,5	-	-
Херсонська	8 100	5,3	-	-
Хмельницька	50	0,3	-	-
Черкаська	42	0,1	1	0,0
Чернівецька	-	-	-	-
Чернігівська	54	0,4	-	-
м. Київ	414	0,8	60	0,9
м. Севастополь	8 691	30,7	-	-

Таблиця Г.2

Розподіл іноземних громадян, оздоровлених протягом 2009/10 року у санаторно-курортних і оздоровчих закладах України, за регіонами [55]

Регіони, в яких розташовані заклади	Оздоровлено протягом тривалого часу		Відпочивало протягом 1-2 днів	
	Усього іноземних громадян, осіб	у % до загальної кількості оздоровлених	Усього іноземних громадян, осіб	у % до загальної кількості оздоровлених
Україна	385 801	14,5	7 238	2,6
АР Крим	253 297	30,8	4 160	13,3
Вінницька	3 240	5,3	5	0,8
Волинська	32	0,1	288	8,9
Дніпропетровська	-	-	-	-
Донецька	1 643	0,8	5	0,0
Житомирська	357	2,1	-	-
Закарпатська	3 433	5,4	364	2,1
Запорізька	5 600	3,2	64	0,6
Івано-Франківська	696	2,5	417	2,6
Київська	-	-	-	-
Кіровоградська	18	0,2	-	-
Луганська	23	0,1	-	-
Львівська	41 598	12,7	195	2,7
Миколаївська	12 088	11,8	471	3,1
Одеська	51 265	21,4	1 233	3,6
Полтавська	1 891	3,3	-	-
Рівненська	86	0,4	-	-
Сумська	44	0,4	-	-
Тернопільська	78	0,5	-	-
Харківська	667	1,5	-	-
Херсонська	5 580	4,3	8	0,1
Хмельницька	271	1,6	-	-
Черкаська	46	0,2	-	-
Чернівецька	-	-	-	-
Чернігівська	25	0,2	-	-
м. Київ	347	0,7	28	0,5
м. Севастополь	3 476	17,0	-	-

Таблиця Г.3

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку 2010 року, за типами [54]

	Кількість закладів		В них місць, одиниць	Оздоровлено дітей		Середня кількість днів роботи закладу	Середній термін перебування дитини у закладі
	Одиниць	у відсотках до загальної кількості закладів		осіб	у відсотках до загальної чисельності дітей		
Усього	17 342	100,0	196 426	1 718 052	100,0	19	16
із них - заклади оздоровлення	580	3,3	159 278	381 408	22,2	66	21
у тому числі:							
позаміські	526	3,0	140 743	318 031	18,5	65	21
санаторного типу	49	0,3	11 613	36 646	2,1	76	20
дитячі центри	5	0,0	6 922	26 731	1,6	81	21
із них - заклади відпочинку	16 762	96,7	37 148	1 336 644	77,8	17	14
у тому числі:							
праці і відпочинку	707	4,1	5 800	33 450	1,9	17	15
з денним перебуванням	15 469	89,2	х	1 197 574	69,8	17	14
позаміські	190	1,1	31 348	70 865	4,1	50	16
наметові містечка	396	2,3	х	34 755	2,0	17	15

Примітка: Питома вага оздоровлених дітей (без урахування дітей, які прибули на оздоровлення в Україну з інших країн) у загальній кількості дітей 7-16 років у 2010 році становила 38,8 %

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, які працювали влітку 2011 року, за типами¹ [53]

	Кількість закладів		В них місць, одиниць	Оздоровлено дітей		Середня кількість днів роботи закладу	Середній термін перебування дитини у закладі
	одиниць	у відсотках до загальної кількості закладів		осіб	у відсотках до загальної чисельності дітей		
Усього	17 703	100,0	193 686	1 784 781	100,0	19	15
із них - заклади оздоровлення	541	3,0	147 270	344 394	19,3	64	21
у тому числі							
позаміські	495	2,8	130 339	289 213	16,2	64	21
санаторного типу	41	0,2	9 959	30 680	1,7	73	20
дитячі центри	5	0,0	6 972	24 501	1,4	83	21
із них - заклади відпочинку	17 162	97,0	46 416	1 440 387	80,7	17	14
у тому числі							
праці і відпочинку	735	4,1	5 482	34 308	1,9	17	14
з денним перебуванням	15 891	89,8	x	1 290 146	72,3	17	14
позаміські	223	1,3	40 934	88 925	5,0	51	17
наметові містечка	313	1,8	x	27 008	1,5	16	14

Примітка 1: Чисельність дітей наведена за списком, незалежно від кількості змін, протягом яких вони перебували у закладах

Примітка 2: Питома вага оздоровлених дітей (без урахування дітей, які прибули на оздоровлення в Україну з інших країн) у загальній кількості дітей 7-16 років у 2011 році становила 41,5 %

Додаток Д

Таблиця Д.1

Розподіл видатків державного бюджету України на санаторно-курортне лікування (у дол. США) [56]

КПК видатків та кредитування	Видатки Державного бюджету України (у дол. США)	2005		2007		2008		2009		2010	
		Сума	% до заг. видатків	Сума	% до заг. видатків	Сума	% до заг. видатків	Сума	% до заг. видатків	Сума	% до заг. видатків
0111070	Фінансова підтримка санаторного комплексу УС ВРУ	7345,09	0,03%	10959,25	0,03%	11524,95	0,02%	8599,66	0,02%	8485,08	0,02%
0301060	Фінансова підтримка санаторно-курортних закладів Державного управління справами	5124,96	0,02%	20048,42	0,06%	17331,29	0,03%	8087,40	0,02%	12149,70	0,03%
2101080	Медичне лікування, реабілітація та санаторне забезпечення особового складу Збройних Сил України	46309,68	0,20%	111353,52	0,32%	129788,51	0,26%	94272,18	0,26%	94480,14	0,23%
2301180	Санаторне лікування хворих на туберкульоз	16011,62	0,07%	24536,10	0,07%	31029,50	0,06%	21848,22	0,06%	24398,16	0,06%
2301190	Санаторне лікування дітей та підлітків з соматичними захворюваннями (крім туберкульозу)	12784,06	0,05%	21844,87	0,06%	26692,48	0,05%	20125,55	0,06%	21883,83	0,05%
2501080	Санаторне лікування ветеранів війни (крім хворих на туберкульоз)	5839,83	0,03%	10819,96	0,03%	13429,31	0,03%	7734,97	0,02%	9828,60	0,02%
2501360	Оздоровлення громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	39656,92	0,17%	43564,36	0,13%			42857,14	0,12%	47993,73	0,12%
2501380	Санаторне лікування ветеранів війни, хворих на туберкульоз	2374,96	0,01%	2994,46	0,01%	3356,83	0,01%	1396,25	0,00%	2177,08	0,01%
2507050	Санаторно-курортне оздоровлення інвалідів	6651,21	0,03%	13861,39	0,04%	15843,96	0,03%	12858,69	0,04%	10027,06	0,02%
3201300	Медичне забезпечення та санаторно-курортне лікування працівників, військовослужбовців та осіб рядового і начальницького складу Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи та членів їх сімей, здійснення санітарних та протиепідемічних заходів	913,43	0,00%	1016,32	0,00%	1494,06	0,00%	846,86	0,00%	817,14	0,00%
	Всього видатків на СКК	143011,77	0,62%	260998,63	0,75%	250490,89	0,50%	218626,92	0,61%	232240,51	0,57%